

106844

TRANSILVANIA

ANUL 74

IUNIE

Nr. 6-1943

SIBIU

Andrei Şaguna
(vezi articolul de la p. 445)

TRANSILVANIA

Organ al ASTREI

GHEORGHE BARIȚIU, ZIARISTUL

— LA O JUMĂTATE DE VEAC DELA MOARTEA LUI —

Intr'o duioasă scrisoare, trimisă în vârsta de 74 de ani, vorbind de sbuciumul neîntrerupt al vieții sale rodnice, Gheorghe Barițiu spunea, la sfârșit: „Eram datori cu acestea, eu și contemporanii mei, unui popor dotat dela Dumnezeu cu multe calități eminente, însă tocmai din această cauză supus la persecuțiuni seculare, urgisit și spoliat păgânește. Era timpul suprem ca să se îplinească oarecând profeția unui poet latin, dinainte cu două mii de ani, care scrisese, că odată tot au să răsară din osemintele celor omoriți și câțiva răzbunători. Invățaserăm și știam numai o regulă a vieții noastre mult agitate: „*A lucra, a suferi, a tăcea, a muri fără a cuteza să așteptăm vreo recunoștință în această vieță*“.

Nimenea n'ar fi putut exprima în cuvinte mai potrivite sensul incomparabilei vieți de îndărătnică muncă neîntreruptă, închinată neamului, a întemeietorului gazetării românești ardelene, cum a făcut-o însuși în scrisoarea citată. Căci dela vârsta de 23 până la 81 de ani, din 1835, când absolvind seminarul teologic din Blaj, a fost numit profesor de fizică în același modest orașel dela împreunarea Târnavelor, până în primăvara anului 1893, Gheorghe Barițiu n'a trăit, n'a gândit și n'a muncit decât pentru neamul său românesc. Și-a slujit neamul ca profesor la Blaj, ca întâiul profesor apoi al școlii negustorilor români din Brașov, deschisă în 1836, ca membru al comitetului revoluționar român din anii 1848/49, comitet ales de adunarea națională ținută la 3/15 Mai pe Câmpia Libertății de lângă Blaj, ca secretar, apoi ca președinte al Asociațiunii ardelene pentru literatura română și cultura poporului român, ca membru fruntaș al comitetului partidului național al Românilor din Transilvania și ca membru al Academiei Române. În toate slujbele pe care le-a avut și în toate situațiile în care l-a așezat încrederea obștească a contemporanilor, Barițiu n'a cunoscut — cum spunea în scrisoarea citată — decât o singură regulă a vieții: *a lucra*,

a suferi, a tăcea, a muri, pentru nația lui. N'a avut fanatismul și avântul cuceritor al lui Simeon Bărnuțiu, diplomația biruitoare a tuturor dificultăților a lui Andrei Șaguna, nici erudiția uimitoare a lui Timoteiu Cipariu, a avut însă întrunite în cea mai desăvârșită armonie un suflet de-o bunătate evanghelică, blândețea, modestia și idealismul senin al unui sfânt, o nesdruncată credință în vitalitatea neamului nostru, o statornicie de mucenic și o inepuizabilă dragoste de muncă.

Deși a publicat un număr relativ mare de opere și deși a ocupat situațiuni importante în viața culturală și politică a Românilor din Transilvania, indeletnicirea de căpetenie a vieții lui, indeletnicire pe care n'a părăsit-o decât la adânci bătrânețe, a rămas gazetăria. Gazetăriei i-a închinat toate puterile de muncă, pentru ea a îndurat toate asupririle și ea i-a dat și toate marile satisfacții.

La vârsta de 26 de ani — în 1838 — întemeiază la Brașov *Gazeta de Transilvania* — numită mai târziu *Gazeta Transilvaniei* — și *Foiaia pentru minte, inimă și literatură*, care au fost în vremile acele tulburi, aspre și grele, o școală în cel mai nobil înțeles al cuvântului, o școală de înfrățire a sufletelor în dragostea de neam și în lupta pentru ideal. „Ținta redacției — scrie Barițiu — la sfârșitul primului an al gazetelor sale — dela început era amăsurat deschilinitelor plase a cititorilor a lăți felurimi de cunoștințe și idei nouă, neapărat trebuincioase și folositoare și acestea îmbrăcate odată în cuvinte sărbătorești, altădată iarăș în stil de rând și ușor, care pot afla interes înaintea tuturor literaților noștri, nu pentrucă doar acele idei și cunoștințe ar fi nouă și de domniile lor necitite, ci pentrucă sunt scrise și publicate românește”.

În coloanele acestor două gazete brașovene și-au dat dela început, întâlnire aproape toți scriitorii vremii. Inafară de Andrei Mureșianu, care a fost timp de zece ani *mâna dreaptă a redactorului* — cum spune Barițiu însuși 50 de ani mai târziu, — se întâlnesc aci Timoteiu Cipariu dela Blaj, alături de Eliade Rădulescu dela București; Ion Maiorescu din Craiova, alături de Teodor Aron din Bradu și de Damaschin Bojinca, Gheorghe Marinescu și Nicolae Istrati dela Iași; Nicolae Bălășescu din București, alături de Nicolae Velea-Tincu din Vârșeț. „Toți câți știau să poarte pana simțeau — zice Barițiu — o plăcere a sta cu mica redacțiune în comunicațiune și scopul tuturor era ca pe lângă înaintarea literaturii să ne dăm și educațiune politică a cărei lipsă o simțeam foarte tare, mai ales când reflectam în noi că se poate să ajungem și zile grele”.

Gazeta de Transilvania da în primii ani aproape numai știri. Număr de număr se publicau informații despre mișcările mari din Transilvania,

Ungaria și celelalte țări, dându-li-se Principatelor Române cea mai mare atențiune. Unui public cetitor neluminat și neorientat în politica timpului, care nu știa, fiindcă nu avea de unde să știe, nici ce se întâmplă la el în țară, nu i se putea da multă teorie, nici studii adânci și abstracte. „Au nu era trebuință — scrie redactorul în 1884 — ca să ne silim a lăși mai întâi idei generale a face și pe ai noștri ca să simtă trebuința citirii pentru ca să nu strigăm în pustiu?” Știrile se publicau apoi cu scopul ca publicul românesc să învețe din ele și să se cultive, să urmeze pilda altor neamuri mai culte și mai puternice când aceea era bună, sau să o evite, când aceea era rea. „Noi mai mult decât toți ceilalți, iubii mei frați — spune Barițiu în 1844 — avem cea mai strânsă datorie să ne folosim de științele scoase de alții la lumină și a trage din aceleași elemente de viață pentru viitor”.

În 1844 redactorul începe a publica în fruntea gazetei așa numiții *Articoli începători*, cu îndrumări luminoase pentru întreg complexul vieții publice românești. În cuvinte simple, fără multe întorsături măiestrite de fraze, încep a se desfășura de-acum înainte învățăturile bune și sfaturile părințești — căci părinți erau mucenicii condeifului din acea generație — și îndrumările care au făcut minuni.

Sunt interesante cuvintele cu care introduce Barițiu acest element nou în viața gazetei lui. „Mulți oameni, care nu voiesc a se despărți pe un minut de trebile cele târâșe ale vieții de toate zilele, când se întâmplă a ceti vreun lucru ceva mai serios decât veștile din uliți, nepricepându-l, zic că sunt nimicuri. Așa, nimicuri, pentru că în capul lor nu incupe nimic! Mulți iarăși sunt de aceea părere, că într'un jurnal ar trebui să se afle numai iacă așa știri fabuloase, comedioase, mincinoase, ca să te ții de foale când le citești, iar nu lucruri cu măduvă, dătătoare de vreo învățătură și deschizătoare de mulți ochi sufletești, bătute de prietenii întunerecului cu orbie vecinică...”

„Dorim din suflet — continuă redactorul — că și aceia cari nu au avut prilej a se adăpa până acum din nicio știință mai de Doamne ajută, să știe cânta mai departe decât până la nas. Deci să nu se mire unii din ai noștri cititori, dacă tocmai în fruntea acestor gazete vor afla de-acum înainte, mai adeseori unele discursuri, debateri mai lungușoare, mai ales politice. Pentru ce numai noi Românii să rămânem și pe viitor tot leneși a cugeta ceva mai mult, a ne încorda și a ne ageri puterile minții? Pentru ce tot alții să poarte luminile științii înaintea noastră?”

În anul următor, 1845, introduce în corpul *Gazetei de Transilvania* sub titlul *Reviste de jurnale* un fel de cronică literară, în care publică cuprinsul foilor din Principate și din când în când atrăgea

atențiunea și asupra articolelor mai interesante din foile ungurești și germane din patrie. Știrile, pe care le dă sunt mai bogate și, în general, se observă în gazetă un spirit mai viu. Ici-colo mai găsim idei mai precise și mai clar expuse despre postulatele și idealul politic al Românilor ardeleni. Astfel în Nr. 8 scrie: „Dorințele și pretențiunile Românilor transilvăneni se pot reduce la următoarele trei puncturi:

„1. Naționalitate luată într'un înțeles politic și civil cum se iau celelalte trei naționalități transilvane. 2. Drepturi politice. 3. Drepturi civile. Noi nu ne amestecăm în lupta pentru limbă dintre Sași și Maghiari, dar suntem datori omenirii și caracterului nostru a pretinde: 1. În toate școalele elementare și reale limba instrucției să fie cea română. 2. Limba bisericilor românești să rămână în veșnicia românească, deci această limbă trebuie cultivată în seminarii și preparandii. 3. Toate măsurile administrative și poruncile să se publice și românește ca să poată veni la cunoștința poporului”.

Cu cât ne apropiem de anul revoluției, cu atât elementul politic ocupă un loc mai important în *Gazeta* lui Barițiu. Cu excepția a 2—3, *Articolii începători*, cum îi numia el, sunt exclusiv politici. Este interesant articolul din Nr. 89 care se ocupă de unirea Transilvaniei cu Ungaria. Redactorul e convins că sau se va face această unire sau nu, soarta ni se va schimba. În ceea ce ne privește naționalitatea, ea a fost, este și va fi amenințată. De-i va place sorții, ne va lovi și prin unirea și prin neunirea cu Ungaria. Oricum, trebuie ca „fără a pune mâinile în sân, sau a ne culca pe-o ureche, să ne mai gândim că și pentru noi *iam fata viam invenient*”.

Anul 1848 e anul sguduirilor, al frământărilor și al luptelor. Toate acestea găsim un puternic răsunet în *Gazeta* dela Brașov, care răsună acum mai ușor. „*Libertate și independență națională este deviza noastră*”, scrie în Nr. 44. Din toate părțile sosesc știri alarmante. În mijlocul svârcolirilor politice, Barițiu își scrie articolul din Nr. 8—10 despre „*Partidele politice*”. Când lucrurile iau un mers violent, le vorbește cititorilor despre „*Evenimentele din Viena*”, după care urmează articolul despre garda națională și despre unirea națională. În Nr. 44, după ce răsunase pe Câmpia Libertății de lângă Blaj, glasul celor patruzeci de mii de țărani Români, cere înarmarea poporului. După câteva luni le înfățișează cititorilor problemele principale, care trebuiau să-i preocupe în primul rând. „Două sunt problemele, pe care Românii Transilvăneni sunt datori a le deslega astăzi, acum, în prezent cu orice preț: 1. A-și asigura existența națională și politică în Stat pentru tot viitorul așa cum și le asigură și alte popoare. 2. A-și asigura libertatea drept înțeleasă și bine cuprinsă cu mintea”.

Când a început să răsunе glas de buciум și de pușcă, *Gazeta* și-a încetat apariția. Redactorul părăsește Ardealul căutând adăpost în Țara Românească. Nicăieri, scrie contemporanul său, Papiu Ilarian, n'a fost vreodată un organ de publicitate mai binevenit decât „*Gazeta de Transilvania*“ chiar atunci în mijlocul națiunii române. *Gazeta de Transilvania* era atunci singura școală politică, ce-i vestea pe Români, ca să nu-i aștepte toate metamorfozele politice, în etatea copilăriei, cum îi aflase mai înainte“.

După viforoșii ani ai revoluției, Barițiu se întoarce la Brașov și începe din nou publicarea celor două foi ale sale *Gazeta Transilvaniei*, cum o numea acum și *Foaia pentru minte, inimă și literatură*. Abia apar însă câteva numere și guvernul ardelean le suprimă fiindcă redactorul refuzase să întrerupă publicarea raportului lui Avram Iancu despre luptele și jertfele sale pentru salvarea tronului habsburgic. În Septembrie 1850 reapar, având ca redactor pe Iacob Mureșianu. Sufletul lor a rămas însă și de-aci înainte Gheorghe Barițiu.

Activitatea gazetărească a lui nu s'a mărginit la cele două publicații cărora el le-a dat viață în vremuri atât de grele. Ca secretar al tinerei *Asociațiuni pentru literatura română și cultura poporului român*, el a redactat începând cu anul 1869 publicația acesteia *Transilvania*, din care a făcut un bogat magazin de informațiuni, de scrisori și documente istorice, magazin indispensabil și azi tuturor care se indeletnicesc cu studiul trecutului nostru de lupte naționale, iar între anii 1878—1885 a scos, la Sibiu, unde se mutase între timp, îngrijind de rosturile *Asociațiunii*, care-i era atât de aproape de suflet și de ale Comitetului Partidului Național Român, o nouă gazetă politică bi-săptămânală *Observatorul*, pe care l-a scris aproape în întregime singur.

La 4 Aprilie *Gazeta Transilvaniei* încăpută pe mâinile lui Aurel Mureșianu, fiul lui Iacob Mureșianu, devine ziar cotidian, iar peste câteva zile, la 14 Aprilie, apare la Sibiu al doilea cotidian românesc, *Tribuna*, oficiosul Partidului Național Român, redactat de Ion Slavici. Gheorghe Barițiu care avea acum 72 de ani, dându-și seamă că timpul gazetăriei sale a trecut și că puterile nu-i mai îngăduie să țină pas cu generația nouă, care se ridică impetuoasă, s'a dat liniștit la o parte, fericit, cum o spune atât de mândru în unul din ultimele sale articole „că niciun popor nu a făcut în timp atât de scurt, progrese așa de frumoase ca România“. Cel din urmă număr al *Observatorului*, a apărut la 27 Iunie st. n. 1885. Cu dispariția *Observatorului* s'a încheiat și viața gazetărească de 47 de ani a lui Gheorghe Barițiu. În cursul acestei lungi cariere — căci dânsul a fost întâiul ziarist ardelean, care

și-a făcut din ziar o pasiune — a luptat cu statornicie și însuflețire, n'a cunoscut oboseala și n'a avut niciodată clipe de îndoială. „Scrișul lui Barițiu atât de îmbelșugat, scrie Nicolae Iorga, a fost practic și trecător, el a fost ca acea parte din apa cerurilor, pe care pământul o înghite fără a mai da râuri veșnice, dar din care se înalță pe câmpiile de catifea verde și de aur palid, hrana miilor de oameni, care adesea uită să mulțumească”.

Z. PĂCLIȘANU

PLATON ȘI TEORIA LUI DESPRE STAT

Ar fi temerar să încerci a expune ideile și sistemul lui Platon, în cadrul unui articol. E delă sine înțeles că vom prezenta numai câteva aspecte din filosofia sa și mai ales pe acelea care explică și justifică încercările lui de reformă pe tărâmul politic și social. Problema e, oricât s'ar părea de curios, mai actuală ca oricând, în aceste momente de prefacere profundă a lumii, în căutarea de noi temeieri și noi forme de viață.

Platon e filosoful cel mai de seamă al Greciei și poate al lumii întregi. Imboldul de căpetenie ce-l mâna în tartarul cercetării a tot sfredelitoare pe acest spirit așa de complex era nevoia imperioasă de a găsi un punct de rezim, un punct fix, în această lume frământată de un haos de păreri contrarii, într'un vârtej de schimbări politice și sociale, în care nimic nu era stabil, nimic nu era trainic. Spectacolul acestei lumi cadece, unde totul este supus schimbării, constituia o mare suferință pentru cugetul filosofului, în care era ancorată adânc ideea că lumea mergea înapoi, regresa, părere în care se întâlnea cu poezii și cu miturile poporului. Senzația de amețală provenită din privirea prea în adâncul fenomenelor și lucrurilor, senzație de care pomeneste adesea în dialogurile sale, o va fi resimțit-o de multe ori acest strălucit elev al lui Socrate. Chinul lui, la fel cu al tuturor marilor filosofi, se poate asemăna cu suferința fabulosului *Ixion*, care fusese osândit de Jupiter să fie învârtit pe o roată în flacări, pentru că cutezase, în semeția lui, să se apropie cu gânduri viclene de Hera, soția divină a lui Zeus. Tot așa s-a pedepsiți și cei ce vor să violeze împărăția lăcătuitorilor mistere ale lumii și vieții.

„Dați-mi un punct fix în spațiu și voiu mișca lumea din loc”, exclama *Arhimede*. Iar *Goethe* implora clipa, să stea pe loc, spre a găsi pace sufletului său neodihnit. Cât de acut trebuie să fi fost simțită această metafizică durere de cei care căutau absolutul, punctul fix,

in această epocă mai ales, frământată pe de o parte de convingerea lui Heraclit, că totul curge, e în veșnică prefacere, pe de alta de predicile sofistilor, care prin relativismul scoborit de ei până și în viața practică, măreau confuzia în spirite și dorul după o normă statică! La un moment dat i s'a părut lui Platon că a găsit în *artă* un derivativ al acestei imperioase năzuințe spre absolut. La 20 de ani scrie tragedii, poezii lirice, versuri de tot felul, dar întâlnirea cu Socrate îl convinge că prin activitatea lui poetică nu făcuse decât să se înșele pe sine însuși, că poezia era o mare erezie care îl îndepărta și mai mult de ținta căutării sale. Socrate, cu minunatul său talent de a descoase pe oameni, de a complica problemele și de a scoate din sărite chiar pe cei ce se credeau mai siguri de sine, va fi sporit și mai mult acel chin metafizic al lui Platon. Dar ca și personajul Telefos, cel rănit de lancea lui Ahile și care nu-și putu vindeca rana decât tot datorită atingerii cu această lance, tot așa și Platon avea să-și găsească leacul în fecunda conviețuire cu maestrul său. Acesta găsisse un mijloc, o metodă care avea să-l pună pe Platon pe calea cea bună. Oamenii, spunea descuțul maestru, gândesc și făptuesc haotic, pentrucă nu gândesc bine, nu gândesc clar. Cine cugetă bine, făptuește bine. Confuziunea în fapte și păreri provine din confuzia cugetării. Deci să ne precizăm ideile, noțiunile, ca să operăm un consens în ideile noastre, ca să ajungem la un consens între ideile noastre călăuzitoare și între fapte, care nu-s decât un reflex, o emanație a ideilor. Bizară și simplistă concepție, veți zice! Și totuși nu, dacă ne dăm seama că pentru Socrate o idee nu era ceva palid, fragil, abstract, ci o trăire intimă, intensă, o transformare în sânge și în carne a acestui ce, noțiunea, conceptul, care devine un motor, un mobil atotputernic, o idee forță, o idee faptă. A avea idei clare, înseamnă a ști, deci... a făptui. Iată știința ridicată la valoarea de suverană a vieții umane. Această precizare a noțiunilor se obține prin stabilirea definiției lor, care le dă o formă fixă, oarecum imuabilă. Și firește că maestrul, conform predilecției sale pentru *domeniul etic*, caută să stabilească întâi definiția fundamentalelor noțiuni morale: dreptatea, curajul, cumpătarea. Ce însemna acest aport a lui Socrate în domeniul cugetării omenești, își dă seama cel care, citind câteva dialoge ale lui Platon, observă cât de stângaci erau contemporanii săi, chiar marii sofști, în această privință. Numai simplificarea și extraordinara ușurare a calculului, datorită născocirii algebrei, ne dă o noțiune aproximativă de progresul pe care-l face cugetarea omenească cu ajutorul descoperirii lui Socrate. Și nu trebuie să pierdem un moment din vedere, că exercițiile de propedeutică logică ale acestuia n'aveau doar un scop în sine, abstract, ci erau me-

nite să limpezească și să coordoneze, pe teren practic, faptele oamenilor în vederea supremului scop etic. Nici maestrul, nici elevul nu fac știință pentru știință, ci urmăresc un scop practic: asanarea vieții morale a concetățenilor lor.

Dar dacă Socrate a stabilit că noțiunile sunt un suport trainic al cunoașterii, deci al științii, mulțumindu-se să le recunoască totodată drept principii ale judecății etice, Platon, strămutând această știință bazată pe concept, în domeniul metafizic, a ajuns la concluzii mult mai ample, profund surprinzătoare. Pornind dela noțiune, dela concept, care nu e decât o elaborare a spiritului nostru, o abstracțiune, el ajunge să descopere ideea, în sens platonice, care nu mai e o simplă abstracțiune, ci o realitate, o ființă: cea mai reală, cea mai adevărată din toate. Orice lucru, calitate sau fenomen, din lumea aceasta palpabilă nu e decât o copie palidă și imperfectă a modelului său etern, din care participă pe cât îi stă în putință și-i îngăduie amestecul cu materia. Lucrurile frumoase, de pildă, nu-s frumoase decât prin participarea lor la ideea imaterială a frumuseței în sine.

Firește că ideile sunt de diferite ranguri și se subordonează unele altora după o ierarhie regulată, în vârful căreia se află ideea de bine ce se confundă cu ideea de Dumnezeu. Ideile, aceste prototipuri desăvârșite, sunt veșnice și numai ele au realitate. Ceea ce vedem noi e schimbător, supus pieririi și se oglindește în mintea noastră imperfectă, după capriciul simțurilor noastre nestatornice. Ele (ideile) alcătuiesc o lume invizibilă și incorporeală, împărăția tiparelor perfecte, care e veșnică și neschimbată în statornicia ei fără început și fără sfârșit. În fața șubredei lumi a devenirii, stă lumea desăvârșită a ființii adevărate, care e singura realitate. Acesta e punctul fix pe care-l căuta Platon și pe care l-a găsit cu ajutorul a ceea ce se numește teoria ideilor, creația cea mai caracteristică a sistemului său, sistem *dualist* întru cât admite existența a două lumi, cea imperfectă, a devenirii și cea perfectă, a adevăratei ființe. Evident că această din urmă e superioară ierarhiceste celei dintâi, după cum, în lumea creștină, împărăția cerului e superioară celei pământești. Nu senzația sau percepția ne deschide drumul spre ea, ci rațiunea pură. Vulgularul, rob simțurilor, sau amăgit de falsa știință a sofistilor sau poezilor, nu cunoaște adevărata ființă, ci numai un vag reflex al ei. Oamenii seamănă cu niște prizonieri legați, cu spatele spre lumină, într'o peșteră întunecoasă și siliți să privească, proiectate pe peretele din fund, umbrele trecătorilor și animalelor care se perindă prin fața peșterii; ei, prizonierii, nu văd nici ființele vii, nici soarele care le luminează, ci numai nălucile lor; tot astfel mulțimea ignorantă nu cunoaște nici ideile primare, nici suprema idee a

binelui, soarele lumii inteligibile, precum soarele material e acela al lumii vizibile. Filosof sau savant adevărat e acela al cărui suflet, dincolo de lumea sensibilă a vanelor aparențe, știe să vadă lumea netrupească a ideilor.

În această descoperire a lumii imateriale residă cea mai de seamă prestație a dialecticei platonice. Tot ceea ce vedem nu e decât un simbol palid a ceea ce nu se vede. Aevnică e doar lumea celor nevăzute, pe când lumea pământească, aceea pe care profanii și ignoranții o socotesc ca pe adevărata realitate, căci e singura supusă simțurilor, e doar o amăgire deșartă.

Iată cum acest mare vrăjitor schimbă sensul tuturor valorilor.

Surpriza produsă în lumea grecească, de această descoperire de ordin metafizic, era tot așa de uimitoare ca îndrăzneala cu care în domeniul etic discipolul lui Socrate devalorizează toate valorile, susținând și dovedind că e mai rău să faci nedreptatea decât s'o suferi, că adică e mai bine să fii victimă decât călău și, că, dacă ai păcătuit, cel mai bun lucru e să-ți ispășești păcatul, adevăruri pe care cu câteva veacuri după el avea să le introneze abia creștinismul.

S'ar părea după cele expuse mai sus că între lumea desăvârșită a ideilor, a prototipurilor și între lumea fenomenelor, a lucrurilor vremelnice și nedesăvârșite, e o prăpastie. O punte între aceste două lumi există totuși. Tot ceea ce e frumos sau bun aci jos, ca să iau ca exemplu numai aceste două noțiuni, e ca atare întru cât participă la ideea de frumos sau bun în sine. Lucrurile există și sunt așa cum sunt, numai prin prezența în ele a ideii. Așa că între cele două lumi nu e o barieră de netrecut. Și e menirea filosofului să discearnă acest hotar între ele și, pe cât îi e cu putință, să-l treacă. Numai el, filosoful, poate să se ridice, grație metodei sale dialectice, până la adevărata știință a valorilor permanente, care-i oferă un punct fix, cu ajutorul căruia poate să judece și să valorifice tot ce există. Astfel trebuie să ne închipuim că între cele două împărății, aceea a formelor pure și aceea a lumii pământene, e o atracție continuă, o năzuință de apropiere, de interpătrundere. Platon vorbește de o scoborâre a ideilor în lumea celor materialnice și de dorul acestora din urmă de a se lămurii, de a se sublima, de a se urca spre lumea tipurilor perfecte.

Pe acest raport pozitiv dintre idee și fenomen, dintre percepție și noțiune, se bazează acel proces, prin care știința stabilește o valoare supremă, simbolul odihnei sigure a spiritului, care a găsit o temelie neclintită. Pentru Platon acest proces nu e numai de natură logică, ci și etică și chiar religioasă: nu e o cugetare desinteresată, ci ea răscolește sufletele oamenilor până în adâncurile lor cele mai intime. Dacă

contemplarea lucrurilor palpabile din această lume, tocmai din cauza prezenței ideii în obiectul material, îndeamnă spiritul să caute a-și înfățișa chiar acea idee în toată splendoarea ei, sufletul nu se oprește aci. El e cuprins de un năprasnic dor de a contempla ideea în toată puritatea ei, de a și-o apropia și a și-o însuși. Această dureroasă năzuință, acest elan mistuitor, prin care căutăm să ne smulgem din lanțurile trupescului, sensibilului, spre a ne apropia de lumea supra-sensibilă, de împărăția ideilor, constituie ceea ce s'a numit iubirea platoniană, comparabilă până la un punct cu dorul nostalgic al creștinului după împărăția cerului.

Filosoful nu se mulțumește cu contemplarea beată a acestor adevăruri descoperite de el cu atâta chin în deceniile în care zămislise și născuse această minunată teorie a ideilor. El vrea să realizeze și în lumea contingentelor firave și vremelnice o nouă orânduire printre concetățenii săi, spre a face din vieța lor o icoană mai apropiată de acel model întrevăzut de el. Speculațiile sale, fruct al unei minți mărețe, dar izolate, nu-l mulțumeau. El ardea de dorința de a inculca aceste convingeri și compatrioților săi. Căci Platon e un mare propagandist și propovăduitor al convingerilor sale. Elementul social îl interesează, precum era firesc pentru un Elen, în cel mai înalt grad. Adevărul se caută mai bine nu singur, ci în societatea celor însuflețiți de aceeași năzuință. Acesta e conținutul și rostul strălucitului său dialog *Symposion*. Mântuirea sufletului o vrea el nu doar pentru sine, ci și pentru toți ceilalți. Această notă sufletească nu era altceva, la acest păgân, decât o caritate aproape tot așa de cuprinzătoare ca a Sf. Ion Gură de Aur, care exclama odată că cugetul său nu poate avea odihnă cât timp știe că măcar un singur suflet din cele incredințate lui, ar putea să rămână nemântuit. Astfel încercarea sa de a preconiza un stat ideal, nu era pentru el o simplă utopie, ci expresia dorinței arzătoare de a realiza aci pe pământ cetatea lui Dumnezeu.

Principial, după sistemul lui, lucrul nu era cu neputință. Căci dacă, pornind dela contemplarea stricăcioaselor și nedesăvârșitelor ființe efemere, poți prin dialectică să te ridici cu mintea până la domeniul pur al ideilor, se poate face drumul invers, adică să scobori ceva din perfecția acestora în lumea pământeană, spre a o înălța, a o apropia de desăvârșire. Prototipurile eterne și perfecte au în primul rând menirea de a fi modele, deci imitate. Dacă pământescul se poate sui spre ceresc și cerescul se poate scobori spre pământesc. Astfel, după ce-și elaborează sistemul, cu ajutorul căruia găsisese punctul arhimedic de

reazim, Platon coboară cu filosofia sa în lumea practică, alcătuiind planul statului ideal, care nu e decât un apel către poporul său, sau către cei mai buni fii ai acestui popor.

În primul sfert al sec. IV a. Chr. când el concepe Republica, sau Statul, situația Atenei era lamentabilă. Ea ajunsese după războiul peloponesiac o putere de rangul al doilea; zilele de glorie apuseseră. Umbra înfrângerilor dureroase, amarul abdicărilor umilitoare în afară, desmățul în conducere dinăuntru, pustiau sufletele desorientate. Demagogii de cea mai rea speță își făceau de cap în acest oraș al Muzelor, unde totul era la discreția sofștilor dezagreganți și a retorilor cu discursuri goale. Alcătuirea Statului pârâia din toate încheieturile. Nicio linie clară de conduită nici în politică, nici în viața individuală. Respectul tradiției dispăruse, iar alte valori de pus în loc nu prea erau la îndemână. Goana după plăceri și câștig, oportunismul, erau semnele vremii. Cetatea lui Erechteinu se mai încălzea la flacăra niciunui ideal mare. Era nevoie de o îndreptare grabnică și de profeți cu glas de foc ca să întoarcă această cetate pe calea mântuirii. Unul din acești profeți, cel mai mare, alături de Socrate, e Platon, care prin scrierile sale strigă concetățenilor săi un nou „Desmeteciți-vă"! El e conștient că numai prin o reformă profundă a sufletelor se poate schimba și îndrepta Atena, Grecia. Cu îndreptarea individului se ocupase în atâtea scrieri mai înainte. Acum era vorba de reforma Statului. Și el alcătuește planul acestui nou Stat, ce trebuie să se întemeieze pe morală, care trebuie să fie nedespărțită de politică. Democrația exagerată în care individul își face de cap, în care valorile morale sunt batjocorite, trebuie dată cu totul la o parte. Noua cetate trebuie să se întemeieze pe autoritate și disciplină, să alcătuiască o unitate omogenă, din elementele disparate și dușmănoase între ele. Să se termine cu erezia că toți trebuie să facă de toate. Fiecare să-și îndeplinească datoria în domeniul său de activitate. El atrage imperios atenția asupra principiului diviziunii muncii. Statul, care e o ființă în mare, un macrocosm, trebuie să se alcătuiască după aceleași norme ca și omul, ca elementul cel mai de seamă din om, sufletul, acest mijlocitor între lumea terestră a fenomenelor și cea cerească a ideilor. După cum sufletul e alcătuit din trei părți: una rațională, care conduce, una a pasiunilor nobile, ce ajută pe cea dintâi, și alta a patimilor grosolane, tot așa și statul trebuie să se compună din trei clase: una a conducătorilor, alta a ostașilor, a treia a producătorilor, pentru satisfacerea nevoilor materiale ale comunității. Cu alte cuvinte comunitatea trebuie să se guverneze, să se apere și să se hrănească.

Și mai ales, pentru a realiza coesiunea perfectă a acestor trei clase, trebuia ca în stat să domnească o singură voință. Dar voința care făptuește, izvorăște din convingerea, întemeiată pe o noțiune clară. Convingerea deci e dictată și impusă de filosofie, care aci se confundă cu știința. Statul acesta e pus sub domnia științei. De aceea va spune Platon că perfect va fi numai statul acela în care cărmuitorii sunt filosofi, sau în care filosofii sunt cărmuitorii.

Nu de legi are nevoie o astfel de cetate. Legea o poartă fiecare în sufletul lui. E vorba ca prin o educație și disciplină îndelungată și îngrijită să creem o mentalitate, un caracter inflexibil, să facem într'un cuvânt pe oameni să fie virtuoși. Dar virtutea e condiționată de știință. Platon insistă stăruitor asupra acestui primat al științei sau al filosofiei în viața Statului, primat care se realizează prin educație. Aceasta joacă un rol de căpetenie în comunitatea lui Platon care cere ca educația și instrucția să fie preluate de Stat sub controlul său direct și continuu.

De această educație cu totul specială au nevoie doar primele două clase : a conducătorilor, oameni de doctrină, cari se recrutează din cetățenii mai în vârstă ce s'au distins prin aptitudini cu totul speciale, și paznicii, sau clasa militară, alcătuită din oameni în floarea vârstei. Platon, vedem, e pentru gerontocrație, domnia bătrânilor, cărora trebuie să li se arate respectul, pe care îl vor fi meritat prin viața lor austeră înclinată filosofiei și serviciului obștesc. O disciplină severă trebuie să domnească în viața acestor cetățeni. Paznicii trebuie să ducă o viață sobră, să-și consacre timpul exercițiilor aspre ce întăresc trupul și-l păzesc de desfrâu. Conducătorii, cari intrupează ocărmuirea, trebuie să aibă o completă educație științifică și filosofică, în spiritul sistemului, și să fi ajuns la cunoștința supremului bine, în vederea căruia au să guverneze comunitatea.

De educația ultimei clase, cea de a treia, a producătorilor, nu se ocupă în deosebi preconizatorul Statului ideal. Ei pot crește după datină și tradiție. Lor nu li se cere o pregătire științifică, Știința e o hrană care nu se potrivește pentru oricine. Dacă își îndeplinesc menirea lor și sunt supuși ordinelor de sus, ei și-au făcut datoria. Nu mai trebuie să adaog că în această cetate sclavia e nu numai tolerată, dar necesară, indispensabilă. Cetățenii celor două clase superioare nu se ocupă cu lucru manual, nici n'au voie, pentru că aceasta degradează.

Cum se vede, republica lui Platon e condusă de o aristocrație bazată nu atât pe naștere, ci mai ales pe o pregătire filosofică. Că principiul nașterii nu e așa de rigid observat, ne-o dovedește faptul că legiuitorul admite că un copil cu însușiri excepționale, chiar dacă

e născut în clasa producătorilor (cl. III-a), poate să fie admis să capete educația necesară celor din clasa superioară, și chiar să ajungă un viitor membru din colegiul conducătorilor.

Reguli speciale pentru femei nu prescrie filosoful, pentru simplul motiv că ele sunt considerate ca perfect egale bărbaților, se bucură de aceeași educație, chiar și cea militară, și au acces la orice slujbă în Stat. O mai îndrăzneță concepție despre rolul femeii în această lume atică, unde sexul slab era osândit să ducă o viață de reclusiune, nici nu se poate închipui. Dar în acest Stat, unde totul e organizat în vederea interesului obștesc, unde individul nu contează nimic, unitatea totului e primejduită de doi dușmani redutabili: interesul personal și spiritul de familie, două forțe desagregante. Teoreticianul nu se stiește să tragă ultima concluzie: Familia și proprietatea trebuiesc desființate. Așa numita comunitate a femeilor, a copiilor și a bunurilor, pe care o cere Platon, n'are însă nimic de a face cu ideile sociale sau comuniste, cari au fost preconizate și în antichitate de alții. Nu e aci vorba de a da tuturor un drept egal de a se bucura de bunurile pământești, ci e vorba mai de grabă de o comună renunțare. Aristocrația din Statul filosofului atenian e o aristocrație a abnegației, a datoriei, nu a desfătării. Numai clasa treia are dreptul să întemeeze familie și să aibă avere privată, căci pentru mintea îngustă a ei, numai aceste două lucruri constituie rostul vieții. Pofta de câștig personal, de îmbogățire, a fost, după Platon, un cancer care a ros viața imperiului atenian. Plutocrația a fost o dramă a vieții de stat. La ce slujesc, se întrebă filosoful, toate bogățiile, toate porturile și flotele, toate arsenalele, dacă ele nu aduc după sine decât amarul contrast dintre bogăție și sărăcie ce se accentuează din zi în zi? O constituție care nu taie din rădăcina acest rău, nu poate promova viața Statului.

Tot astfel și cu familia. Numai desființarea căsătoriei, ne spune discipolul lui Socrate, poate să asigure Statului o progenitură destoinică. Statul are să îngrijească de măsurile necesare în vederea eugeniei, a procreerii unei generații sănătoase la trup și suflet. Nu capriciul individual, ci cărmuirea va orându-i cine cu cine are să conviețuiască un timp pentru a face copii vrednici ca să devină cetățenii unui asemenea Stat. Copiii nu-și vor cunoaște părinții, tocmai ca sa poată vedea în orice om sau femeie, cu o generație mai în vârstă ca ei, un tată sau o mamă, să-i iubească și să-i respecte pe toți deopotrivă. Referindu-se la această instituție, Aristotel spunea că ar preferi să fie văr cu cineva în Statul de toate zilele, decât fratele cuiva în republica geometrică a lui Platon. Era o observație ironică, desigur, dar plină de adevăr, care vroia să spună că afecțiunile și sentimentele nu se pot determina prin

prescripții legale. Dar întemeietorul Academiei nu se speria de asemenea detalii. Cu o matematică rigiditate, el își construia cetatea lui, cetatea lui D-zeu, potrivită mai mult pentru asceți și călugări, și realizată în parte mult mai târziu, în cadrele creștinismului, în ordinul Iezuiților, unde individul „*perinde ac cadaver*”, își anihilează persoana și voința, pentru a conlucra la realizarea unui țel superior, scopul comunității religioase.

Trebuind să fie o imitare cât mai fidelă a împărăției ideilor permanente, neschimbătoare, statul acesta trebuia să aibă acelaș caracter de stabilitate, ca să nu zică de fixitate, ca și ideile cari constituiau punctul de rezim, punctul odihnitor, unde spiritul frământat al filosofului credea că și-a găsit repaosul în absolut. De aceea Platon dorea ca instituțiile cetății sale să fie statice, imobile. Ceea ce e perfect nu are nevoie de schimbare, căci aceasta înseamnă o schimbare înspre rău. Și Statul său îl voise și-l concepușe ca desăvârșit. El nu va admite în cetatea lui transformări, mode sau influențe nouă aduse de aiurea, care nu pot fi decât vătămătoare pentru echilibrul și armonia comunității sale. La întruchiparea acesteia în acest fel, cu acest caracter de țepănă stabilitate, va fi contribuit nu puțin și aspectul, cel puțin extern, al vieții din Egiptul pe care-l vizitase și a cărei organizare politică și socială îl impresionase mult. Acest spirit așa de mobil era însetat de dorința de pace și liniște, înăuntrul Statului său, poate din pricina amefitoarelor, furtunoaselor și neconținutelor frământări și transformări de care suferea Atena în mijlocul căreia trăia. De unde se vede că din societatea pe care o preconiza, și din care acest incomensurabil artist isgonise arta tulburătoare, el alungă și noțiunea de progres, care e atare numai în mintea oamenilor și care de multe ori poate fi un regres.

Statul conceput de gânditorul atenian e, cum vedem, un vast institut de educație și scopul lui e să facă pe oameni virtuoși. Virtutea însă se câștigă prin știință, așa că cetatea cea nouă, ideală, se bazează pe domnia științei, care are ca scop descoperirea binelui suprem, adică a divinității. Această subordonare a vieții omenești ideii de divinitate, egală cu supremul bine, e înțeleasă în sensul cel mai general: ea privește deopotrivă și viața politică și cea socială, ba chiar pare a precumpăni acest din urmă moment. Toată educația și disciplina în care trebuiesc crescuți membrii celor două clase superioare are ca scop să arate și să inculce individului convingerea că singuraticul e determinat de întregul social și are rost numai ca un angrenaj în acesta. Întregul material uman, ce slujește la alcătuirea acestei cetăți ideale, e sacrificat pentru domnia unei singure doctrine, unui singur crez, în cadrul co-

imunității, unde aceasta aristocrație a științei formează punctul cardinal al întregului sistem. Toate scopurile individului dispar, ele fiind puse în slujba lumii invizibile a ideilor. Concepția lui așa de rigidă, de matematică, în conștiință opoziție cu destrămarea produsă de individualismul așa de accentuat în viața politică din vremea sa, reprezintă o exagerare poate voită a principiului de Stat-cetate. Acest stat, însă, care pentru Platon, înseamnă pregătire pentru virtute, adică pentru viața cerească și care trebuia să înfățișeze împărăția lui Dumnezeu pe pământ, n'avea să ia ființă niciodată. Și preconizatorul lui și-a dat seama de acest lucru, când spunea — mai târziu — că e croit pentru zei sau fii de zei, pentru supraoameni, cum am spune noi.

După părăsirea acestui plan, a acestui cel mai scump vis al vieții lui, organizarea unui stat ideal, condus de o aristocrație de filosofi, el mai discută o posibilitate de a se alcătui un asemenea stat sub călăuzirea unui om extraordinar, un adevărat om de stat, care și acesta nu poate fi decât tot un dialectician, un filosof.

În dialogul *Politicus*, spre deosebire de acel anonim colegiu al conducătorilor din republică, el desemnează cu o mână de maestru portretul ideal al adevăratului ctitor de stat-cetate, care trebuie să fie o personalitate morală, cu totul excepțională. Acesta, sigur pe concepția sa, pe geniala sa intuiție, nestânjenit de legi sau datini, ar fi chemat să făurească din gloata amorfă, ca un sculptor divin, statul ideal, și să întoarcă omenirea rătăcită și părăsită de Dumnezeu, pe calea cea dreaptă. Dar un asemenea domnitor din grația divină nu poate să existe, și chiar dacă ar exista, ar fi prigonit și dat pieirii. Putem să ne împiedecăm de a gândi la divina apariție a lui Christ, care a căutat să întemezeze o împărăție a lui Dumnezeu pe pământ, și care a fost crucificat pentru că a voit să scoată pe oameni din tina păcatului?

Convins că un stat așa cum îl schițase în republica sa nu se poate înfăptui din pricina bicesniciei omenești, Platon preconizează, în scrierea numită *Legile*, un al doilea plan, mai potrivit realităților, și deci cu mai multe șanse de a fi realizat. Această a doua cetate se deosebește de cea dintâi prin aceea că e condusă de legi. În statul ideal nu era nevoie de legi, căci acestea se presupuneau că sunt scrise în sufletul fiecărui cetățean. Omul imperfect are însă nevoie de o regulă scrisă. Iată de ce această operă a filosofului atenian seamănă cu un complex cod criminal și civil în care sunt prescrise sancțiuni pentru abaterile prevăzute, cât și normele după care aveau să se conducă cetățenii în diverse împrejurări ale vieții. Fiecare lege are o detaliată expunere de motive, care explica rostul fiecărei prescripții. Legea rânduește nu numai viața publică, ci și pe cea privată, în cele mai mici amănunte.

Acest stat nu mai cunoaște împărțirea în clase. Toți cetățenii sunt datori să facă serviciul militar, în această cetate care are un caracter agrar întru cât cultivarea pământului e ocupația aproape exclusivă a cetățeanului. Cele 3 clase sunt desființate. În schimb e admisă familia și proprietatea privată. Statul legilor nu poate avea mai mult de 5040 de cetățeni, fiecare posesor al unui lot de pământ. Se grijește prin lege să nu fie nimeni nici prea bogat nici muritor de foame. Producția se mărginește numai la satisfacerea nevoilor interne ale comunității. Se introduc iară acele prânzuri comune, care fac ca viața de familie, strict supravegheată de Stat, să se reducă la foarte puțin lucru. Femeile sunt egale cu bărbații; se dă o atenție deosebită educației în această cetate, în care cel mai de seamă funcționar e directorul educației publice, adică ministrul educației naționale.

Locul filosofiei, care înseamnă și știință, din vechiul stat ideal, e atribuit acum religiei, religiei pozitive, aceea care exista atunci, dar purificată de miturile imorale și de antropomorfismul grosolan. Și acuma viața Statului are să se conducă după o doctrină, una singură și intolerantă, care face din viața pământească o pregătire pentru viața cerească. Articolul fundamental de credință al acestei religii, e precăderea acordată sufletului față de trup. O astfel de ideologie purificată, însoțită de cultul corespunzător, alcătuește temelia acestui stat agrar.

O caracteristică de căpetenie a statului legilor e stabilitatea, ca și în statul Republicii. O grijă esențială a legiuitorului e să orânduiască Statul în așa fel ca să nu mai fie nevoie de nicio modificare a legilor. Orice noutate și orice inițiativă personală e înlăturată. Arta nu e tolerată decât dacă se supune unei stricte cenzuri; ea trebuie subordonată cu totul interesului obștesc și cultului religios. În această cetate libertatea individuală e înăbușită, căci e izvor de noutate, de nesupunere, de tulburare a regulii fixe; în ea nu vom găsi decât cetățeni pioși care trăiesc ca niște asceți.

Poate fi fericit cetățeanul acestei cetăți? Întrebarea și-a pus-o și Platon; dar el răspunde că nu interesează fericirea individului, ci a întregului, a comunității. Și el era convins că doar așa se poate realiza maximum de bine pentru oameni. La urma urmei nu fericirea interesează, ci mântuirea.

Meritul cel mare al lui Platon e că a mutat punctul de gravitate, ce se găsea în lumea materială, în lumea ideală, lumea de dincolo, lumea valorilor morale. În aceasta constă uriașul său merit, căci această intervertire a punctului de gravitate a adus după sine o devalorizare

a tuturor valorilor, analoagă și pregătitoare pentru aceea pe care a adus-o creștinismul. Ideea propovăduită de marele filosof, marele profet al Greciei, n'a prins în lumea sa. Nimeni nu e profet în țara lui. Dar sămânța a încolțit, a rodit și a dat naștere unui copac uriaș care a acoperit lumea noastră. Trăim de douăzecișipatru de veacuri sub influența ideilor sale, care au o valoare universală. Statul întemeiat pe cultură, statul cultural, e un postulat formulat de el. El a afirmat cel dintâi că comunitatea nu poate subsista, nu poate fi trainică, decât dacă e omogenă și e călăzită de un singur crez, de o singură dogmă. Aceasta nu poate fi impusă și răspândită decât prin o educație de stat, idee al cărei autor e tot el, deși nouă ni se pare azi așa dela sine înțeleasă că nici nu putem concepe alta. Tot dela el moștenim convingerea că cei chemați să cărmuiască statul trebuie să aibă o anumită pregătire, o anumită știință a conducerii.

El a preconizat Statul totalitar.

S'a obiectat că în republica lui te sufoci, pentrucă în ea individul n'are nicio libertate, nicio inițiativă. Obiecția e justă. Platon a prevăzut-o și a răspuns că fericirea întregului e alcătuită din suma sacrificiilor și renunțărilor indivizilor componenți. Firește, ne speriem de consecvența acestui fanatic al principiului. Dar să nu pierdem din vedere că Statul lui Platon e un stat de asceți. Și asceții cunosc uneori bucurii mai mari decât oamenii de rând.

Ritmul vieții și al istoriei cere ca după un exces într'un sens, să vie reacțiunea în sensul opus. După o epocă de libertate exagerată, oamenii doresc constrângerea. De aceea republica filosofului seamănă cu o casă de corecție. Acesta era leacul pe care-l găsisse el pentru a vindeca rănilile țării sale înfrânte în războiu, umilite, căzute pradă destrămării înăuntru și disprețului înafară. Remediul era amar, dar, după părerea lui, mântuitor. Concetățenii săi n'au vrut și n'au putut să-l adopte. Era prea îndrăzneț, prea nepotrivit cu sufletele lor. L-a realizat în parte, mai târziu, cu multe secole, biserica romană și l-a cunoscut parțial și evul mediu, supus domniei unei credințe atotputernice, unei vieți rânduite sever în caste, bresle și clase. Profeții noi cer o revenire la asemenea vremuri. Ne garantează ei mai multă fericire? Pentru întregul social, da, pentru individ, nu. Dar pe Platon, nici nu-l interesează individul.

ST. BEZDECHI

COLOANA TRAIANĂ

Sunt unele gânduri atât de legate de noi încât, chiar dacă le ascundem după altele și le dăm uitării, când nu ne așteptăm, se întorc. Atunci ele se răzbună de toată acea tăcere în care au fost ținute și umplu și luminează întreg sufletul, ca și cum ar fi numai al lor și n'ar mai vrea să facă loc și altora. Zilele trecute profesorul Lugli dela Roma vorbea la Academia Română. Nu era o conferință și nici măcar o lecție, ci o scurtă comunicare. Abia începuse și ne așezaserăm în scaune ca s'o urmărim, în limba, poate, cea mai frumoasă din lume, și s'a și oprit. Mi-am zis mai târziu că era numai o solie pentru cei care avuseseră urechi s'o audă, o solie a Romei de demult. A sunat și s'a dus. Profesorul Lugli vorbea despre Coloana Traiană și rosturile pe care le-a avut în vechime, cel din urmă, de păstrătoare a cenușei marelui împărat, pentru noi nici mare nici mic, singurul împărat, împăratul tată, ieșit din istorie și intrat în basmele poporului român. Poporul l-a adus fără nume până în timpul nostru și îl poartă credincios mai departe, dăruindu-l copiilor și neamurilor ca și ei. Noi îl mai amintim numai la zile mari. Singurele monumente publice, după știința mea, pe care i le-am închinat, sunt bustul de bronz din Parcul ceasornicului dela Brăila, prea mare pentru soclul scurt și Traianul lui Costin Petrescu din Marea Frescă dela Ateneul din București, care începe cu el, așa cum începe și istoria noastră. Stă acolo deasupra capetelor, cu sandale roșii care atrag privirile la ele, poate ca să le vedem cum calcă pământul Daciei. Ne aducem aminte de unul dintre cei dintâi scriitori români care au scris despre el, cu atâta înduioșare, mai mult țărânească și cum n'au cuprins alte pagini până astăzi. E vorba de Ion Codru Drăgușanu, care se urca înfiorat în Coloana Traiană, ca într'un ochian de piatră, de unde se puteau vedea, nu ca prin cel de cleștar stelele, ci strămoșii. Era în anul 1839. S'a uitat de sus peste tot Capitoliul, care arăta altfel atunci decât astăzi și, când a venit timpul

să coboare iară pe pământ, a aruncat o privire împrejur, ca să nu-l zărească cineva și a sărutat repede statuia de deasupra. Umbla vorba că numai capul era al Apostolului și că trupul rămăsese același, de când fusese ridicat acolo, al Împăratului părinte. Nu știu să-i fi adus alt Român și alt om chiar, o închinare mai nevinovată și mai adâncă :

„În acest for măreț, edificat de Traian, după ce s'a transportat o parte a Muntelui Quirinal, stau încă bazele și trunchiurile din colanada bisericii acestui erou divinizat, nu de mult descoperite și în mijlocul forului e o columnă magnifică de marmoră albă, care oarecând suporta chipul Împăratului Traian, expus adorației universale. Azi, spre același scop, se află statuia Apostolului Sânt Paul (Sânt Petru!).

„Columna Traiană e toată, întregă și memorabilă, prin proporții, formă și sculpturi. Toată vieța militară a divului Traian e descrisă triumfal, din baze până în capitel, pe o cale șerpuită, în basoreliefuri de câte trei palme. Două mii și cinci sute de figuri umane, nici una ca cealaltă, afară de cai, quadrige, mașine de războiu, arme, stindarde și altele, se află în jurul columnei. Varietatea lor te pune în mirare și uimire. Sunt înfățișate mai cu seamă ambe războaiele purtate în contra Dacilor, antecesorii noștri, ale căror figuri și îmbrăcăminte par a fi ale Țuțuienilor transilvani din zilele noastre.

„Ne suirăm 185 trepte tăiate în marmoră pe dinăuntru coloanei, ce formează o scară spirală, puțin luminată prin lucarnele ici-colo tăiate până deasupra.

„Atlasem dela Ciceronele nostru — e adevăr, sau nu, nu garantez — cum că statuia lui Sânt-Paul (!) pe Columnă ar fi tot cea antică, a lui Traian, numai capul i s'ar fi schimbat. Așa, coborând de pe Columnă, — ierte-mă Dumnezeu și Sfântul Său Apostol! — cu cea mai adâncă pietate și religiozitate sărutai poalele idolului păgân, ce înfățișa chipul celui mai bun principe roman în evul de aur al Imperiului Universal“.

Nu i-am tălmăcit chiar lui Traian cel puțin în românește o carte cum e cea a lui Paribeni, *Optimus Princeps*. De câteori am cetit-o am pus fără să vreau întâia pagină pe limba noastră. Era limba pe care el a împlântat-o pe plaiurile Daciei și a stropit-o cu sânge, ca să prindă mai bine. Suna parcă mai frumos și mai plin în ea decât în italiană. Un istoric și un arheolog din școala lui Pârvan, cum ar fi Daicoviciu sau Radu Vulpe, ar putea ca la un canon scump, să se incingă pentru această treabă. Ea ne-ar dărui pe Traian a doua oară. În mijlocul acestei cărți, ca în Forul lui Traian și ca în Roma stă Coloana Traiană, lucrare puternică a unui Michel Angelo antic anonim, cum l-a înălțat deodată între academicienii români, caracteri-

zarea îndrăsneată a Profesorului Lugli. Un gând vechiu al nostru e această coloană, actul de naștere în piatră al poporului român, așa cum alt popor nu se poate lăuda că-l are. Cele două Minerve aurite, care păzesc dintre două făclii aprinse, fiecare, în cupola sălii de ședințe a Academiei Române, ascultă și ele. Au mai auzit această muzică. Trebuie s'o cântăm noi, urmașii, până la urmă. Un străin a venit de departe ca să ne-o aducă aminte și să pună din nou în mișcare organele oprite.

Când a descoperit-o întâia oară acea coloană Români, Inochentie Micu Klein, al cărui sfert de mileniu dela naștere a fost sărbătorit de curând la Blaj și toți tovarășii și ucenicii lui, ea ne-a dat școala latinistă. Era ca un buciurn de piatră în care se apucase să sufle cineva, poate gura istoriei și toți fiii Romei de pe malurile Dunării de Jos și din munții Daciei și-au ascuțit urechile. Un neam întreg și-a adus aminte. La chemarea acelu buciurn s'a făcut România de astăzi. Recunoscători, atâția oameni de știință și de inimă s'au gândit atunci, cum era neastâmpăratul Ureche, istoricul, să mute acea coloană în țară, dacă nu în aceeași marmoră de Paros, în care a fost cioplită de artiștii de demult, într'o piatră de împrumut. O copie a ei ar fi stat în miezul Bucureștiului ca o piatră miliară, dela care porneau drumurile noastre în lume. Lucrul nu s'a putut face în acei ani, dar el a rămas ca o datorie care ne va muștra mereu, până nu va fi împlinită. Alții s'au încercat să-l reînvie. Se vede că timpul nu venise, pentru că nici ei n'au izbutit. Se părea chiar că însăși icoana Romei slăbea. Decebal, care nu putuse să învingă pe Traian în viață, îndărătnic așa cum îl știm și neînduplecat, se hotărise să-l învingă după moarte și s'a sculat a treia oară, cu toate secolele trecute de atunci, în ajutor. S'a născut între noi dacismul, venit mai mult, de rândul acesta, din filosofie decât din istorie. Eram urmașii Dacilor, nu ai Romanilor. Aproape să ni se ceară să ne umplem pentru ei de aceeași ură, de care fuseră plini ceilalți! O undă de misticism cobora din Miazănoapte și din Răsărit și ineca icoana de lumină și de linii sigure mediteraneene și latine. Latinismul ne făurise Statul, pe când tracismul amenința să-l destrame și l-a și dus pe marginea prăpastiei. Ca și cum această luptă, între cele două izvoare din care ne tragem, ar avea vreun rost! Suntem ca niște copii care ne-am da când cu un părinte și când cu celălalt și astăzi am fi de partea tatălui, iar mâine de a mamei, sfășindu-ne.

Mai târziu, când s'a înființat Școala Română dela Roma, toți câți aveam acest gând am crezut că ne-am apropiat de schimbarea lui în faptă. Unii dintre noi s'au pus în legătură cu specialiști, care să afle câți metri cubi de piatră ar trebui și cât timp ciopliților, ca să facă

aidoma pentru România Coloana Traiană. Firește că, aducând-o la București, aveam să-i așezăm în vârf, nu pe Sfântul Petru, patronul Romei catolice, ci pe Traian însuși, așa cum fusese la început. Ne mândream că a noastră, copia, avea să fie prin aceasta mai adevărată decât cea adevărată. Pentru copie în sine am întâmpinat o împotrivire neașteptată. Oamenii de știință ai pietrei desgropate, priveau ca o glumă aducerea unui monument zidit ca să rămână veșnic pe locul unde fusese ridicat, sub un alt cer și între alți oameni. Dacă e vorba de act de naștere, actele de naștere, după legile tuturor țărilor, n'au preț decât dacă sunt originale. Altceva trebuia să facem. Să căpătăm o copie de ghips, pe care s'o așezăm culcată și bucăți-bucăți într'un muzeu, unde să poată fi văzută de aproape de vizitatorii duminicali și studiată de studenții dela istorie și dela arheologie. Se părea că o asemenea copie se mai găsea una la Vatican, din două câte fuseseră trase odată pentru un împărat catolic vecin. Acolo trebuia să ne îndreptăm. Ca și cum noi acest lucru îl urmăream, treabă de profesori, să punem la îndemâna copiilor de școală material didactic! Să așezăm ca pe o masă de operație acea minune de coloană, înaltă de 38 de metri și înaintea căreia, când ieși de pe orice stradă și ți se arată pe neașteptate în Roma cea veche, scoasă de sub ruine și moloz de Mussolini, îți vine să cazi în genunchi, ca un hagiu pornit de departe, cu vedenia ei în suflet și ajuns în sfârșit la locul sfânt. Făcusem și eu haz de Badea Cârțan și făcusem haz, chiar cu el, când ne călca acum 40 de ani, pe la liceul Sfântu Sava, cel întemeiat de Gheorghe Lazăr, vecinul lui de-acasă, dela Avrig, de toana care l-a apucat, nu atât să se ducă pe jos, în sarica de cioban până la orașul împărătesc, dar să se culce învelit în aceeași sarică, la picioarele coloanei, ca un Dac din Carpați. Era intradevăr un Dac din Carpați, de astăzi, în carne și oase, bălan și cu ochii albaștri, cum ședea înaintea noastră, sau era un Dac de atunci, înviat și coborît o clipă dintre ceilalți Daci de pe coloană? Era unul sau altul, carabinieriile italian tot l-a arestat și, înțelegând că e un zăpăcit de daco-roman, l-a dus la Legația țării lui, unde a dat de Duiliu Zamfirescu, care l-a scăpat de urmărire și l-a chemat în casă și în literatură, prin frumoasa schiță ieșită din acest episod. Dacă ești la Roma nu mai faci haz de întâmplare. Te duci până aproape de piciorul Coloanei, cum am făcut eu, te rezemi de vergelele de fier ale gardului de împrejmuire, care în zilele lui Badea Cârțan lipsea și te silești să îți trimiți îndărăt lacrimile. Acolo era o credință și un crez, care te năpădesc năprasnic și pe tine și nu prilejul unui catren umoristic de George Ranetti. Noi vrem să aducem în țară însăși această credință și acest crez cioplit în piatră. Să cânte acest buciom de piatră,

cu nemai pomenite creștături, să cânte ziua și noaptea, pe soare sau pe viscol, de Roma lui Traian și de nașterea, în secolele de demult, a unui popor nou. Să ne lege, peste depărtări și dușmăni, de vatra de unde am plecat sau a plecat porunca să luăm ființă și să păstrăm, odată cu noi, la marginile lumii cunoscute, amintirea acestei mari obârșii și sufletul nostru latin. Ne impresoară alte popoare, care fac parte din mari comunități și se reazimă pe ele, ca să se desvolte fără pie-deci și uneori să cotopească. Noi suntem între ele singuri și răsleși. Coloana lui Traian ar fi la București destul de înaltă ca să se vadă în toată lumea latină. Monumentul ne trebuie, cu rostul lui de monument, monument în piață în văzul și în pasul oamenilor și nu o planșă sau un bloc de studiu într'o odaie, sub lupa de unul singur a vreunui savant pleșuv. Din mijlocul acestor cercetători dela Școala Română din Roma de pe vremuri, ne-a venit numai un cap, firește ca reproducere fotografică, al unui Dac măreț, cu părul și cu barba cârlionțate. Ni se spunea că e de pe coloană și că în el se descoperise Regele Decebal. L-am văzut într'un perete din camera de lucru dela Florica a lui Ionel Brătianu. Se încercaseră să-l convingă pe marele om că e chipul lui aidoma și că, prin urmare, se putea să fie și un coboritor sau, pen-trucă la asemenea vorbe ctitorul de nouă fără își avea zâmbetul lui, că e turnat cel puțin după cele mai bune tipare. Încăodată, nouă ne trebuia altceva și vechia mișcare a stăruit, chiar după asemenea ne-înțelegere.

Când arhitectul Duiliu Marcu, care făcea parte din cercul nostru, a lucrat în ghips planul de sistematizare a Bucureștiului, el cel dintâi a adus coloana visată în mijlocul nostru. Am privit-o cu toții pe placa albă pusă pe podele într'un pavilion din Parcul Carol. Erau acolo, într'un păienjeniș iubit, străzile și clădirile copilăriei noastre, fără care ne-am risipi și ne-am pierde, ca un lichid scăpat din vasul scump unde am fost dela începutul vieții așezați. În piața încăpătoare a Victoriei se ridica, pe locul pe care toată lumea îl știa, o mare răspântie goală, o coloană tainică. Noi, care o ghiciserăm, ne duceam în fiecare zi s'o vedem. După ce au aflat și ceilalți, făceau același lucru. Ni se părea că vechiul gând s'a împlinit sau că nimic nu-l mai poate împiedeca. Până când, într'o zi, ni s'a spus că propunerea n'avea niciun sorț de izbândă. Gândul se găsisse învechit. Ne-am spus versurile lui Dante din vestitul Cânt al III-lea din *Infern*: „Vuolsi cosi cola dove si pote cio che si vuole, e più non dimandare“, (așa se vrea acolo unde se poate ce se vrea și nu întreba mai departe). Ne-am supus, dar mai neascultători decât Caronul mitologiei, căruia Virgil, călăuza lui Dante, îi rostise cuvintele, tainice ca un descântec, n'am încetat o clipă să ne

întrebăm. Invechit un gând, gândul obârșiei noastre latine, nu numai dreptul istoric al poporului român pe aceste pământuri tăgăduite de toți veneticii, dar singurul mijloc de deosebire și astăzi între ceilalți, tiparul de cugetare și sufletul care ne umple? Când a zis întâia oară cronicarul moldovean: Noi dela Râm ne tragem! Istoria noastră și-a luat alt curs, cursul adevărat, Răsăritul și Balcanul slav au sărit din țâțâni și am fost noi de totdeauna. Lupoaița de bronz cu cei doi gemeni, pe care ne-a trimis-o Italia ca s'o așezăm în numele Romei, ca niște stâlpi de hotar, dela București până la Timișoara și până la Cluj, era bună, dar Coloana Traiană ar fi și mai bună. Cea dintâi vorbea de orașul veșnic, cea de a doua ar vorbi de România și de legăturile ei, de copil, de bătrânețe, cu marii părinți.

Profesorul Lugli, care a fost mulți ani secretarul Școlii Române dela Roma și ne cunoaște foarte bine, vorbea înainte în mijlocul Academicienilor, luători aminte și al publicului dela tribune, alergat să asculte muzica limbii italiene ca un sbor de porumbei în jurul Coloanei Traiane. Noi eram pe jumătate în sală și pe jumătate pe drumuri în căutarea unui loc, unde vestita coloană să fie așezată atunci când, tot dela Ancona pornind, ca marele Impărat, va merge după o mie opt sute și atâția ani, spre Dacia. Dacă Palatul Invalizilor se va ridica în măreția în care îl vedem, el va fi pentru toți și o casă a vitejiei românești. Această vitejie a început să facă să se vorbească despre ea, atunci când a fost trecută, cu un scris mult mai citeț și mai trainic decât cel din condeiu, din ciocan și daltă, pe trupul, înfrigurat de faptele pe care le primea, al acestei coloane. Nici un loc n'ar fi mai potrivit pentru ea decât piața din fața Palatului Invalizilor. Cartea despre Războiul Dacic al lui Traian s'a pierdut, cenușa lui s'a risipit, dar Coloana le ține astăzi de loc la amândouă. Am avea aici un colț al Romei, către care toți Românii s'ar îndrepta ca spre un loc de hagiălăc.

EMANOIL BUCUȚA

REGIONALISM SAU ARDELENISM ?

Metoda de cercetare a fenomenelor sociale și politice nu utilizează idei aprioristice și transcendente. Ea este prin definiție pozitivă și reală. Nu construiește sisteme noi, ci se limitează la analiza și clasificarea unor fenomene date, așa cum ni le oferă fluviul veșnic curgător al vieții.

Scopul urmărit prin studiul prezent este de a supune unei examinări și analize două complexe de fenomene ale vieții noastre publice, exprimate în mod antitetic prin cele două cuvinte din titlu: *regionalism*, *ardelenism*.

La prima vedere s'ar părea, că avem de a face cu un fel de „*idem per idem*”. Cu alte cuvinte, „regionalism” și „ardelenism” ar însemna același lucru. Chestiunea se prezintă însă cu totul altmintrelea îndată ce o vom examina mai deaproape.

Întâi să dăm o definiție: Sub „regionalism” înțelegem o *tendență de separațiune* a unui ținut sau provincii. Curentul opus lui e cel de integrare totală, de „unificare”, sau chiar de „uniformizare” în cadrele unei unități superioare. Se mai numește regionalism și forma concretă, organismul sau instituțiunea pe care înțelege să și-o dea o provincie pentru a realiza și garanta separațiunea.

Bine înțeles în ambele accepțiuni regionalismul se poate prezenta în forme mai atenuate sau mai radicale.

Se știe d. p. că regionalismul Moldovei, după unirea din 1859, a prezentat fenomene cu mult mai grave și mai adânci decât a fost vreodată cel ardelenesc.

În Moldova mișcarea separatistă a reclamat, la un timp dat, intervenția energetică a puterii centrale, care a mers până la condamnarea unui înalt demnitar, al Mitropolitului Miclescu.

Cel dintâi act de domnitor al lui Vodă Carol I, încă înainte de a intra în Capitală, a fost semnarea decretului de agrățiere a Mitropolitului Moldovei.

În Ardeal regionalismul nu a mers niciodată până la etalarea unui program separatist. Termenul „ardelenism” înseamnă un curent, o mișcare mai mult de ordin psihologic. El se manifestă într'o recrudescență și o exaltare a unei conștiințe colective provinciale.

Deosebiriile dintre cele două noțiuni cari ne preocupă se vor elucida în mod mai plastic punându-le față în față. Vom vedea imediat, că ele diferă esențial atât ca *geneză*, cât și în *intensitate*, *extensiune* și *adâncime*.

1. *Geneza*. — Regionalismul ardelenesc a fost un curent reflex. S'a născut dintr'un spirit de opoziție față de unele măsuri premature și nu îndestul de chibzuite ale Vechiului Regat.

Una din aceste măsuri a fost incontestabil penetrația prea masivă a funcționarilor din Regat în spre Ardeal. Cea de a doua a fost acțiunea de descălecare a partidelor politice de dincolo de munți, care primejduia monopolul vechiului și unicului partid politic din Ardeal. Pe măsura însă în care s'a redus afluența funcționarilor din Vechiul Regat în spre Ardeal și mai ales după ce a intervenit și o *mai îngrijită selecționare* a acestora, opinia publică din Ardeal s'a resemnat. Mai ales după ce s'a convins că accesul elementelor capabile din Ardeal la posturile de comandă nu este nici decum barat de cei veniți de peste munți. Astăzi mulți ardeleni cred că un *amestec moderat* al intelectualelor din diferite provincii este chiar în interesul *unificării sufletești*.

Cel de al doilea motiv de nemulțumire a dispărut și el în ziua când însuși partidul național din Ardeal a descălecat în Vechiul Regat, fuzionând cu unele partide politice de acolo. Actul acesta a constituit *sfârșitul regionalismului politic*.

Cealaltă nuanță de regionalism, cel *instituțional*, a pierdut și ea din ascuțișul ei pe urma înființării Directoratelor ministeriale din 1929 și a ținuturilor din 1938. Dispariția ambelor acestor reforme administrative nu a produs o emoție deosebită și nici nu a provocat vreo reacțiune a aderenților lor.

Geneza ardelenismului din zilele noastre se poate găsi în *două* cauze: unul de ordin *extern*, altul *intern*.

E cert, că verdictul dela Viena, cu întregul lui cortegiu de suferințe, cu dislocarea forțată a zecilor de mii de refugiați și expulzați, a putut să provoace o puternică exaltare a sensibilității, a revoltei și a mândriei ultragiante a Ardelenilor. Faptul acesta însă nu explică totul. A trebuit să iasă la suprafață o doză mare de energii latente și comprimate, cari au fășnit cu putere elementară, imediat după ce opinia publică ardeleană și-a revenit din buimăceala cauzată pe urma loviturilor primite în zilele fatale ale lunii Septemvrie 1940.

2. Regionalismul nu a fost nici atât de *intens*, nici nu a străbătut în *adâncime* în așa măsură, ca să cuprindă și să stăpânească toate păturile sociale ale Românilor din Ardeal.

În schimb „ardelenismul” a cuprins aproape simultan *pe toți* Românii de dincoace de Carpați, inclusive pe cei de proveniență de dincolo, dar stabiliți de mai mult printre noi.

Ardelenismul acesta a trecut chiar frontierele Ardealului. Grupurile de refugiați și expulzați din Ardealul de Nord îl poartă în suflet și îl cultivă deodată cu imaginea patriei mai restrânse, pierdută vremelnic.

3. Regionalismul a fost de esență *politică*. Numai într'o foarte mică parte a avut și un substrat social. Ardelenismul prezintă o bogăție și o varietate de manifestări și colori, care corespunde întocmai comoarei insondabile și nebănuite ale etnicului nostru din care a țâșnit la suprafață.

El se manifesta înainte de toate pe teren *cultural și literar*. Nu a surprins cu tot dreptul pleiada de talentați scriitori și poeți ardeleni, cari au răsărit în anii din urmă, gata să continue și să îmbogățească moștenirea lui Coșbuc, Goga și Șt. O. Iosif ? De asemenea presa ardelenescă, care înainte de 1940 abia vegeta, azi a luat un avânt atât de promițător.

Dar elementul ardelenesc se manifestă în ultimii trei ani cu o vigoare inedită atât pe terenul *profesiunilor libere*, cât și pe acel al *comerțului și al industriei*.

Medicii și avocații refugiați în Capitală se afirmă cu multă vigoare și sunt căutați și apreciați ca niciodată. Iar aportul ardelenilor în industria și comerțul românizat atât al Ardealului, cât și al Vechiului Regat și în special al Capitalei este direct miraculos.

4. În fine este o deosebire substanțială între felul cum opinia publică românească s'a comportat față de „regionalism” de o parte și față de „ardelenism” de alta.

Cel dintâi fiind un curent reflex, deci în funcție de o presiune venită dinafară, s'a bucurat de *atașamentul* chiar al Ardelenilor numai în măsura în care această presiune creștea sau scădea, pentru ca să se evaporeze rând pe rând când motivele cari l-au provocat au început să dispară. *Cessante causa cessat ipse effectus*.

În deosebi generațiile mai tinere s'au lăpădat mai întâi de orice veleități regionaliste. Iar opinia publică românească, în deosebi cea a Vechiului Regat, s'a menținut dintru început într'o atitudine de expectativă nedumerită, ba chiar de ostilitate fățișă.

Cu totul altfel este primit „ardelenismul” zilelor noastre. Departe de a provoca resentimente s'au îngrijorări la Românii dinafară de Ardeal, noul curent a fost și este primit cu multă simpatie, chiar cu entuziasm. Va fi având o bună parte de merit și sentimentul de *milă* și de *solidaritate națională* în fața loviturilor pe cari le-au primit Ardelenii în 1940.

Fapt e că, de o pildă, echipele de scriitori și poeți ardeleni, cari cutreeră orașele din Vechiul Regat în cadrele unor șezători literare, sunt primite cu dragoste și entuziasm cu adevărat frățesc.

De încheiere să facem un bilanț și o proiecțiune în spre viitor :

Prima constatare ce se impune este, că așa numitul „regionalism” ardelenesc a avut un caracter blând și atenuat. El nu a amenințat nicidecum unitatea națională și integritatea României, așa cum a fost cazul în Cehoslovacia sau în Iugoslavia.

Regionalismul *politic* la noi aparține *trecutului*, iar cel *administrativ* dacă se va mai ivi, va fi dictat numai de exigențele unei mai bune administrațiuni pe baza unei largi descentralizări.

În viitor ne-ar putea amenința o singură formă de regionalism, anume cel *economic*.

În ce privește „ardelenismul” el reprezintă o poziție activă în bilanț.

Singura lui parte umbroasă ar fi etalarea prea ostentativă a unui orgoliu provincial. Acesta însă nu poate fi dăunător intereselor naționale.

Cui i-ar veni în minte să se agite d. p. din cauza cunoscutei lozinci că „Tot Bănatul e fruncea” ?

O conștiință mai dinamică, să-i zicem chiar orgolioasă a unei provincii nu va tulbura nicidecum solidaritatea națională !

Ea nu va produce o înstrăinare sau o separațiune. Dimpotrivă, ea poate deveni izvor și îndemn spre o *nobilă emulare*. Or știut este, că orice *emulare se soldează cu o însemnată îmbogățire a patrimoniului sufletesc și moral al unei națiuni*.

În deosebi în zilele grele prin care trecem, când toate energiile noastre individuale și colective sunt încordate întru așteptarea *dreptății* care va să vină un „ardelenism” viguros este în mod fatal *centrul de cristalizare al tuturor aspirațiilor și nădejdelor noastre de mai bine*.

CAPITALUL BIOLOGIC IN RĂZBOIU

Războaiele, inerente firii omenești, au asigurat, din cele mai vechi timpuri, supremația unui trib sau popor asupra altora, hegemonia unei țări, a unui stat, într'o configurație geopolitică dată.

În unduitoarea evoluție a omenirii, ele au fost același repetat examen pe care l-au dat în fața contemporaneității și a istoriei, neamurile care au voit și au avut calitățile să stăpânească. Ele au reprezentat întotdeauna singura posibilitate de afirmare și descătușare a unor ginți mai tinere, îngrădite în aspirațiile lor de așezări mai vechi, tradiționale, în aparență mai valoroase, dar ajunse în realitate la declin prin ipertrofia rutinei și a bunului trai.

La primitivi, războiul este unul din mijloacele cele mai eficiente ale selecției naturale. Prin el se elimină elementele care ar reprezenta un balast pentru trib. Iar dacă la sfârșitul luptei au căzut și mulți viteji, au rămas totuși în viață destui buni — buni și șireți.

Și cum primitivii soluționează prin războiu cele mai mici diferențe dintre triburi, e natural că acesta reprezintă ocupația de căpetenie a bărbaților și exercițiul prin joc al întregii copilării. (Iar cum ontogeneza repetă filogeneza, chiar la popoarele cele mai civilizate, într'o epocă a copilăriei și tânărul vlăstar al celei mai culte clase trece prin ipostaza de războinic).

În cursul evoluției istorice însă, datorită greutateii din ce în ce mai mari în procurarea alimentelor, bărbații nu-și mai pot trece tot timpul în războaie, ci ei trebuie să intervină în mod activ la câștigarea hranei de toate zilele. Astfel, odată cu apariția primelor rudimente de organizație statală — necesitate de diviziunea muncii — comunitatea își ia angajamentul să ocrotească existența celor angrenați în diverse munci, pentru a nu trebui să se îngrijească singuri de aceasta și pentru a putea lucra cu randamentul maxim.

Ca și toate marile prefaceri ale omenirii, care nu se întâmplă într'un singur loc, ci simultan în mai multe părți, tot așa și grija războaielor se lasă în toate comunitățile unor anumiți membri, care se aleg anume pentru acest scop și numai pentru acest scop.

Până la un timp, această „indeletnicire" a armelor este un privilegiu al celor mai aleși dintr'un neam. Dela o vreme se observă însă că învingătorii nu mai sunt în măsura să „răsplătească" pe luptători. Și atunci luptătorul va fi un om „plătit". Conducătorii războaielor vor rămâne, natural, tot fruntașii unui neam, dar luptătorul va fi un mercenar. Va lupta bine, pentru ca să fie plătit și pentru ca să nu cadă victimă. Fiind un profesionist, va trebui să reziste selecției, deci să fie de calitate.

În vremuri grele, mercenarilor li se adaugă, îngroșându-le rândurile, tineretul, care reprezintă materialul uman cel mai ușor transformabil în luptători.

Armatele permanente ale evului de mijloc și modern au fost în esență tot armate de oameni plătiți, „soldați", recrutați la început din șirurile vasalilor.

De abia evul contemporan a reușit să organizeze armata pe alte baze, creind un cadru permanent de ofițeri și instructori, masa trupei fiind constituită în timp de pace din tinerii de o anumită vârstă, care odată cu instrucția — serviciul militar fiind obligator — fac și serviciul de pază, iar în timp de războiu, după necesitate, se utilizează toți cei apți pentru a purta arma.

Astfel o armată modernă din timp de pace se deosebește esențial de una de mercenari, caracterul principal distinctiv fiind vârsta soldaților.

Natural că valoarea unei armate va consta în modul cum au fost instruiți soldații din timp de pace, precum și din felul în care se face utilizarea lor în diversele departamente ale realizării planului de războiu.

Plecând dela enunțarea acestor două fapte esențiale să vedem care este importanța capitalului biologic în războiu.

Dela început vom circumscrie și restrânge cadrul lui, ținând seama de faptul că pe medic îl privește în special capitalul uman, lăsând în grija altora restul capitalului biologic. Dar și dacă am privi problema „in toto", capitalul uman rămâne, prin însăși natura lui, principalul și din punctul de vedere al cantității și din cel al importanței.

O națiune, sau un grup de națiuni, constituită într'un stat independent, are ca una din principalele ei griji, organizarea, încă din timp de pace, în vederea unei eventuale agresiuni. Și după cum se calculează cu precizie posibilitățile industriale, agricole, comunicațiile, tot

asa se calculează și posibilitatea de utilizare a materialului uman. Pentru că experiența a demonstrat că un stat nu poate organiza o armată proprie care să depășească un anumit procent al populației sale. Un lucru extrem de important însă este trecut mereu cu vederea: acela anume că este o deosebire mare între cifra procentuală pe care se poate conta la începutul unui războiu, față de cea pe care se mai poate conta spre sfârșit. Și aici intervin nu numai pierderile din cursul războiului, nu numai marele număr de scoși din luptă prin răni și îmbolnăviri, nu numai scăderea generală a populației, cât mai ales faptul că în interior, din pricina îngreunării progresive a condițiilor de trai, valoarea biologică a capitalului uman scade nu în proporție aritmetică, așa cum scade standardul de viață, ci în proporție geometrică.

S'a crezut că ar fi posibilă organizarea unui războiu fulger, în care să fie nevoie numai de materialul uman ce intră în prima oră în luptă, victoria fiind așa de rapidă, încât nu mai este nevoie de utilizarea altor elemente din interior. Evenimentele din urmă, mai ales, demonstrează însă, că războiul fulger nu poate fi considerat decât ca o fază a războiului întreg, pentru că pe măsură ce o armată își lărgeste frontul de cucerire, pe aceeași măsură se ating interese potrivnice tot mai vaste, care se coalizează și fac imposibilă terminarea grabnică a ostilităților. Așa că, în cele din urmă, se ajunge tot la războiul de uzură, învingerea fiind de partea celui ce poate rezista cu un minut mai mult. Din aceasta se vede clar, deci, că elementul uman, acest capital biologic, este cel care hotărăște nu atât victoriile parțiale dintr'un războiu — acelea putând fi datorite unor întâmplări sau rezultate tehnice — ci victoria finală.

Este semnificativă din acest punct de vedere literatura de propagandă germană din cursul actualului războiu. La început se vorbea de marele număr de avioane, canoane și tancuri, de rezervele de carburanți, îmbrăcăminte și hrană. Așum însă, se spune absolut net că nu o armă este aceea care hotărăște soarta unui războiu, ci omul care o poartă, conștiința misiunii lui și lupta fără șovăire în credința victoriei finale.

Dar fie că un războiu se câștigă într'un timp mai scurt sau mai lung, în pregătirea și organizarea lui, trebuie pus mai ales punct pe materialul uman.

Luptătorul, pentru a fi util, trebuie să aibă un minim de calitate. Despre existența lor, se convinge instructorul în tot timpul perioadei de instrucție, precum și în timpul concentrărilor de reîmprospătare a instrucției. Sunt anumite incompatibilități cu serviciul militar și cu în-

datoririle de luptător. Unele din ele pot fi înlăturate prin antrenament, educație fizică, etc.; altele însă nu. Este foarte important ca pe subiecții respectivi să nu mai contăm. Dacă este posibil îi folosim la o armă motorizată sau la serviciile marilor unități. Dacă nu, e mai bine să-i lăsăm la interior.

Mobilizarea se face pe planuri foarte vaste. Agricultură și industriile de războiu au nevoie de un mare număr de mobilizați la lucru. E un non-sens ca acolo să fie mobilizați numai absolut valizi și buni sau foarte buni ca luptători, în timp ce la unitățile de pe front se trimite un număr procentual foarte ridicat de clasați cu serviciul auxiliar, de răniți, pe lângă toți amănaiții și scutiții medical.

Principalul efort trebuie depus tocmai aici, la justa repartizare a mobilizărilor pentru front și pentru lucru în interior, ținând seama în primul rând de necesitatea imperioasă ca pe front să se trimită numai elemente cu o înaltă valoare biologică, deoarece în realitatea frontului se probează în continuu faptul că numai aceia sunt capabili să facă efortul recerut, ceilalți constituind un balast inutil, care îngreuiază enorm mișcarea acelor, îi obligă la o cheltuială de energie disproporționată, uzându-i rapid, făcând imposibilă și o oarecare rotație la locurile privilegiate ale unității (trenurile de luptă și cele regimentare) pe care le blochează exclusiv ei.

La campania dela începutul toamnei, s'a probat acest lucru din plin. Erau unități plecate pe front cu un an înainte. În cursul anului — cu toate împospătările — numărul luptătorilor instruiți și apți din punct de vedere biologic, a scăzut treptat. Au rămas defectivii, care nu au luat parte efectivă la atacurile anterioare, rămânând mereu în urmă, precum și cei utilizați — din pricina infirmităților lor — dela început la trenuri. În momentul când a trebuit să te razimi pe aceștia, s'a văzut că ei constituiau nu o forță combativă de atac, dar nici măcar una de apărare, erau un număr care în calcule poate însemna ceva, dar pe teren erau cel mai greu balast.

În războiu, mai mult ca ori unde, se cere aplicarea principiului maximului de efect cu minimul de efort. Totdeauna o trupă slab instruită și cu un mare procent de invalizi va putea să facă mult mai puțin decât o trupă mult mai mică, din elemente bune, sau chiar mai puțin decât puținele sale elemente bune care ar lupta separat. Căci dacă în războiu contează numărul de foarte multe ori, apoi e încă mai adevărat că ceea ce contează mai mult e omogenitatea trupei. Trupele de umplură pot servi eventual la acționarea unor manevre, dar de foarte multe ori e întradevăr păcat de materialul pe care îl blochează sau îl pierde în mod inutil. Istoria tuturor războaielor te co-

pleșeste cu evidența datelor ce concern valoarea trupelor de elită, — unde elementul biologic e pe primul plan.

Marele general al tuturor timpurilor, Napoleon, despre un batalion de grănițeri a spus la Arcole celebra frază: „dacă aș avea eu două batalioane de cătane negre, aș cucerii lumea toată”.

Deci chiar trecutul nostru nu prea îndepărtat ne demonstrează eclatant, — ca și toate glorioasele fapte de arme ale vânătorilor de munte și cavaleriei din războiul actual — că pentru a obține victorii contează mult mai mult calitatea decât cantitatea.

Partea a doua a războiului cu Rușii a demonstrat din plin că dacă elementele motorizate au o valoare de netăgăduit, apoi tot infanteria rămâne regina bătăliei. Ca o cinste deosebită, toate regimentele de infanterie germane au fost numite regimente de grenadieri.

O armată cu puține trupe motorizate, se bizuie însă exclusiv pe infanterie. Și este foarte ciudat faptul că, deși acest lucru se știe, totuși nu se face în multe privințe aproape nimic. Infanteria, care face efortul cel mai greu — nu numai din punct de vedere fizic, ci și psihologic — este arma în care se asvârle tot ceea ce alte arme refuză să primească, sau scot din cadrele lor.

Dar să nu se creadă că prin aceasta sunt favorizate în realitate celelalte arme. E suficient să amintesc faptul că o linie bună de infanterie scutește de pierderi pozițiile artileriei; pe când dacă e slabă, materialul uman și tehnic al artileriei este supus celui mai mare risc.

Grija trebuie să înceapă dela normele ce se dau comisiilor de recrutare, dar trebuie să continue la încazarmare și la întreaga perioadă a instrucției. Aici este mai ales de o importanță covârșitoare rolul medicului. Dar unde avizul medical trebuie să fie de o seriozitate și gravitate excepțională, este la destinarea efectivelor pentru front. Și aici, se fac greșeli. De cele mai multe ori din vina organizării Serviciului Sanitar.

Natura profesiei medicale, face ca din punct de vedere practic să ne limităm la o specialitate și chiar dacă noi cunoaștem din punct de vedere teoretic și problemele altor specialități, nu le putem aborda din punct de vedere practic. Ori tocmai de acest lucru trebuie să se țină cont la încadrarea serviciilor sanitare ale P. S. și anume de suficiența selecționării a celor chemați pentru mobilizare și să se încadreze acele locuri cu interniști, iar spitalele de campanie și cele de specialitate să aibă specialiștii absolut necesari.

Nu medicii sunt aceia care ridică problema insuficienței examenului medical la P. S. în vederea trimerii pe front. Ofițerii combatanți suferă primii din acest motiv. Mai ales la unele unități de com-

pletași, dela bază până la front trebuie să fie evacuată, pentru boli cronice, infirmități vizibile, o parte din efectivul plecat.

Pentru recepționarea unei arme dela o fabrică de armament, statul trimite un specialist în arma respectivă, ba chiar o comisie și fiecare element al armei e studiat în parte și verificat, nu numai ca aspect, ci și ca mod de funcționare. Când e vorba de materialul uman, totul îl reducem la o simplă formalitate.

Dar e o selecție naturală, vor zice unii; o selecție naturală care ne scapă de defectivi; de ce să nu o lăsăm să-și urmeze cursul? Dacă ar fi așa și totuși nu ar fi justă, pentrucă la foarte mulți e vorba de maladii câștigate, sau maladii care nu reprezintă o tară ereditară; deci ei cu toate acestea au o valoare biologică potențială. Realitatea este însă că toți aceștia nu fac decât să încurce pe comandanți, să oblige, după cum am arătat mai sus pe cei valizi la supraeforturi și la sfârșit când unitatea compusă aproape numai din ei nu mai este capabilă de niciun efort, ei cei slabi, numai ei cei slabi, — unii din ei adevărate arătări — se întorc acasă. Dar de acum și acasă vor fi tot un balast. Efortul făcut de ei pentru a se ține după coada celor buni, care au căzut pe rând, a fost un efort inutil, improductiv, care i-a stors și pe ei, fără să-i ucidă, morți vii.

Principiul călăuzitor în războiu trebuie să fie mai ales economisirea forței biologice, căci de multe ori războiul e pierdut nu de cei ce au pierdut lupta, ci de cei ce și-au risipit capitalul biologic, mai ales uman. Totdeauna trebuie avut în vedere faptul că în orice victorie, ceea ce reușește să o definitiveze este exploatarea succesului. Ori, cu epave acest lucru nu este posibil! Dacă la sfârșitul unui războiu nu mai ești capabil să scoți un profit adevărat din victorie, apoi lupta a fost în van. Era mai bine să nu fi făcut efortul, și-ți păstrai capitalul uman întreg.

Una dintre marile greșeli pe care le comitem este considerarea valorii biologice a unui neam ca inepuizabilă. Atâta vreme și acolo unde nu era civilizație, acest lucru încă era posibil. Acolo unde însă civilizația și-a făcut loc, lupta cu biologicul ia un cu totul alt aspect. Se știe din biologie că pentru a distruge o speță nu e nevoie să extermini toate exemplarele ei. Este suficient să le împușnezi până sub o anumită limită. Restul se întâmplă dela sine. Exemplul pieilor roșii are valoarea unei experiențe de laborator.

Ar fi cea mai mare greșală să credem că în războiu putem pierde oricât, deoarece avem una din cele mai mari natalități din Europa, capabilă să împlinească în scurtă vreme golul lăsat de pierderile din cursul războiului. Exemplul german de creștere voită a natalității, ca

un comandament de ordin național, poate fi urmat și de alte popoare și în scurtă vreme ne putem vedea în situația de a fi înconjurați de neamuri cu o natalitate superioară celei ce o vom avea noi. Este deci imperios necesar ca, încă de pe acum să ducem o politică de economie a capitalului uman și nu trebuie să uităm nicio clipă vechiul dicton că: mulțimea face puterea.

Evoluția noastră prea grăbită în materie de civilizare este poate aceea care ne-a făcut să nu ne dăm seama de ce înseamnă capitalul biologic, să fim cu totul absorbiți de materialul tehnic în general, să m stăpânim de ideea rostului, valorii și importanței sale; iar capitalul biologic și mai ales uman să-l considerăm ca un bun de sine înțeles, de valoare și importanță minoră. Este aceasta o crasă desconsiderare a chiar speței noastre. Și dacă putem judeca în acest fel ca indivizi, apoi aceasta nu o putem face când e vorba da marea comunitate națională, căci chiar dacă nu ne-o va imputa prezentul, viitorul nu ne-o va uita și nici ierta niciodată.

Dar disproporția dintre felul cum tratăm capitalul uman față de cel tehnic, este uneori revoltătoare. Pentru pierderea unui cât de mic articol tehnic se fac zeci de pagini de procese verbale. Când însă e vorba de pierderea unui om, unui om ca și noi, cu greutate și bucurii, cu lacrimi și cu idealuri, un frate, un tată, sau copil de al nostru, îi comunicăm doar numele într'o rubrică a unui tablou colectiv, care de multe ori se pierde în drum.

Acest fel de a privi lucrurile nu este însă ceva momentan, ținând de o împietrire a sufletelor din pricina vitregiei războiului. Calea ferată și atâtea alte instituții de stat, deci unde nu este vorba de o speculă a unui particular hrăpăreț, au aceeași mentalitate. Au transformat pe oamenii puși să conducă mersul mașinilor în sclavii acelor și de atâtea ori în victimele propriilor lor instrumente.

Cataclismul pe care îl deslanțuie un războiu ca acesta trebuie să fie însă o ocazie de neînăturat pentru corectarea acestei concepții a noastre. Pentru că viitorul nostru nu ni-l vor face alții, nu ni-l vor face nici mașinile sau alt capital tehnic, cum nu ni-l va aduce nici imensa bogăție naturală a țării noastre. Viitorul ni-l vor croi brațele vânjoase dela pluguri, mâinile iscusite ale meseriașilor, mintea sănătoasă din trupul sănătos al cărturarilor. Aceasta e bogăția adevărată, pe care nu trebuie să o lăsăm să se piardă.

Dacă este adevărat că într'un războiu e hotăritoare o luptă dusă uneori mult înainte de terminarea lui, apoi nu e mai puțin adevărat că veritabila criză, prin care trece și învingătorul și învinsul, este timpul care premerge sfârșitul ostilităților și lunile care urmează. Atunci criza

economică, financiară, de alimente sunt la apogeu. Atunci suferința omenească își atinge paroxismul. Atunci se hotărăște viitorul biologic al unui neam. Războiul mondial trecut, care a demonstrat în mare ceea ce războiul ruso-japonez schișase, a validat posibilitatea existenței unor pierderi mai mari prin rănire decât prin epidemii; dar a doua zi chiar, exacerbarea geniului epidemic al gripei a făcut ca să moară, la casele lor, aproape de două ori atâția indivizi câți s'au pierdut în războiu.

Chiar dacă la sfârșitul războiului actual nu vom avea un nou val de gripă, sau ceva asemănător, un număr enorm de oameni vor fi scoși din câmpul efectiv al muncii din pricina tulburărilor nervoase pe care tehnica utilizată în acest războiu le-a produs nu numai printre cei ce au constituit verigele lanțului de front, ci într'un număr impresionant printre elementele populației civile; căci acest războiu este un veritabil războiu al nervilor.

Noi mai trebuie să ținem seama și de condițiunile speciale, de o gravitate excepțională în care a ajuns neamul nostru.

În primul rând pierderile din campaniile ultimilor doi ani au fost din cele mai grele. Armamentul se poate înlocui, se poate cumpăra, se poate împrumuta, dar luptătorii niciodată. E nevoie de un lung șir de ani pentru a reface o armată ca oameni. Iar dacă potențialul biologic al unei națiuni a fost grav atins, aceasta devine aproape o imposibilitate. Efortul depus de Francezi în cursul războiului trecut i-a epuizat. De acolo lipsa lor de prevedere, de acolo imposibilitatea înjghebarii unei noi armate în timp de 20 de ani. Dar pierderile noastre în capital biologic sunt însemnate în așa numitele teritorii cedate. Basarabia și Bucovina de Nord au fost pustiite. Familii întregi au fost exterminate, cu bătrâni și copii, bărbați și femei. Iar în Ardealul de Nord, pauperizarea populației românești, lovește în însăși existența biologică a frânturii de trup românesc de acolo.

Mai trebuie să fim cu foarte mare băgare de seamă la aplicarea legiuirilor de mobilizare agricolă și industrială, pentru a nu proteja elementele minoritare, care din lipsa noastră de prevedere, în timpul celor douăzeci de ani dela unire, au continuat a acapara patrimoniul nostru agrar și industrial. Ca nu cumva, din necunoștință de cauză, din lipsa unei informațiuni faptice, să lovim, prin măsurile plecate din intențiunile noastre cele mai curate, în însăși existența biologică a neamului nostru.

TAINA UNEI SUPRAVIEȚUIRI

— CU PRILEJUL ANIVERSĂRII A 70-A DELA MOARTEA LUI ȘAGUNA —

Dintre conducătorii politici sau spirituali ai Transilvaniei puțini au reușit să-și supraviețuiască epoca în chip atât de intens și îndelung dăinuitor ca neîntrecutul „dătător de legi și datini” : Mitropolitul Andrei, care și-a dorit locul de veșnică odihnă la poala Carpaților, în cripta păzită de leii încremeniți în jale, alături de masiva biserică a Rășinărenilor.

Fără exagerare se poate afirma că personalitatea lui Șaguna, depășindu-și epoca, este mai vie astăzi în sufletul tuturor Românilor luând, cu cât trece timpul, proporțiuni tot mai vaste, mai impresionante și mai deplin lămurite, de cum ar fi putut să le aibă înainte cu șapte decenii. Atunci Mitropolitul — încăruntit în lupte mistuitoare, dar victorioase, mâhnit de lipsa de înțelegere și de răutatea unora dintre contemporanii săi, cari prin sistematice campanii de presă încercaseră să-i sdruncine autoritatea, invinuindu-l câțiva calomniatori din „strana cealaltă” că ar fi „vândut autonomia Transilvaniei pe un preț de 12.000 de zloți” (cf. I. Pușcariu, *Notițe despre întâmplări contimporane*, p. 97), — se cobora la sfârșitul lunii Iunie (1873) în liniștea veșniciei, după ce rostise cuvintele cu adânc înțeles : numai întorcându-se dela moimântul meu, vor cunoaște Români pe cine au pierdut . . .

Opera lui Andrei Șaguna se înfățișează posterității sub trei aspecte : politic, bisericesc și cultural.

Cel dintâi care chiamă atențiunea cercetătorului, în ordine cronologică, este aspectul politic. Când se întorcea Șaguna la Sibiu, în primăvara anului 1848, dela patriarhia sârbească din Carloviț, unde fusese sfințit episcop al Transilvaniei ortodoxe, mișcările naționale-politice începuseră.

Conducătorii acestor mișcări căutau îngrijorați un șef cu deplină autoritate, cu pricepere și energie, un om superior care să poată fi ascultat și urmat de toți Românii transilvani, respectat și temut de toți dușmanii lor seculari.

Privirile celor mai de seamă învățați ai timpului, cum erau Simion Bărnuțiu și Timoteiu Cipariu, se îndreptară atunci spre tânărul vlădic — impunător deopotrivă ca înfățișare fizică și ca prestanță intelectuală-morală.

Prin fericita întâlnire și strânsa colaborare a lui Bărnuțiu cu Șaguna s'a pregătit cea mai de seamă faptă națională a revoluției din 1848—49: concentrarea tuturor Românilor transilvani, atât de dureros sfâșiați timp de un veac și jumătate, într'o singură tabără politică.

Adunarea națională de pe Câmpia Libertății ar fi fost cu desăvârșire imposibilă, dacă Șaguna și oamenii săi nu ar fi reușit să subordoneze obștescului interes de ordin național-politic cele mai justificate preocupări și susceptibilități de ordin religios-confesional.

Despre importantul rol îndeplinit de Andrei Șaguna în conducerea acestei Adunări unice de pe Câmpia Libertății, pe lângă ce se știa de mai înainte din numeroasele mărturisiri ale contemporanilor, a ieșit în anii din urmă la iveală prețioasa informațiune păstrată în corespondența unui martor ocular, a preotului Ștefan Ludwig Roth. Acesta scria (la 25. V. 1848) prietenului său brașovean Samuil Schiel, că numai după ce a văzut adunarea condusă de Șaguna, și-a putut da seama de rostul și desfășurarea unei adunări populare. Rolul conducătorului Șaguna îl impresionase atât de mult, încât mărturisea că „dacă el n'ar fi ținut în frâu desbaterile prin demnitatea și autoritatea persoanei sale, ar fi putut ieși la iveală extremele cele mai periculoase și s'ar fi putut săvârși violențe”. Căci tovarășul său de președinție, episcopul Ioan Lemeni, „nu avea nici un fel de autoritate asupra oamenilor săi; curentul îi purta ca pe o scândură încoace și încolo”. (cf. I. Lupaș: *Studii, conferințe și comunicări istorice*, vol. III, Sibiu 1941, p. 251).

Adunarea însăși pare să-și fi dat seama, cui îi revine în primul rând meritul pentru deplina ei reușită. De aceea, după votarea programului de 16 puncte, — la începutul cărora se găseau ca cele mai cardinale postulate: *independența națională-politică și independența națională-bisericească* — pentru înfăptuirea acestui program a instituit un comitet național permanent în frunte cu Andrei Șaguna ca președinte și cu Simion Bărnuțiu ca vicepreședinte.

Ce servicii neprețuite a fost în stare să aducă românismului transilvan Șaguna, în vârtejul mișcărilor revoluționare, se poate înțelege din cuvintele colaboratorilor săi Bărnuțiu și Cipariu, cari la 26 Februarie

1849 îi făceau mărturisirea aceasta sinceră : „Am crezut de *mare necesitate* a chema înțelepciunea și cercata prudență a Prea Sf. Tale, spre a împăca toate diferențele și spre a uni toate cugetele și lucrările tuturor către unul și același scop al fericirii naționale, dinaintea căruia trebuie să se ascundă toate pasiunile, toate interesele private și toată diferența opiniunilor . . . și atunci cauza națională va triumfa. *Națiunea îți va rămânea datorare mult, va recunoaște cu plăcere marile servicii, ce ai adus pentru ridicarea ei la rangul ce i se cuvine și numele Prea Sf. Tale îl vor spune părinții copiilor lor, că să se binecuvinte din generațiune în generațiune*“. (cf. Ilarion Pușcariu, *Documente pentru limbă și istorie*, vol. I, p. 265.)

S'a afirmat în mod tendențios, că Șaguna ar fi fost mai mult un om al împăratului din Viena, decât omul poporului din Transilvania. Desmințirea o găsim în curajosul gest al vlădicului, care cu prilejul dietei sibiene dela 1863—1864 a cutezat să refuze chemarea Curții împărătești de a se prezenta ca „*regalist*“ (*senator de drept*) la dietă, preferind să participe la lucrările ei ca *deputat ales cu unanimitate în circumscripția Săliște* și motivându-și pasul acesta așa : „îmi este *absolut cu neputință* a face pe alegătorii mei, să se simtă înșelați în încrederea lor“. Increderea poporului o prețuia deci Șaguna mai presus de atențiunea „*milostivă*“ a Suveranului !

Baza acțiunilor sale se obișnuise a o căuta atât în domeniul politic, precum și în cel bisericesc-cultural, mai mult în legăturile lui sufletesti cu poporul, decât în cele politice cu împăratul. El a înțeles să clădească totdeauna în mod rațional : *de jos în sus*, nu invers ! Neșguduita lui încredere în vitalitatea și destoinicia poporului român l-a ajutat să poată privi cu seninătate schimbările politice create prin transacțiunea dualistă dela 1867 când Viena, strămtorată din partea Berlinului, fu nevoită să cedeze pasul Budapestei, așternând lespede grea pe mormântul *Statului autonom transilvan*. Șaguna scrisese atunci unui intim al său, lui Ioan Pușcariu : „noi totdeauna trebuie să *rămânem Români*, fie cum va fi guvernul și maxima lui“. Iar altuia, baronului Vasile Pop, îi spunea : întâmplă-se orice, Transilvania nu va deveni țară ungurească niciodată ; ea va trebui să rămână, ceea ce a fost și va fi totdeauna, *Țara Românilor* . . .

Dacă Andrei Șaguna și generațiunea sa nu s'a putut învrednici să vadă înfăptuindu-se independența națională-politică, proclamată la 15 Mai 1848, în schimb a izbutit să asigure pe seama bisericii ortodoxe române din Transilvania și Banat independența națională, emancipând-o de sub ierarhia sârbească, sub jurisdicțiunea căreia o așezase Iosif II la 1783, și organizând-o temeinic în cadrele autonomiei constituționale-bisericești.

Spre a-i zădărnici munca desfășurată în domeniul acesta și spre a-l compromite pe Șaguna în fața Curții din Viena, dușmanii lui porniseră o înverșunată campanie publicistică aducându-i învinuirea că prin restaurarea vechii Mitropolii a Transilvaniei nu ar face decât să pregătească prudent calea unui viitor „*imperiu dacoromân*“, periclitând grav interesele Austriei în Orient. Într'o broșură anonimă, tipărită în limba germană la 1851, se arăta că gândul lui Șaguna fiind să cuprindă și pe Români din Bucovina în cadrele Mitropoliei transilvane, un imperiu dacoromân s'ar ivi în perspectiva celui mai apropiat viitor...

— *Ce ar zice atunci Austria, Rusia și Turcia?*

Adevărat că aceste trei mari împărății ale trecutului aveau multe de zis. Dar n'au mai fost în stare să împiedece nici unirea Principatelor Române sub Cuza-Vodă, nici proclamarea Regatului României sub Carol I, nici întregirea acestui Regat cu toate componentele lui românești sub Ferdinand I.

În anul 1864, când a dat Cuza-Vodă prin *Statutul* său un nou așezământ constituțional-politic, a pregătit și Andrei Șaguna prin *Regulamentul Organic*, votat în sinodul din Sibiu, un așezământ constituțional-bisericesc care, amplificat prin votul congresului din 1868 și sancționat în anul următor de Francisc Iosif I cu numirea de *Statut Organic*, a devenit *Constituțiunea reinviatăei Mitropolii ortodoxe române din Transilvania și Ungaria*.

Talentul de neîntrecut organizator și legiuitor, cum a reușit să se afirme Andrei Șaguna în mai multe domenii, și-a găsit o expresiune monumentală în Constituțiunea aceasta.

Istoria dreptului românesc nu cunoaște lege scrisă, care să fi pătruns vreodată în conștiința populară în aceeași măsură, în care au putut pătrunde dispozițiunile fundamentale ale „Statutului Organic“ dela 1868. Este meritul prudentului reformator, că a știut să clădească pe temelii vechi și durabile o constituțiune cu totul modernă, făcând să colaboreze la legiferarea și aplicarea ei, ca *elemente active*, toți reprezentanții clerului și ai poporului dreptcredincios din cuprinsul Mitropoliei, reinființate după o vacanță de 166 ani. Meritul lui e cu atât mai apreciabil, cu cât împotriva convingerilor sale științifice s'a lăsat înduplecat să încuviințeze ulterior modificările introduse prin votul congresului național-bisericesc în proiectul său. A dat prin aceasta un exemplu de neprețuită valoare, cu câtă îngăduință trebuie să purceadă un legiuitor înțelept, dacă ține să răsără legile lui din consimțământul voluntar al colectivității, consimțământ propriu a oferi cea mai puternică garanție că ele nu vor rămânea literă moartă. Dovada mult găitoare despre trăinicia victorioasă a *legii lui Șaguna* o găsim în impre-

jurarea că noua organizare constituțională-bisericească a României ortodoxe s'a făcut la 1925 tocmai în temeiul principiilor fundamentale, cari au prezidat la alcătuirea „Statutului Organic” din 1868. Meritul legiuitorului Andrei Șaguna e covârșitor mai ales prin faptul că s'a știut învinge pe sine, sacrificându-și convingerile științifice, consimțind să așeze această scumpă jertfă sufletească la temelia constituționalismului nostru bisericesc. Între toate biruințele lui aceasta a fost poate cea mai mare. Prin ea a reușit Șaguna să rămână în amintirea tuturor Românilor mai viu decât oricare dintre contemporanii săi, numele lui fiind binecuvântat din generațiune în generațiune, tocmai cum prorociseră la 26 Februarie 1849 S. Bărnuțiu și T. Cipariu. Cum a fost înțeleasă mărimea și trăinicia acestei opere constituționale românești de către generațiunea, care a contribuit la înfăptuirea unității politice, arată cuvântul rostit la Arad în August 1919 de Ioan I. C. Brătianu: „Vieța românească din Transilvania, desfășurată în cadrele Constituțiunii bisericii ortodoxe, este asemenea unui *masiv de munți înalți și greu de asaltat*; iar în vârful lor ca printr'o *amintire veșnic dăinuitoare* se conturează *figura marelui organizator Andrei Șaguna* cu constituțiunea sa bisericească, *chemând pe toți cei buni la împreună lucrare.*” („*Biserica și Școala*”, Arad, 1938, p. 424.) Adevărat că această „împreună lucrare” a tuturor elementelor bune din cler și dintre mireni nu a fost și nu este încă deplin înțeleasă pretutindeni, în cuprinsul Patriarhiei. Abia trecuse un deceniu dela votarea Legii și a Statutului din 1925, când neastâmpărul celor obișnuiți numai „să reformeze”, iar nu să și lucreze cu toată râvna și abnegațiunea de trebuință pentru realizarea progresului obștesc, au început a cere cu stăruință modificarea Legii și a Statutului. Opera constituțională a lui Șaguna a avut însă norocul deosebit să-și poată păstra ființa și valabilitatea neștirbită de impetuosul curent reformist. Răposatul Patriarh Miron Cristea instituisese ca președinte al *comisiunii de modificare* pe Mitropolitul Nicolae dela Sibiu, care în cea dintâi ședință a mărturisit fără înconjur că superioare interese de ordin bisericesc și educativ l-au determinat să transforme comisiunea prezidată de dânsul într'o „*comisiune de nemodificare*” a Legii lui Șaguna, precum s'a și întâmplat. Astfel Constituțiunea actuală a Patriarhiei, împlinind incurând două decenii de aplicare pe teren în tot cuprinsul Țării, are să-și mulțamească, în parte măcar, dăinuirea din ultimul deceniu puterii de rezistență transilvană, adeseori profund îngrijorată de pasiunea așa ziselor „reformate” precipitate și nechibzuite.

Dacă nu ne-ar fi rămas dela Șaguna decât Constituțiunea bisericească, — și atât ar fi de ajuns ca rezultat al unei vieți, ca merit și

glorie pentru numele lui, ca pomenire și recunoștință perpetuă din partea Românilor de pretutindeni.

Dar el a dat și alte, numeroase dovezi ale talentului său de organizare culturală-școlară-literară și publicistică, dintre cari cele mai multe, aproape toate, dăinuiesc și în timpul de față.

Trăinicia biruitoare peste vremi este una din caracteristicile de căpetenie ale creațiunilor lui Andrei Șaguna. Dacă a înființat *Tipografia* din Sibiu și ziarul *Telegraful Român*, amândouă aceste instrumente de progres cultural își indeplinesc și în timpul de față datoria de a răspândi cât mai multă lumină. Dacă a organizat potrivit cu principiile pedagogiei moderne Seminarul Teologic (azi *Academie Teologică*, ridicată la rangul unei *Facultăți cu jurisdicțiune bisericească proprie*) și Școala Normală din Sibiu, Liceul din Brașov și pe cel din Brad, precum și sutele de școli primare, așezate sub ocrotirea autonomiei bisericești, dacă a înființat împreună cu distinșii săi colaboratori Gheorghe Barițiu, Timoteiu Cipariu, Ioan Pușcariu, Ioan Rațiu ș. a. „*Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român*”, — toate aceste așezăminte folositoare dăinuiesc și astăzi. Dacă a tipărit *Biblia*, *Mineiele*, *Kiriakodromionul* și atâtea alte cărți de valoare, ele se mai găsesc și în timpul de față în folosința altarelor, amvoanelor și a stranelor românești din Transilvania. Tradițiunea vie și puternică, reușind să prindă rădăcini adânci în sufletul românismului transilvan, obișnuit să participe an de an la adunările generale ale „*Asociațiunii*”, păstrează cu pietate amintirea tuturor fruntașilor, cari au contribuit la înființarea și dezvoltarea acestei instituțiuni. (cf. I. Lupaș, *Andrei Șaguna și conducătorii Asociațiunii transilvane* în colecțiunea *Cunoștințe Folositoare* Seria C, nr. 11—12). Continuă să rămână însă intim contopită cu numele *celui dintâi președinte* al ei, după cum rezultă și din versurile prin cari înțelegea talentatul scriitor brașovean Ioan Bran-Lemeni să întâmpine adunarea generală din Septembrie 1933 :

„Ne-am adunat la praznicul luminii,
 „Rămâi în veci, ce-ai fost întotdeauna !
 „De câte ori veni-vor pelerinii
 „Binecuvinte-i *Duhul lui Șaguna ! . . .*”

(Ioan Bran-Lemeni: *Traista mea. Poesii 1908—1940*, p. 219.)

Acest *Duh al lui Șaguna* l-a simțit deci autorul, activând ca o mistică forță călăuzitoare în toate năzuințele spre progres ale obștei transilvane, înfrățite în cadrele „*Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român*”.

La Șaguna nu era între cuvânt și faptă aproape nici o distanță. El nu era omul programelor, ci al faptelor. Cuvântul și ideea înveșmântată într'insul avea în concepțiunea lui o valoare însemnată desigur, dar totdeauna în funcțiune de importanța, de frumuseța și utilitatea faptei ce putea să răsară din sămânța ideii și din energiile sufletești, pe cari propoveduirea ei era chemată să le trezească. El însuși a mărturisit adeseori, că bucuria cea mai mare a vieții sale o căuta în lupta cu cele mai grele obstacole și în biruința desăvârșită asupra lor. De aceea rareori a întreprins vreun lucru, pe care să nu-l fi dus la bun sfârșit, după cum de asemenea rareori a rostit vreun cuvânt, pe care să nu-l fi respectat și ale cărui îndatoriri să nu le fi împlinit, aproape totdeauna, integral.

Din cele arătate în chip sumar în cuprinsul acestor pagini de pomenire se va putea descifra, cred, taina intensei și victorioasei supraviețuiri peste vremi a Nemuritorului adăpostit, sub strașina brădetului, în cripta păzită de leii încremenți în preajma bisericii din Rășinari.

Sibiu, 28 Iunie 1943.

I. LUPAȘ

GHEORGHE BARIȚIU

— AMINTIRI —

S'au împlinit, la 21 Aprilie, cincizeci de ani dela moartea lui Gheorghe Barițiu. Gândul meu se întoarce iar la epoca în care poposește cu drag, pentru că găsește în ea atâta suflet și omenie.

O văd populată și împodobită cu atâția oameni în floarea vârstei, muncitori vrednici în ogorul național, bărbați și femei, cu copiii vioi și inteligenți și câțiva bătrâni cu capul nins de anii înțelepciunii.

Printre aceștia locul cel mai cald din inima mea, care cuprinde pe lângă scumpii săi și prietenii, îl ocupă un bătrân plin de bunătate și prietenie. Mijlociu de statură, subțire, cu un cap fin și dăltuit de instrumentul gândirii profunde și neîntrerupte, ochi vioi, vorba neobosită și interesantă: Gheorghe Barițiu.

În acea epocă de strânsă solidaritate românească și când toți Românii parcă formau o mare familie, la Sibiu unde înfloreau atâtea instituții și școli românești, era reședința Mitropolitului ortodox, sediul regimentelor numite „românești” pentru că majoritatea o formau flăcăii noștri comandați de mulți ofițeri români ardeleni, exista obiceiul ca Dumineca și la sărbători, familiile fruntașe să invite la masă pe cei care nu aveau legături de familie în Sibiu și pe fetițele din internatul „Astrei”. Vizitele se făceau tot Dumineca la amezai și la ora aceea saloanele românești sibiene se umpleau de toți cei veniți la Sibiu de pe alte meleaguri, de toate vârstele, dar mai cu seamă tineri, veniți să îndeplinească o datorie respectuoasă națională și socială față de conducătorii vieții românești din Sibiu.

Oaspele nostru cel mai scump și venerat era Gheorghe Barițiu. Departe de fiicele sale măritate la Hațeg, Orăștie și Brașov, având în oraș numai pe fiul său Ieronim, celibatar, după spusele sale încredințate altora, (pentru că era de o discreție și finețe desăvârșită), dorul de familie și-l împăca la noi. „Ce m'aș face eu, singur cum sunt, dacă

soții Cosma nu m'ar înconjura cu atâta prietenie, încât sărbătorile sunt și pentru mine izvor de bucurie", a spus odată unui prieten comun.

Il văd șezând la masă totdeauna la dreapta mării, care avea pentru dânsul o venerație de fiică, discutând și povestind cu o înțelepciune calmă și nesecată, în atmosfera patriarhală a casei noastre.

Odată am făcut un drum minunat împreună. Asociațiunea transilvană își ținea adunarea generală la Abrud în anul 1888, președinte delegat după moartea lui T. Cipariu și a lui Iacob Bologa, fiind Gheorghe Barițiu. Părinții m'au făcut fericită luându-mă cu dânsii, călăuziți fiind de principiul ca vlăstarele lor să profite de tot progresul și toate experiențele pe care le permitea vârsta să le asimileze.

Dela „Bălgrad” cum i se zicea Albei-Iulia, cu trăsurile la Abrud peste „Dealul mare”, inoptând la Zlatna. În prima trăsură, trasă de cai albi — trăsurile fiind puse la dispoziție de fruntașii din Abrud — luase loc președintele cu mama și eu pe scăunel. Cine a făcut acel drum cu trenul își poate imagina ce era el cu trăsura, când la fiecare cotitură se deschidea altă feerie. Munte, codru, văi, cărări șerpuitoare, ape și izvoare șoptitoare și deasupra ceriul ardelenesc clar și străveziu. Alt izvor nesecat de istorie, înțelepciune și experiență curgea neîntrerupt din mintea și sufletul bătrânului și a tinerei mame, amândoi firi excepționale, sortiți să aibă un rol atât de covârșitor în viața românească din Ardeal.

Eu eram foarte impresionată de singurătatea așezărilor omenești. Case răzlețe, puține animale domestice, oameni care îmi păreau nespuse de triști, copii serioși, apăreau din loc în loc și mă întrebam cu strângere de inimă cum și din ce pot trăi acei oameni acolo...

Înainte de a ajunge la Abrud am avut un preludiu al ospitalității proverbiale din acel oraș bogat, reședință de proprietari de mine de aur, fiind primiți în impunătoarea casă a fruntașei familii *Danciu* din *Bucium-Cerb*. D-nul Danciu era îmbrăcat „nemțește”, dar soția sa în pitorescul port buciuman cu fustă largă, catrință, șorț larg de mătase, cojocel, năframă mare de mătase. La masa întinsă și măreață cu fripturi, prăjituri și băuturi, au luat loc toți cei veniți cu lungul șir de trăsuri dela Sibiu și cei veniți întru întâmpinarea lor dela Abrud și pe urmă s'a continuat drumul până la intrarea triumfală în Abrud.

Abrudul era plin de familii românești distinse și bogate, în frunte cu protopopii *Ioniță Gall* (ortodox) și *A. Ciura* (greco-catolic). Noi eram găzduiți la protopopul Gall, de care îl lega pe tata o veche pretenție, iar președintele la avocatul *Alexandru Filip*, care trecea drept seniorul societății abrudene.

În rândurile generației care creștea atunci, aveam multe prietene și colege din internaul Astrei, din Abrud și Bucium (Cerb, Șasa și Isbita). Familiile David, Ivașcu, Todescu, Macavei, Chirtop, Barițiu ș. a. au fost între cele dintâi care și-au încredințat odraslele școalelor sibiene.

Toate matroanele erau impunătoare, toate fetele erau frumoase, instruite, educate, distinse.

Am petrecut câteva zile ca în basm cu concert (frații *Iacob Mureșianu*, compozitor și pianist, *Traian Mureșanu*, cântăreț și *Traian H. Pop*, flautist, sosiți dela Blaj), bal, la care am văzut pentru întâia oară celebra „țarină” jucată de voinicele doamne Moațe, dintre care multe erau îmbrăcate în bogatul port național cu galbeni mulți la gât.

S'a făcut și o excursie la *Roșia*, unde s'au vizitat „șteampurile” și minele de aur și unde 69 persoane au fost ospătate în familia Dr. Caianu. Numai la vizita la celebra *Detunata* a trebuit să se renunțe, din cauză că drumul era desfundat de ploi spre dezolarea localnicilor care făcuseră preparative mărețe.

Ultima masă a fost la frunțașă familie *Ivașcu*. Iată cum glăsuiește „*Transilvania*” din 1—15 Septembrie: „Ca un pendant al balului se poate considera cu tot dreptul petrecerea de Marți dată de doamna Ivașcu în casele sale, în onoarea doamnei Maria Cosma, ca expresiune de recunoștință pentru ospitalitatea cu care primește peste an pe fiicele mamelor din Abrud și Bucium, care frecventă aici în Sibiu școala Reuniunii femeilor române sau școala civilă”.

La acea serbare care a întrunit (comitetul și frunțașii localnici, Președintele a adresat acestora cuvinte de mulțumire prin care glorifica ospitalitatea legendară găsită la Abrud.

. . .

Gh. Barițiu și-a văzut încoronată munca și lupta vieții sale pilduitoare prin alegerea sa în fruntea Asociațiunii transilvane și prin alegerea în fotoliul de președinte al nemuritorilor la Academia Română.

Implinind la 12/24 Mai 1892 optzeci de ani, a fost sărbătorit de toată românimea, în frunte cu trimișii Academiei Române *V. A. Urechia*, *Petre Poni*, *Grig. Ștefănescu*, *Gr. G. Tocilescu* și *Iosif Vulcan*, care i-au prezentat o adresă scrisă pe pergament. În locuința sa din strada Orezului (azi Avram Iancu) 29, s'a adunat floarea gândirii, simțirii și activității românești, un banchet strălucit a urmat, iar felicitările sosite din toate părțile locuite de Români umplu multe pagini ale unui volum comemorativ.

În Aprilie 1893 s'a bolnăvit subit de pneumonie. Nu fusese bolnăvicios deși era de structură delicată și suportase în mod miraculos o viață sbuciumată.

Mama aflând s'a dus la căpătâiul bolnavului, de unde nu s'a mai mișcat zi și noapte. Au fost chemate și fiicele, dar muribundul dorea să fie îngrijit de aceea care îi fusese mai mult decât o fiică în anii unei bătrânețe solitare. Mama i-a închis ochii în ziua de 21 Aprilie.

A avut o înmormântare împărătească. Academia a trimis pe *Nicolae Ionescu, Quintescu, V. Maniu, Kalinderu, Bianu*, tineretul universitar pe *Drul Ionel Capșa*, Ardealul reprezentanți din toate ținuturile.

Bustul său, destul de reușit, din parcul Astrei, privește cu bună-tate la generațiile de copii care se joacă și cresc în jurul lui, mâna sa arată spre instituția care l-a avut ctitor, care s'a ridicat și s'a dezvoltat din gândul și grija unei falange de Români vrednici și idealști.

Posteritatea recunoscătoare ar trebui să-i cultive neconținut memoria, astfel ca fiecare generație să-și poată da seama de marea însemnătate a trecerii sale prin viața poporului românesc.

LUCIA COSMA

STAREA ROMÂNILOR DIN TRANSILVANIA LA TRECEREA ACESTUI PRINCIPAT SUB SUZERANITATEA AUSTRIEI

— Sfârșitul veacului al XVII-lea și începutul veacului al XVIII-lea —

Un istoric ce scria pe la începutul veacului al XVIII-lea, iezuitul Andrei Freiberger, spunea că „Românii sunt răspândiți în toată Transilvania, între Secui și pe teritoriile și în districtele săsești. Nu există sat, oraș, cetate unde Românii să lipsească”. Această majoritate impunătoare a elementului românesc în Transilvania, făcea pe Unguri să tremure și este un Ungur, Gheorghe Rettegi, care, tot pe la începutul aceluiași veac, spunea aceste semnificative cuvinte, ce exteriorizează neliniștea, nu numai a aceluia ce le exprima, ci a întregii maghiarimi transilvane : „De această românie, mărturisesc drept, mă tem, pentrucă, dacă cineva îi bagă mai bine în cap aceasta — originea sa strălucită — pe noi foarte repede ne pot stârpi, fiindcă în Transilvania pe ușor sunt de zece ori atâția Români câți Unguri”. Numai un sentiment de frică și neliniște poate explica acele neomenoase măsuri pe care consiliile tuturor orașelor le iau în această vreme, de a alunga pe Români din orașele respective și de pe teritoriile acestora.

La intrarea trupelor imperiale în Transilvania, în anul 1685, această numeroasă populație românească era împărțită în patru clase sociale : nobilii, clasa de mijloc, clasa intelectuală și iobagii.

Clasa iobagilor era, peste tot, în aceeași tristă situațiune și în aceleași mizere condițiuni de viață, considerată nu ca oameni, ci ca orice bun al nobililor unguri, secui și sași. Prin art. V din 1650, se interzicea țăranilor români de a purta îmbrăcăminte de stofă, pantaloni de lână, cisme, căciulă de lână și cămașă de pânză, pentruca în marea

compilație de legi transilvane din 1653, *Approbatæ et Compilatæ* să se decreteze: „Românii sunt numai tolerați în mod provizoriu (pro tempore) în această țară, atâta cât îi place Principelui sau nobililor (usque beneplacitum principum et regnicolarum)“.

O parte dintre iobagii români locuia pe „fundus regius“ (pământul sășesc), unde erau maltratați de către proprietarii de pământ în mod inuman. În anul 1548, Sașii din Făgăraș hotărâu că, „dacă turmele unui Român traversează o pășune rezervată și dacă păstorul încearcă să se opună, făcând uz de măciucă, acel Român va fi pedepsit cu moartea. La fel, cel ce va provoca un incendiu sau va îndrăzni să amenințe, va fi pedepsit cu moartea. Dacă vinovatul este un servitor, acela la care servește va fi pedepsit cu moartea. Dacă într'un sat sășesc se comite un furt, satul românesc vecin este responsabil pentru furt și trebuie să plătească.“ Aceste opresiuni, cu timpul au devenit din ce în ce mai numeroase, până să ajungă, în veacul al XVIII-lea, punctul lor culminant. Mijloacele de tortură ale Sașilor erau neînchipuite. Ele erau aplicate Românilor de pe domeniul regal (fundus regius), acolo unde în mod legal Românii trebuiau să se bucure de aceleași drepturi și de aceeași libertate ca și Sașii.

Dat fiind numărul mare al Românilor pe acest domeniu — 12.629 capi de familie români în 1721, față de 12.298 capi de familie sași și numai 6.418 maghiari — erau unii dintre ei, care se bucurau de anumite privilegii, aparente însă, ca de pildă aceia din „marele sat“ Săliște, de lângă Sibiu, unde Românii își alegeau judele lor, în biserică, dar trebuiau să plătească stăpânilor sași un anumit număr de soldați și de cai pentru armată, un dar în bani și dijmele pentru biserica luterană. Satele românești, supuse autorității administrative ale orașului Brașov, erau sub controlul unui funcționar special și plăteau orașului dijme, daruri, erau obligați să îndeplinească anumite servicii și, în veacul XVIII, burghezii sași, incurajați de administrațiunea lor, pretindeau și servicii din partea țăranilor români, ajungând până la două zile de lucru obligatoriu pe săptămână. Datorită egoismului castei, acești burghezi, începând cu veacul al XVII-lea, iau și alte măsuri opresive împotriva Românilor, invocând amintirea lui Mihai Viteazul pentru a le justifica. Sașii erau invitați să nu vândă nici o bucată de pământ „unui Român“, deoarece „această națiune română barbară și-a fixat rădăcini atât de adânci, că toate unghiurile provinciei sunt pline de această plebe“. Dârzul popor român însă, venerând memoria eroului ponegriț de Sași, face să aibă un tablou al acestuia, pictat de pictorul Radu, în biserica din Șcheii Brașovului.

În regiunea Bistriței, atât de aproape și atât de legată de Moldova, țărani români găseau, chiar în această vecinătate și în amintirea stăpânirii voievozilor moldoveni în această regiune, un sprijin moral și când Sașii încearcă să introducă iobăgia, împotriva vechilor privilegii și drepturi ale lor, aceștia amenință cu trecerea în Moldova, amenințare ce nu rămâne numai o vorbă în fața opresiunii săsești.

Ceilalți țărani români, de pe proprietățile nobiliare maghiare, erau tratați și mai rău. Aceștia se puteau împărți, la sfârșitul veacului al XVII-lea și începutul celui următor, în mai multe categorii: adevărații servi, robii; iobagii, urmașii vechilor iobagi, stabiliți în jurul fortărețelor și castelelor, îndeplinind slujbe militare, situațiunea cărora, cu trecerea timpului, se înrăutățește din ce în ce, până ce se va confunda vechea noțiune de iobagiones, clasă cu anume privilegii, cu aceea de iobagi, servi legați de glie (glebae adscripti); erau apoi așa ziii „jeleri” (zileri), care plăteau în bani sau în zile de lucru pentru pământul acordat lor a-l munci; vecinii, numiți astfel după obiceiul din Muntenia, condițiunile de viață ale cărora erau foarte asemănătoare cu acelea ale iobagilor, și, în sfârșit, erau așa ziii liberti, care ocupau o situațiune ceva mai avantajoasă, între acești servi.

Bieții servi — în care clasă se puteau încadra toți cei de mai sus, avantajile și situațiunea mai favorizată ale unora dispărând cu totul, rămânând numai o ficțiune, — din pricina tratamentului vitreg ce li-l aplicau stăpânii lor, sau reprezentanții acestora, păraseau satele și, când erau în apropierea frontierelor, le treceau, pentru a se înrola în armata voievozilor din Țara Românească și din Moldova. Drepturile vechi asupra pământului ce-l munceau și-l locuiau, invocate de acești servi, nu erau luate în considerare de proprietari și „judecii”, jurații și „bătrânii” lor, nu aveau niciun fel de autoritate, acțiunile acestora rămânând fără niciun fel de eficacitate în fața hotăririlor arbitrare și volnice ale nobililor. Creșterea impozitelor, severitatea acelor ce le adunau, obligativitatea reparării sau îngrijirii drumurilor, a reparării și a întreținerii fortărețelor, cazarmelor, dese pedepse corporale, toate acestea contribuiau a face mai îndârjită opozițiunea populațiunii române față de stăpânii săi teritoriali.

Preoții, pe aceeași treaptă cu iobagii în ce privește obligațiunile și poverile, stimulau aceste mișcări și nemulțumiri. Când fugarul voievod moldovean, Gheorghe Ștefan, voia să-și recruteze o armată pentru redobândirea tronului pierdut, un mare număr de iobagi români răspunde la apelul voievodului și, în frunte cu preoții lor, se înrolează sub steagul moldovean. Nobilii unguri și sași dându-și seama de peri-

colul ce i-ar fi putut paște, intervin pentru împiedecarea acestei înrolări, dar țărani români, amintindu-și de epoca lui Mihai, se răsvrătesc împotriva nobililor, opresorii lor și se îndreaptă spre castelul din Peșteș (jud. Bihor), cerând voievodului Constantin Basarab, alt fugar, din Țara Românească, să se așeze în fruntea lor pentru a le ajuta să scuture jugul servițuții, după cum mărturisește cronicarul contemporan, Szalardi. În a doua jumătate a veacului al XVII-lea, în timpul luptelor dintre Gheorghe Rakoczi II și Acațiu Barciai, 600 de Români din districtul Clujului, în frunte cu preotul Gheorghe, luptă la Sibiu, atacă cetatea Devei, Hunedoara, Baia de Criș, Beiuș, Oradea, Zlatna, Aiud, așadar traversează întreagă Transilvania, combătând împotriva Turcilor cu un eroism admirabil. Când apoi, în 1690, Voievodul Constantin Brâncoveanu intră în Transilvania, Români din acest Principat freamătă de bucurie și de mândrie, considerându-l ca „principele lor”, reînviind zilele dinainte cu 9 decenii. Armata imperială învinsă la Zărnești, lângă Brașov, fu atacată de țărani români din împrejurimi, iar o cronică contimporană mărturisește că se salvară numai câțiva, care, schimbându-și îmbrăcămintea, ajutară la lucrul câmpului.

Preoții români erau șefii spirituali ai satelor locuite de Români, în care ei fondează biserici și numărul lor ajungea uneori până la 10 într'un singur sat. Ei aveau ocupațiuni identice cu ale credincioșilor lor, de care nu se deosebeau decât prin sumanul de stofă neagră. Pentru a-și asigura existența lor și a familiilor lor, ei lucrau alături de țărani, trebuind să lupte cu greutate de toate felurile, ceea ce făcea pe gen. Rabutin să afirme, la 1698, că preoții români trăiesc în mare sărăcie, cerșind mai mult decât predicând. „Hi autem pastores... sic egestate laborant, ut mendicando potius quam predicando vitae sustentationem sibi procurant.” Această vieță grea a contribuit în mare măsură, ca între preoți și credincioșii lor să se creieze o legătură spirituală atât de puternică, încât interesele unora să fie și ale celorlalți. Pe lângă impozitele fixate, preoții români erau obligați să mai facă daruri proprietarilor de pământ, daruri ce se deosebeau după regiuni. Astfel preoții din districtul Chioarului și al Sălajului erau obligați să dea în fiecare an o pătură și 25 de florini; cei din districtul Făgărașului 1 florin pe an, aceia din Crasna o piele de vulpe, aceia din Cluj plăteau o pereche de desagi de lumini de ceară și două piei de vulpe, etc. Dieta din 1689 a fixat impozitele preoților români la suma de 13.250 florini, 700 de măsurii de grâu, 300 de chintale de carne, 23 de butoaie de vin, 900 de măsurii de ovăz și 200 de care de fân. Preoții erau plătiți și susținuți de către credincioșii lor. Dieta din 1688 stabilește și darea pe care fiecare credincios trebuia să o dea preotului

său : o claie de grâu și una de ovăz, o zi de lucru la coasă și una la secere ; la sărbătoarea Sf. Petru un caș, pentru un botez 12 crițari și pentru o cununie tot 12 crițari. Credincioșii însă fiind săraci, plăteau cum puteau și când puteau și de aceea preoții erau tot atât de săraci și nu erau în stare a-și plăti impozitele lor către proprietari. După aceea, din pricina tratamentului vitreg, țărani români își părăseau locuințele, fugind în alte locuri unde credeau că-și vor putea agonisi mai ușor cele necesare vieții, așa că preotul rămânea într'o situațiune disperată. Este mișcătoare rugămintea unui preot, Arsenie, dela sfârșitul veacului al XVII-lea, prin care cerea nobililor Lazar să-i facă „Domniile lor, bine la nevoia” lui, să-l „împrumuteze cu o sută de bani”, ca să-și cumpere „ceva bucățele de dulce” că nu are și-i merge „foarte prost”, să-și cumpere „ceva untișor și peștișor că la biserică n'aduce nime nimica” și nu are „bucate”. Era un om onest acest biet preot și de aceea ținea să asigure pe acei nobili că nu va „zăbovi mult”, ci va „trimite banii curând dumnilor sale acasă”, că scrie „o liturghie popei lui Mihai de Gozimani”.

Din economiile acestor bieți preoți și cu ajutorul tot atât de săracilor lor credincioși, se ridicau modestele biserici din satele românești, clădite de aceeași țărani, din lemn și adeseori din piatră. Dar calvinii confiscau și aceste biserici și le dădeau credincioșilor lor, iar Românii trebuiau să-și facă altele, sau să le răscumpere cu mari sume de bani pe cele răpitate. Cu toate aceste persecuțiuni îndurate de biserica românească transilvană și de preoții ei, pe la sfârșitul veacului al XVII-lea, aceasta era organizată și spiritul de cultură penetrase în rândurile slujitorilor ei.

În această situațiune de mizerie materială, nici vieța morală și intelectuală a preoților nu era peste tot la înălțimea dorită. Erău și preoți mai puțini buni, care duceau o vieță mai ușuratecă, îngrijindu-se mai puțin de vieța spirituală a credincioșilor lor și de a lor înșiși. Erău alții însă, marea majoritate, care duceau o vieță modestă, însă onestă și credincioasă, de o moralitate superioară, în ajun și rugăciune. Mulți luterani și calvini recurgeau la rugăciunile preotului „valah” în care vedeau pe adevăratul ministru al lui Dumnezeu, mai mult decât la cele ale pastorului protestant. Unii dintre preoți, la casa sau la biserica lor, conduceau câte o modestă școală sau făceau pe dascălii fiilor de țărani români, pe care-i învățau să citească, să scrie și să cânte sf. liturghie. O instrucțiune mai superioară se putea căpăta în școalele de pe lângă mănăstirile-reședință episcopale : la Prislop, Vad, Alba-Iulia și în Maramureș. Cea mai mare parte a preoților români se recruta din clasa țărănească, iar cele dintâi noțiuni de scriere și citire le pri-

meau dela cântărețul bisericii, care, în felul acesta, era și învățătorul satului. Pe lângă aceste noțiuni elementare, cei ce voiau să se facă preoți, învățau litanile, psaltirea, rugăciunile ș. a. [Episcopul Atanasie, pretindea candidaților la preoție, în 1700, să aducă un certificat dela protopop, prin care să dovedească cunoștințele lor de psaltire, de toate cântările religioase și de toate secretele bisericii, obligându-i să rămână încă 40 de zile la episcopie, cu scopul de a-și completa cunoștințele. Dascăli sătești, ca cei amintiți mai sus, erau sau stabili, sau cutreerau satele împărțășind tuturor modestele lor cunoștințe.

Între acești preoți și învățători, erau unii adevărați artiști: caligrafi, miniaturiști și pictori de biserici. Un Ciril, Arsenie, Ioan, Vasile, preoți, un Ioan, Alexandru, învățători, sunt neîntrecuți caligrafi, și de aceștia se găseau peste tot în Transilvania, ca întemeietori de adevărate școli de caligrafi și miniaturiști. În regiunea Brașovului, familii întregi se dedică acestor preocupări, din tată în fiu, ca familia Tempea, Duma și Corbea, care a știut să dea o astfel de educațiune fiilor săi, încât unul dintre ei, David, să poată fi ofițer în Țara Românească și principalul consilier al lui Constantin Brâncoveanu în relațiunile acestuia cu Transilvania, și un altul, Teodor, să facă o carieră și mai strălucită, devenind secretarul de limbă latină al țarului Petru cel Mare al Rusiei, scriind și o psaltire în versuri românești.

În această vreme, între Români din colțul sud-estic al Transilvaniei se întâlnesc și de aceia care se ocupă, puțin, ce e drept, cu comerțul și exercitează unele meserii, în mic însă. Fără a voi să relevăm o predilecțiune a strămoșilor noștri pentru industrie și comerț, totuși o înclinațiune spre vieța mai ușoară de negustor se observă. Astfel de pildă, comerțul cu modeste produse casnice pe drumul Jiului, al Oltului și al altor trecători carpatice, se observă, după cum se pot însemna relațiunile comerciale ale Românilor transilvani cu comercianții bizantini și tătari din veacurile XII—XIII. Dar stabilirea, în Transilvania, a Sașilor, cu o tradițiune comercială și industrială seculară, a distrus și începutul de vieță urbană și burgheză a Românilor dintre Carpați și Tisa, rezervându-și întreg acest câmp de activitate pentru ei, datorită și atâtor privilegii, obținute în decursul veacurilor din partea stăpânirii maghiare.* După exemplul Sașilor și Ungurii închid Românilor intrarea în orașe.

Cu toate acestea, în veacul al XVII-lea, un început de vieță comercială și industrială se observă și la Români. La Făgăraș, în 1643, existau trei corporațiuni (bresle, țehuri) românești și Români veneau din depărtare pentru a obține titlul de maestru; la Hațeg exista, în 1672, o corpo-

rațiune de dogari și pantofari români; în 1694 exista una asemănătoare la Zlatna, etc. În afară de acestea, în aproape toate orașele transilvane întâlnim organizațiuni de lucrători cu caracter evident românesc: la Făgăraș acești muncitori români erau specializați în argăsărie și pe mesele de lemn, unde ei își înscriau privilegiile, sunt reprezentați cu părul lung, așa cum purtau bătrânii țărani români până de curând și cum mai poartă pe alocurea și astăzi. La Sibiu ei erau organizați într-o corporațiune a argăsarilor, iar la Caransebeș se făceau mantale de piele după obiceiul Românilor, de către lucrători de același neam; Brașovul era vestit pentru stofele sale de lână făcute de Români. În timpurile mai vechi, acești pănurari erau Sași, însă dela începutul veacului al XVII-lea se întâlnesc mulți Români ca făcând parte din această corporațiune, oferind daruri bisericii Sf. Nicolae din Schei. Pentru țărani români, o corporațiune specială, alcătuită tot din lucrători români, făcea haine de o manieră cam primitivă și acești mici fabricanți se numeau dârstari, după coloanele ce serveau pentru netezirea și uniformizarea pânurii, coloane numite dârste; amintirea acestora se păstrează până astăzi în satul Dârste, din apropierea Brașovului. În documentele contemporane se întâlnesc croitorii români, cismarii români, din această regiune. Interesant este și faptul că pe la 1675 un simplu țaran, originar din Ludușul de Mureș (jud. Turda), trece în Țara Românească pentru a întemeia acolo o fabrică de stofe.

De o stare materială superioară se bucurau așa zișii cărăuși, care în decursul veacului al XVIII-lea ajung nu numai până în Principatele Române, unde erau foarte cunoscuți, apreciați și dăruiți cu favoruri din partea conducătorilor, dar îi găsim până la Gratz, unde conduceau din Transilvania turmele de oi și de boi, necesare pentru armată. Ce ocupațiune vor fi avut, dacă nu aceea de mici comercianți și industriași, Români pe care-i întâlnim în această vreme, în număr apreciabil, în toate orașele Transilvaniei: 177 în Arad, 113 în Deva, 53 în Hațeg, 736 în Brașov, 95 în Mediaș, 55 în Sighișoara, peste 1000 în Timișoara, etc.

O întregă categorie socială, foarte bine reprezentată, este aceea a ciobanilor români, numiți „Bârsani”, fiindcă în cea mai mare parte erau din Țara Bârsei, sau „Mărgineni”, locuitori dela margine, dela frontieră, amintiți începând cu cele mai vechi documente. În fața dârzei opozițiuni a Sașilor, acești ciobani, urmând „drumul oilor”, treceau Carpații pe valea Oltului sau a Lotrului, pentru a ajunge în Țara Românească și Moldova, uneori până în Crimeea. Expansiunea acestor ciobani începe din sec. XV, așa că la sfârșitul veacului al XVII-lea și la începutul celui următor, ei erau răspândiți peste tot, din Banat până

în Maramureș și din Bucovina până în Dobrogea. Incepând cu Gheorghe Rakoczi I, principii Transilvaniei voiau să asigure acestor ciobani o pășune bogată în Țara Românească, iar dările de 5—6000 de ducați ce trebuiau să le plătească aceștia anual principelui Transilvaniei, erau plătite de voievodul Munteniei, sub formă de daruri. În Țara Românească acești păstori nu plăteau niciun impozit pentru pășune sau pentru oi, nicio vamă la întoarcere pentru produsele oilor lor, ci doar câte ceva din vânzarea la diferite târguri. În Moldova se întâlnesc acești „Bârsani” sau „Mărgineni” încă din veacul al XVI-lea, în județele Bacău și Putna, până la Nistru și dincolo de acest fluviu, până în stepele rusești. Faptul că unele cântece populare românești, balada mai ales, care-și păstrează caracterul locului originar, se găsesc răspândite pe întreg teritoriul locuit de Români, se datorește în mare parte acestei migrațiuni, determinată de transhumanța ciobanilor români. Documentele amintesc migrațiuni identice ale ciobanilor români din districtul Făgărașului, Sebeșului. Acești păstori contribuiau, fără să-și dea seama, la întărirea solidarității panromânești, pe care guvernarea Transilvaniei, prin politica lor, tindeau să o împiedece, sau să o distrugă. Politica economică austriacă, prea apăsătoare pentru acești păstori, va intensifica, în sec. XVIII—XIX, migrațiunea „Bârsanilor” sau „Mărginenilor” în Principatele Române.

În satele acestor „Mărgineni”, în afară de vieța pastorală din munți, se dezvoltă și una agricolă, datorită familiilor acestora, rămase acasă. În aceste sate chiar și industria morăritului era destul de dezvoltată și, spre deosebire de satele românești căzute în servitute, unde dreptul de morărit era rezervat proprietarului de pământ, în satele „Mărginenilor”, care nu fură niciodată servi, morile erau proprietatea lor. Soțiile Mărginenilor se ocupau cu o industrie textilă de casă, țesând stofe pentru foarte frumoasele lor costume naționale, despre care Sasul Sigerus spunea că sunt „așa de frumoase, așa de nobile, atât de pline de stil, încât par a fi cusute în sec. XVI sub ochii unei femei din familia Medici în Italia și nu de țărâncile române”. Din mijlocul acestor Mărgineni apare acel „jude” Dumitru, care, în veacul al XVI-lea, fu trimis de mai multe ori de către magistratul orașului Sibiu în gingașe misiuni diplomatice în Țara Românească, stârnind admirațiune pentru abilitatea și deștinicia sa; acel Oprea Miclăuș și Oprea Milea, care duc plângerile fraților lor la Viena; acel Picu Pătruț, ale cărui opere și desene stârnesc și azi admirațiune. Toți aceștia erau formați în școlile lor ce se întâlnesc, începând din anul 1616.

Incepând cu veacul al XVII-lea, se formează în orașele Transilvaniei, mari și mici, o burghezie românească. Chiar dacă o parte din

această burghezie era de origine greacă, ea se asimilează repede cu populațiunea românească, cu care era în raporturi zilnice, după cum cereau ocupațiunile ei. Astfel, sub influența acestor imigranți greci, ia naștere și o burghezie românească care va crește din ce în ce în importanță. Acești mici burghezi, mici negustori, trăiau în relațiuni cu rudenile și prietenii lor rămași acasă, atrăgând ca ucenici atât pe copiii acestora, cât și pe aceia ai unora trecuți în Țara Românească.

La Brașov, se găsea, în veacul al XVIII-lea, o întreagă serie de negustori români, care erau protectorii bisericii românești din Schei, și care aveau legături cu Muntenia ca și cu țările din Europa Centrală. Negustorii români brașoveni își bazau drepturile și libertățile economice pe diploma obținută de Românii din Scheii Brașovului la 16 Septemvrie 1071, din partea împăratului Leopold I, prin care li se acordă aceleași libertăți economice și civile ca și Sașilor, în privința dreptului de a se organiza și a se îndeletnici cu industria și comerțul. Această diplomă constituie începutul luptelor dintre breslașii români și sași din Brașov, lupte ce vor dura peste un secol și jumătate și în care Sașii vor dovedi o inferioritate netă față de Români nu numai numerică dar și în ceea ce privește potențialul lor comercial. La Făgăraș, o biserică ortodoxă aparținea negustorilor români, o parte dintre care erau descendenți din vechii boieri și nu credeau de loc umilitor a îmbrățișa această ocupațiune, alături de colegii lor „rustici”, care nu se puteau lăuda cu diplome nobiliare. La Hunedoara, una dintre cele mai frumoase și mai importante biserici românești din Transilvania, Sf. Nicolae, se datorește osârdiei negustorilor români de aici, care susțineau chiar și un învățător român pentru fiii lor. În aceste părți ajung până și negustorii români din regiunea Crișului, care se plângeau, la 1725, de concurența ce le-o făceau Grecii „veniți din Turcia”, care cumpărau mărfurile de pe sate, vânzându-le cu prețuri mai mici, netrebuind să plătească anumite taxe pe care le plăteau băștinașii. În capitala de atunci a Transilvaniei, la Alba-Iulia, se găseau, începând cu veacul al XVII-lea, negustori români bogați, dintre care unul se obliga a susține singur cheltuielile pentru acoperirea mitropoliei și, mai târziu, un altul, Nicolae Ivașcu, unul dintre cei mai de seamă membri ai comunității, protesta, cu ocaziunea unei ofense ce i s'a făcut, că el „nu era țaran ci nobil, locuitor al acestui oraș”. În acea vreme la Orăștie, la Turda, la Deva, unde Românii nu obținură decât foarte târziu permisiunea de a-și face o capelă și unde clopotele lor putură suna pentru prima oară la 1694, la Zlatna, unde familia Dobra se bucura de o mare influență, începe a se manifesta o viață românească urbană. Acești negustori mențin legăturile cu cei

rămași acasă, care se plâneau „că nu mai pot trăi aici, deoarece impozitele îi omoară” și trimit și alții dintre numeroșii lor copii, ca să găsească o existență mai ușoară.

Cu toate încercările de a desnaționaliza clasa nobilă română, aceasta se menține încă și la sfârșitul veacului al XVII-lea și la începutul celui următor, cu toate că mai mult prin origine decât prin sentimente acești nobili se mai simțeau Români

În Maramureș se găsea încă o populație preponderantă de boieri și nobili de sate, de naționalitate română. Dintre acești nobili se alegeau chiar și „jurații” comitatului, „marii jurați ai orașelor” și comitele întregii regiuni. Marile familii, până în sec. XVIII își păstrează privilegiile lor. Legăturile ce le aveau cu clasa nobilă maghiară îi făcea să scrie într'o românească amestecată cu cuvinte ungurești, dar nu păraseau totuși limba maternă. Dragostea pentru cărțile românești era așa de mare în aceste părți, încât se copiau cărțile tipărite în Țara Românească și Moldova, ca de pildă Biblia dela București, tipărită în timpul domniei lui Șerban Cantacuzino sau Cazania lui Varlaam dela jumătatea veacului al XVII-lea. La stințirea mănăstirii din Moisiu participă și „boieri din Maramureș” și chiar între țărani persistă conștiința despre descendența lor nobilă pe care o mai amintea calitatea lor de proprietari ai pământului.

Relațiunile între Țara Oltului și Țara Românească au contribuit în foarte mare măsură la menținerea importanței elementului nobil român în aceste părți. Unii dintre acești „boieri” din Făgăraș aveau proprietăți în Țara Românească sau îndeplineau demnități de încredere, ca agenți sau secretari pe lângă Voievozii acestei țări, în veacul al XVIII-lea. Alții apoi, ca Șerban Vaida, Sigismund Boer, Șerban Talabă etc., erau intimii principilor transilvani. Un membru al familiei Talabă fu unul din principalii agenți ai lui Francisc Rákóczi, pretendentul dela începutul sec. XVIII, la tronul Transilvaniei, în Rusia și la Poarta Otomană. Pentru fiii acestor nobili se deschise, alături de una maghiară, pentru fiii de naționalitate maghiară, o școală, la Făgăraș.

În regiunea Jiului, vechile costume românești s'au păstrat în mod perfect în moda nobililor din aceste părți, care aveau conștiința drepturilor și a importanței lor istorice. Ca și în Făgăraș, așa și în regiunea Jiului, unii dintre acești boieri aveau posesiuni întinse ce ajungeau până în Țara Românească, neținând seama de artificiala graniță politică ce despărțea cele două provincii românești. Ca și în Maramureș, așa și pe Jiu, chiar la extremitatea opusă a țării transilvane, se alegeau adeseori, dintre acești nobili români, și comitele, ca acel Iovăniță.

Manea, căpitanii, care nu uitau să amintească în titlurile lor că erau „mari căpitani” sau „vechi căpitani”, după obiceiul fraților lor din cele două Principate.

În districtul Hațegului, vechile familii nobile române, ca Budai, Pui, Fărcaș, Sebeși, ș. a., se mențin încă și un Petru Budai ajunge până la importanta funcțiune de secretar al Principatului transilvan, bucurându-se de un mare prestigiu și în țările vecine. Demnitarii români nu lipsesc nici în districtul Hațegului, cum nu lipseau în cele vecine ale Jiului și Oltului, sau în cel nordic al Maramureșului.

Nobilii români din Hunedoara, regiune care a dat din această clasă oameni de valoare universală ca Huniade, Nicolae Olahus, se mențin cu rol preponderant în viața regională și în epoca de dominațiune austriacă. Descendenți ai familiilor voievodale: Basarab și Danciu din veacul XIII și XIV se întâlnesc și acum. Când ei apar în grup își spun totdeauna „nobili ai comitatului Hunedoarei”, iar în lupta dintre imperiali și principii transilvani, boierii români din Hunedoara și Făgăraș joacă un rol important. Pe la 1700, între administratorii bisericii române ortodoxe transilvane, se întâlnesc nobilii români din Hunedoara: Mihail Pui și Ștefan Rațiu, fiul lui Adam Rațiu, tatăl căruia a fost soțul principesei Zamfira, fiica lui Moise, voievodul Țării Românești. Un membru al familiei voievodului Țării Românești, Mircea Ciobanul, stabilit la Teiuș, se iscălea, la sfârșitul veacului al XVI-lea, „sluger din mila lui Dumnezeu”, ca și suveranii contemporani.

Demnitari mai mici, ca vătăfi, sau șefi ai gardienilor, ce se chemau cu numele românesc de plăieși, dela plaiu, părcălabi sau secretari, „mici domni”, un fel de administratori ai proprietăților, județi, jurați și chiar și cnezi se găsesc în toate părțile Transilvaniei și mai ales în regiunile mărginașe, unde elementul românesc și-a păstrat mai bine tradițiunile și organizațiunea sa patriarhală. Dar cu trecerea Transilvaniei sub suzeranitatea austriacă, toate aceste elemente se vor pierde cu timpul, rămânând în număr foarte mic, mai mult ca o amintire.

ȘTEFAN PASCU

Bibliografie

- Acsády L., *A magyar iobbágság története*. Budapesta, 1906.
 Bărbat Al., *Desvoltarea și structura economică a Țării Oltului*. Cluj, 1938.
 Dragomir S., *Les Roumains de Transylvanie a la veille du mouvement de ré-surrection nationale*. București, 1938.
Contribuțiuni istorice privitoare la trecutul Românilor de pe pământul crăiesc de S. Dragomir, Ilarion Pușcariu, E. Brote, I. Lupaș, I. Mateiu. Sibiu, 1913.
 Endes M., *Erdély három nemzete és négy vallása autonómiajának története*. Budapesta, 1935.

- Filipașcu Al., *Istoria Mureșului*. București, 1939.
- Iorga N., *Histoire des Roumains de Transylvanie et de Hongrie*. Vol. I—II. Ed. II. București, 1940.
- Lupaș I., *Istoria bisericească a Românilor ardeleni*. Sibiu, 1918.
- Lupaș I., *Zur Geschichte der Rumänen*. Sibiu, 1943.
- Metesș St., *Istoria bisericii și a vieții religioase a Românilor din Ardeal și Ungaria*. Vol. I. Ed. II. Sibiu, 1935.
- Metesș St., *Situația economică a Românilor din Țara Făgărașului*. Vol. I. Cluj, 1935.
- Moga I., *Les bergers „Mărgineni”*. București, 1939.
- Moga I., *La Transilvania nello spazio economico romeno*. București, 1941.
- Szabó I., *A magyar parasztság története*. Budapesta, 1940.

CRONICI

SIMEON BĂRNUȚIU

UN OMAGIU ADUS MEMORIEI SALE DE UNIVERSITATEA „REGELE FERDINAND I” DIN CLUJ-SIBIU¹⁾

Rostul cuvântului meu de astăzi este acela de a aduce la cunoștință publică hotărârea Consiliului Facultății de Drept și a Senatului Universitar de a atribui numele lui Simeon Bărnuțiu primei săli de cursuri a Facultății de Drept, pentru a cinști în chipul acesta, nu numai pe primul jurist ardelean profesor al unei Facultăți de Drept, dar și pe acela care a fost marele gânditor și îndrumător politic al Națiunii Române din Transilvania, în anii sbuciumați dela mijlocul secolului trecut.

Simeon Bărnuțiu, teolog de formațiune, după studii de drept începute prin 1845 la Academia săsească de Drept din Sibiu, studii continuate mai târziu — după desfășurarea acțiunii sale politice — la Viena și Pavia, între anii 1850—1854, a fost chemat în 1855 ca profesor la Universitatea din Iași, unde timp de 8 ani, până la sfârșitul timpurii al vieții sale, a predat filosofia, dreptul natural și dreptul public.

Nu atât prin ideile pe care le susținea în cursurile sale, care au putut fi vehement combătute, cât mai ales prin vasta sa cultură, prin tendința profund naționalistă a doctrinei sale și mai cu seamă prin verbul său cald, vibrant și fascinant, S. Bărnuțiu a reușit, în scurtul timp al carierei sale universitare să formeze o adevărată școală cu discipoli plini de respect, de entuziasm și de un devotament rar întâlnit, așa încât Gh. Panu nu crede să exagereze când, în amintirile sale dela Junimea, compară pe Simeon Bărnuțiu, ca întemeietor de școală, cu marii maeștri ai antichității, Socrat și Epictet.

Doctrina și verbul său au avut atâta putere de sugestie încât Simeon Bărnuțiu este considerat a fi inspiratorul prupării politice moldovene numită fracționistă care a combătut așa de viguros Junimea.

Fără indoială, S. Bărnuțiu a fost un mare și emerit profesor al Universității Iașului.

¹⁾ Cuvânt rostit în ședința comemorativă organizată de Universitatea „Regele Ferdinand I” din Cluj-Sibiu, în ziua de 10 Mai 1943.

Dar el n'a fost numai atât.

Prin întreaga sa operă, prin manifestul dela 1842, prin celebrul discurs de pe Câmpia Libertății dela 1848, discurs care va rămâne un monument al oratoriei românești, prin cursurile sale universitare, publicate de discipoli, după moarte, pe baza manuscriselor lăsate — ca de exemplu, *Dreptul natural privat*, *Dreptul natural public* și mai cu seamă *Dreptul Public al Românilor*, operă principală a gândirii lui politico-juridice — S. Bărnăuțiu poate fi considerat drept întemeietorul filosofiei juridice românești.

Simeon Bărnăuțiu a fost însă, totodată, și strălucitul apărător al cauzei naționale a Românilor ardeleni din mijlocul secolului trecut. Cu o rară măiestrie, el a știut să transpună lupta națională a Românilor din Transilvania pe planul celor mai înalte principii de drept. Om de stat, savant și orator de mare clasă, S. Bărnăuțiu a contopit în istoricul său discurs dela 1848 elemente aparent contradictorii din teoriile juridice curente, reușind să realizeze o sinteză care va rămâne o copod'operă de pledoarie politico-juridică a drepturilor unei Națiuni.

Simeon Bărnăuțiu a fost un partizan al doctrinei dreptului natural. El a fost însă totodată și un adept al teoriilor școlii istorice, în privința caracterului etnic și popular al dreptului, oricât aceasta s'ar părea inconciliabil. S. Bărnăuțiu a folosit în apărarea cauzei naționale a Românilor ardeleni argumente și dintr'o doctrină și din cealaltă, reușind să realizeze o interesantă sinteză.

În concepția sa, dreptul este un produs lent și spontan al conștiinței populare, strâns legat de mediul, tradiția și nevoile specifice ale fiecărei națiuni în parte. El este variabil dela națiune la națiune, dela epocă la epocă. Dar cu toate acestea, există și un minimum de drepturi firești, spune dânsul, de principii universal valabile, pe care ni le indică rațiunea naturală și care trebuie să domine orice drept național, dacă acel drept vrea să fie conform ideii de Justiție.

Dreptul cuprinde astfel două serii de elemente: unele fixe și invariabile, aceleași pretutindeni și totdeauna, așa cum propovăduia doctrina vechiului drept natural și, alături de ele, altele mai numeroase, variabile cu timpul și locul, care constituie ideile unei epoci, curente de opinie, aspirațiile unei națiuni, așa cum ne învață școala istorică. Iată sinteza lui S. Bărnăuțiu care se apropie în mod surprinzător de unele teorii moderne asupra dreptului natural.

Făcând aplicațiunea acestor teorii la situațiunea națiunii române din Transilvania, Simeon Bărnăuțiu ajunge la concluzia că națiunea română trebuie să-și făurească un drept propriu, național, că ea nu poate accepta să i se impună un drept străin și că, în extremis, chiar acel drept străin trebuie să respecte un minimum de drepturi naturale, fără de care n'ar fi decât o negațiune a Dreptului însuși.

O națiune însă, pentru a se putea dota cu un drept național, trebuie să fie independentă. Iată de ce Simeon Bărnăuțiu a luptat cu atâta energie contra uniunii cu Ungaria, iată de ce primul punct al hotărârilor Adunării Naționale din 1848 este proclamarea independenței națiunii române din Transilvania.

Independența este cel mai mare bun pentru o națiune. Ea este condiția primă a unei vieți naționale. S. Bărnufiu a trăit și a înțeles acest adevăr, mai bine ca oricine.

Iată de ce nu este o simplă întâmplare că Universitatea noastră a ales ziua de 10 Mai pentru cinstirea memoriei lui S. Bărnufiu. Am voit prin aceasta să accentuăm importanța declarației de independență dela 1848 și să stabilim o firească legătură între aceasta și actul oficial de independență politică dela 1877 a Românilor din vechea țară.

Atribuind numele lui Simeon Bărnufiu principalei săli de cursuri a Facultății de Drept, Universitatea noastră a înțeles să cinstească memoria profesorului, a omului de știință și a luptătorului naționalist care a fost Simeon Bărnufiu. Profesor la Universitatea din Iași, el a rămas însă și acolo marele gânditor și jurist ardelean, pe care Universitatea noastră înțelege să-l revendice și să-l considere ca un precursor al învățământului juridic românesc din Transilvania.

Fie ca numele lui Simeon Bărnufiu care va întâmpina, în prima tor sală de cursuri, generație după generație, pe tinerii care se vor simți atrași către studiul Dreptului, să-i îndemne a căuta în exemplul lui un îndreptar de viață și de credință.

AURELIAN IONAȘCU

C. DAICOVICIU: LA TRANSILVANIA NELL' ANTICHITÀ

(București, 1943, 223 p.).

Perioada veche (preistorică și antică) din trecutul pământului și poporului românesc e, precum se știe în deobște, cea mai dificilă și confuză, mai lipsită de material documentar și astfel mult mai greu de înfățișat decât ar fi de ex. istoria recentă a secolelor mai apropiate de zilele noastre. Dificultatea pentru arheologul și istoricul antichității noastre constă mai ales în penuria izvoarelor și frecvența lipsă de criterii mai precise (să nu zicem absolute) în valorizarea știrilor lacunoase și a materialului arheologic fragmentar. De aici rezultă pentru noi Români marele neajuns de a nu putea găsi ușor o soluție satisfăcătoare în problema obârșiei noastre etnice și mai ales greutățile de care ne izbim în tentativa de a lega prezentul cu trecutul mai îndepărtat, unde sunt de căutat criteriile de explicare și înțelegere a realităților etnice și lingvistice de azi. După eforturile făcute în ultimele decenii de cercetătorii din câmpul istoriei, arheologiei și lingvisticii, s'au dobândit câteva rezultate precise, de mare valoare pentru trecutul nostru îndepărtat și a început a se face lumină în jurul originii noastre etnice, risipindu-se întunerecul și teoriile întunecoase ce s'au țesut (uneori cum ira et studio) cu privire la obârșiile românești.

În problema istoriei vechi a Românilor primul cuvânt îl are, cum e știut, istoria antichității și mai ales arheologia preistorică și clasică. Rezultatele obținute de aceste discipline sunt înfățișate, din nou, în versiunea italiană a „Transilvaniei în antichitate” a profesorului C. Daicoviciu, titularul catedrei de arheologia clasică și preistorică a universității clujene din Sibiu. E nu numai o nouă ediție (cum o numește autorul) a cărții sale apărute la 1938 în limba franceză, ci -- prin forma

inoită, documentarea mult amplificată și pusă la curent cu ultimele rezultate ale istoriei și arheologiei, dar mai ales prin numeroasele observații și constatări ale autorului în cursul ultimilor cinci ani — ea apare ca o carte nouă, urmărind același scop, cu mijloace perfecționate, „de a prezenta, documentat și sintetic, la lumina celor mai recente cercetări, istoria integrală de-a-lungul antichității a acestui bastion predestinat al regiunii dela Nordul Dunării de jos, leagăn, loc de refugiu și de dominare a spiței daco-romane”. E o expunere sistematică a unui material documentar variat, risipit în cele mai diverse publicații, privind trecutul celui mai obscur colț al vechei Europe Sudestice. Împărțirea în trei mari capitole corespunde principalelor epoci ale istoriei noastre vechi: I epoca preromană, II Dacia romană, III Dacia după evacuare. După o descriere a acestui pământ, se dă o expunere limpede a preistoriei, începând din cele mai îndepărtate vremuri, de când se cunosc primele resturi ale activității organizate a omului: perioada pietrii cioplite (paleolitică), urmată de cea a pietri lustruite (neolitică), după care epoca metalelor — a bronzului și a fierului —, când se poate vorbi de anumite seminții și popoare. Sunt înfățișate în linii mari civilizațiile și neamurile ce s'au perindat pe aceste meleaguri (dintre care mai bine conturați sunt Sciții și Celții), până în momentul când, în complexitatea materialului preistoric, se face mai precis simțită prezența poporului care în timpurile istorice va avea să formeze temelia etnică a acestui pământ: Daco-Geții, seminția de miază-noapte (din stânga Dunării de jos și din Dobrogea) a marelui neam al Tracilor, așezați în preajma fluviului odată cu stabilirea triburilor indo-europene în locurile lor istorice. Urmele Dacilor pot fi identificate în tot cursul epocii metalului (bronz și fier) în Dacia, înflorind cu deosebire în perioada a doua a fierului (La Tène).

Deși în general știrile ce avem despre Daci și Traci (mai ales cele lingvistice și mai ales în legătură cu limba română) nu sunt încă studiate și interpretate după cuviință, s'au putut, totuși, trage concluzii prețioase, expuse pe scurt de d-l Daicoviciu, în privința felului de viață și orânduirilor sociale, a credințelor și obiceiurilor specifice ca și a faptelor politice și militare a celor pe care noi îi revendicăm ca strămoșii noștri nemijlociți. Daco-Geții au avut o veche civilizație cu particularități remarcabile, cu pronunțat caracter rural, precum și o concepție profund credincioasă și idealizantă a vieții, o religie imaterială și de esență transcendentă și monoteistă, cel puțin în faza istorică mai înaintată. Aveau deasemenea vechi așezăminte sociale și frumoase tradiții de viață populară, iar „virtuțile spirituale și forța fizică a Daco-Geților au format fără îndoială motivele pentru care atâți autori antici și-au exprimat profunda admirație pentru strămoșii noștri, cei mai bravi și mai dreپți dintre toți Tracii”. Marea forță etnică a acestui popor s'a realizat uneori în grandioase alcătuirii politice, ca imperiul lui Burebista dela Marea Neagră până în pusta panonică, ori în impresionante epoei eroice, ca acțiunea marelui Decebal, care a înfruntat timp de două decenii puterea mondială a Romei antice.

Epoca romană a Daciei ocupă cea mai mare parte a cărții, fiind cea mai bine cunoscută: cucerirea țării, organizarea politică și istoria

provinciei până în epoca Severilor, organizarea militară și problema populației autohtone, organizarea internă și viața de provincie, istoria Daciei după Severi și părăsirea ei de către oficialitatea romană, — sunt problemele mai de seamă ale epocii, dintre care prezintă un deosebit interes chestiunea elementului de baștină al Daciei, mai ales pentru că soarta acestei populații a fost cu totul greșit înțeleasă de unii, din cauza binecunoscutei teorii a „extirpării”, căm în pripă făcută și nu tocmai după criterii obiective, adică nesocotind sau interpretând greșit și tendențios materialul documentar disponibil. S'a afirmat, adică, în secolul trecut (faimosul Roesler, Hunfalvy, etc.) — și unii cred și azi, împotriva evidențelor istorice, arheologice și lingvistice — că poporul dac a fost aproape total exterminat în țara sa de baștină, unde, astfel, nu mai putea exista un fir de legătură continuă culturală, lingvistică și etnică și prin urmare de continuitate daco-romană, dat fiind că romanismul n'a izbutit să prindă aici rădăcini durabile. Cu mijloace documentare (istorice și arheologice) și cu argumente raționale, prof. Dăicoviciu arată cum „legenda romantică a „stârpirii” totale a Dacilor de către Romani ori a emigrării în masă dincolo de granițele provinciei, lăsând în Dacia un „vacuum” umplut apoi aproape exclusiv de coloniști „orientali” — deci neromani — nu rezistă la un examen serios și obiectiv”. Departe de a fi extirpați de Romanii cuceritori, Dacii au continuat să-și trăiască viața, nu numai risipiți în Italia și în provinciile orientale și occidentale ale imperiului roman, ci înainte de toate în țara lor de baștină, în forme mai ales rurale, cu străvechile lor îndeletniciri: agricultura și păstoritul, în simplitatea patriarhală a câmpului și munților. E neîndoios că în sânul neamului daco-getic s'au produs adânci transformări, prin ștergerea conștiinței lor politice-naționale, mai ales în urma dispariției clasei conducătoare (și, în această privință, poate fi de fapt vorba de o „extirpare”, al cărei pregnant simbol e sinuciderea lui Decebal în codrii Daciei, la a. 106). Marea masă a poporului dac, lipsită de conducătorii ei naționali, s'a împăcat relativ ușor cu noile condiții de viață ale lumii romane, în cadrul unei intense desfășurări a romanismului provincial, adoptând graiul și instituțiile social-politice și religioase ale Romei și apoi ale occidentului creștin. Aceasta e pentru noi problema esențială: procesul romanizării prin limbă și credință a autohtonilor traco-daci, care constituie cheia de boltă a întregii probleme a obârșiiilor românești. Daco-Geții au învățat, în curs de vreo 170 de ani, limba latină, cea populară, transformând-o într'un fel de grai roman, mai corect traco-roman, în care nu lipsesc numeroase și importante urme ale limbii înlocuite („substratul”), elemente izolate: așa numitele cuvinte „albaneze” (ca: *bucura, vatră, codru, groapă, brad, cursă, ghioagă, strungă, brâu*, etc., etc.) și de sigur altele, care trec drept bune elemente latinești, dar a căror autohtonie traco-dacică va trebui să fie dovedită odată, cu mijloace științifice, comparative.

Privită sub acest aspect, problema continuității etnice și teritoriale în epoca daco-romană va fi mult mai ușor de înțeles în cadrul istoriei și arheologiei unor vremuri furtunoase și cu mult mai confuze pentru trecutul Daciei Traiane: epoca migrațiunii (năvălirii) popoarelor barbare, care formează cap. III al „Transilvaniei în antichitate”. Con-

tinuitatea daco-romană e cercetată pe baze largi, cu probe arheologice și argumente istorice și antropogeografice, fără a se nesocoti prețioasele rezultate ale studiului limbii române pe baze de geografie lingvistică, — ceea ce constituie o punte de legătură solidă a antichității daco-romane cu epoca medievală și modernă românească.

Bazată în mare parte pe interpretarea istorică a materialului arheologic, noua carte despre Transilvania în antichitate a prof. Daicoviciu e bogat ilustrată cu o sumă de figuri, alese cu gust, care prezintă intuitive icoane ale vieții și artei preistorice, daco-romane și medievale timpurii din aceste regiuni; de ex. un vas pictat al epocii neolitice dela Ariușd (Trei Scaune), podoabe și unelte din epoca bronzului, vase din epoca de fier daco-gețice, ruinele cetăților lui Decebal de pe înălțimile Carpaților (unde se concentra puterea militară a Dacilor), expresive portrete de Daci dela Roma, monumente sculpturale romane din Dacia, planuri și urme de construcții și resturi arheologice care toate oglindesc puterea de organizare și civilizația Romei în meleagurile Daciei, obiecte și podoabe din epoca migrațiunii popoarelor, după încetarea stăpânirii politice și militare romane.

Amplă sinteză a istoriei antice a pământului transilvănean și a poporului românesc, „Transilvania în antichitate” e și o integrală expunere critică a materialului documentar de care dispunem azi (istoric, arheologic, epigrafic, numismatic și chiar lingvistic), ca și a rezultatelor la care au ajuns cercetările de până acuma, cuprinse într'o vastă documentare bibliografică; ea reprezintă ultimul cuvânt și poate cel mai autorizat în materie, pe care l-a putut spune istoria și arheologia cu privire la problema începuturilor Românismlui, legate indisolubil de romanizarea Daciei Traiane. Concluzia firească a acestei temeinice anchete e „că de o evacuare completă a Daco-Romanilor nu se poate vorbi. Câți locuitori vor fi rămas și pentru câtă vreme, nu se poate preciza. Toate indiciile ne fac să credem că numărul lor era destul de mare și că rolul avut de ei în formarea populației noi romanice (adică a Românilor) la Nordul Dunării va fi fost foarte important. Acest lucru e cu atât mai verosimil, cu cât în toate vremurile și după Aurelian, contactul între populațiile celor două maluri ale fluviului a fost viu și permanent. Pe bună dreptate se poate susține că Dunărea forma, într'o anumită măsură, șira spinării pentru romanitatea dela Dunărea de jos. Acest contact nu se limita numai la forme platonice de schimburi culturale, ci exista o intermigrație continuă. Romanizarea Daciei nu s'a încheiat odată cu încetarea stăpânirii romane sub Aurelian, ci ea a continuat și s'a desăvârșit chiar după evacuare. Vorbind istoricește, aceasta înseamnă că alături de forța vitală (ceea ce neamțul numește „volkskraft”) care dă populației daco-romane rămase *autohtonia*, asigurându-i conservarea în primele secole, — o nouă putere tot atât de mare, a contribuit la menținerea romanității în Transilvania: creștinismul răspândit în limba Romei. Aceste forțe au putut păstra și desvolta romanitatea, dând vieață poporului român, fără ca acest fenomen să alcătuiască pentru istoric nici o enigmă, nici un miracol”.

În această lumină apare romanitatea Daciei și continuitatea daco-romană, pe care nimeni nu era mai indicat să le înfățișeze cercetăto-

rilor români și lumii savante din Apus decât eruditul arheolog și istoric, care întrunește norocos o temeinică pregătire de specialitate și un remarcabil simț critic cu o îndelungată experiență arheologică pe care i-au dat-o numeroasele săpături și explorarea întregului pământ al vechei Dacii. „Transilvania în antichitate” — răsplată a unei munci de peste două decenii în ogorul antichităților naționale — e o expunere de aleasă ținută științifică și obiectivitate a istoriei acestui leagăn al românismului, făcută cu un remarcabil simț istoric de înțelegere organică a trecutului nostru frământat în furtunile veacurilor de sbucium și urgie.

I. I. RUSSU

„NEBĂNUITELE TREPTE” DE LUCIAN BLAGA

Se pare că d-l Lucian Blaga se găsește la o răspântie importantă a procesului creator. Ajuns la deplină maturitate, când cariera literară a unui scriitor poate fi privită atât în realizările cât și în potențele sale latente, cu drept cuvânt d-l Blaga — fără îndoială, una din personalitățile cele mai proeminente ale literaturii noastre de astăzi și ale literaturii românești de totdeauna — s'a gândit la organizarea operei de până aci în ediție definitivă. Astfel, încă în cursul anului trecut a apărut, în editura Fundațiilor Regale, un tom masiv cuprinzând toate poeziile sale strânse în diferite volume, după ce, în același an apăruse, la „Dacia Traiană” din Sibiu, în două volume, ediția definitivă a operei sale dramatice. Acum este în curs de apariție ediția definitivă a sintezei filosofice a gânditorului nostru atât de original și atât de românesc. Sperăm că odată terminată și această lucrare, d-l Blaga nu va da uitării nici opera sa de eseistică din tinerețe, care a anunțat pe sistematicianul de mai târziu, deșteptând curiozitatea publicului cititor și în deosebi pe aceea a tineretului. Am săvârși un act lipsit de sinceritate să nu recunoaștem pe față sugestia bogată cu care a fructificat tocmai lectura acelei opere și anii noștri de tinerețe, înainte de a ne fi îndreptat pe alte cărări în domeniul filosofiei, rămânând astfel în atâtea direcții tributari acestui mare iscoditor de gânduri.

Noul volum de versuri al d-lui Blaga, intitulat *Nebănuitele trepte* și apărut în condiții atât de elegante în vrednica editură a „Daciei Traiane” din Sibiu, cuprinzând 24 de poezii, nu reprezintă numai un adaos la ediția definitivă a poeziilor sale, ci după cum indică însuși titlul și mai ales subtitlul cărții, „*versuri nouă*”. Este, credem, tocmai datoria criticei a arăta în ce măsură avem de a face aici cu izvoare noi de inspirație, sau în ce măsură ele reprezintă o abatere dela linia evoluției sale poetice.

Am avut prilejul în mai multe rânduri să atrag atenția publicului cititor — bineînțeles, dimpreună cu alți recenzenti — asupra strânsei corelațiuni care există între cele trei aspecte ale creației d-lui Lucian Blaga. Lirica, dramatica și filosofia nu reprezintă pentru d-l Blaga niște domenii autonome, ci totatătea posibilități de manifestare ale unui spirit deplin unitar în adâncurile sale. Ceea ce este apoi și mai caracteristic scrierilor poetului nostru gânditor, e împrejurarea că în toate operele sale orientarea aceasta multiplă e prezentă, fără să altereze

prin aceasta omogeneitate creației. În privința aceasta d-sa se aseamănă, în adevăr, cu anumiți poeți germani, la cari situația filosofică alcătuește un mediu fertil al plămuirii artistice fără să prejudicieze condițiile estetice ale realizării. Ne gândim în primul rând la un Hölderlin, deși filosofia acestui nefericit geniu nu s'a dezvoltat într'o operă aparte, poate și datorită îmbolnăvirii timpurii, cuprinzându-se integral în admirabila sa creație poetică. Așa dar, pentru ca să înțelegem fondul filosofic al poeziilor d-lui Blaga, nu este necesar a recurge la analiza operei sale teoretice, — deși există o strânsă legătură între ele, — fiind suficientă cercetarea exclusivă a operei sale poetice. Ea reclamă însă, după cum a spus-o odată într'un excelent articol de critică d-l Tudor Vianu, „poate mai mult decât în alte cazuri, un act de iubire. Căci sunt poeți — adăuga tot d-l Vianu — ale căror cântece sunt sortite unui răsunet mai general și mai ușor de prins, pentru că omul pe care ele îl exprimă înfățișează o formulă mai socializată a conștiinței. Aici ne întâmpină însă omul singur, executând actul cel mai intim al sufletului său...”

Fiecare volum de versuri al poetului Blaga aduce o anumită temă și o anumită situație poetică, pe care poemele aparent independente ale volumului le ornamează în chip solidar. *Poemele luminii*, volumul de debut, aducea un ciclu de cântece de iubire trăită cu un adevărat elan religios. Încă în acel volum se desvelea caracterul filosofic al poeziilor d-lui Blaga — dimensiunea metafizică a creației sale poetice, semnificativă întregii sale opere literare. Fiecare poemă a d-lui Lucian Blaga răstrânge un cadru metafizic prin însăși atmosfera stilistică a versurilor. Aceasta face de altfel dificilă pentru mulți înțelegerea și degustarea poeziilor sale. Deși într'un moment în așa măsură adulat încât se putea vorbi despre o modă patologică a poeziilor sale — ceea ce ne-a dispăcut întotdeauna, — d-l Blaga credem totuși că rămâne un poet de circulație închisă, rezervat numai unui cerc esoteric. Aceasta nu poate alcătui decât un merit mai mult, într'o vreme când problema socializării bunurilor spirituale este de natură să primejduiască nivelul artistic al epocii.

În *Pașii Profetului* tema erotică este abandonată și în cadrul unor admirabile pastorale și idile se semnalează cele dintâi conflicte metafizice ale poetului, prin zugrăvirea unui început de criză spirituală. Pentru a înfățișa depărtarea de creștinism a unui spirit în fond religios, dar care n'a ancorat nici în etica umanismului goethean, *Pașii Profetului* ne aduc mai întâi priveliștea bucolică a armoniei antice sub semnul zeului Pan, mort odată cu frunzele vestei ale toamnei. Astfel apariția creștinismului nu este vestită cu trâmbița de aur a învierii, ci cu tristețea fără de sfârșit provocată de tabloul desolant al destrămării. În *marea trecere* sentimentul acesta este și mai accentuat prin cântecul singurătății și al unei sfâșietoare devastări, articulată într'o conștiință resemnată a negațiunii :

Ingenunchiez în vânt. Mâne oasele
 au să-mi cadă de pe cruce.
 Înapoi nici un drum nu mai duce.
 Ingenunchiez în vânt:
 lângă steaua cea mai tristă.

Lauda somnului aduce o aparentă liniștire prin substituirea vechei conștiințe de epigon cu sentimentul reconfortant al tradiției. Nu este însă vorba de o accepțiune banală a acestui sentiment, ci de dimensiunile sale metafizice care trec dincolo de existență. Vom auzi, deci, amintindu-se de „poveștile sângelui uitat”, de „basmul sângelui”, reprezentând însă toate tendința spre neant. De aceea vidul nu va putea sfârși decât tot printr'o expresie a negațiunii, tălmăcită în frumosul poem *Tăgăduiri*:

Arbori cu crengi tăgăduitor aplecate
 fac scoarță în jurul unui lăuntric suspin.
 Pe toate potecile zilei
 cu surâs toamnătic
 se răstignesc singuri
 Cristoși înalți pe cruci de arin.

Pe urmele mele coapte
 moartea își pune sărutul galben
 și nici un cântec nu mă indeamnă
 să fiu încăodată.
 Fac un pas și șoptesc spre miază-noapte:
 Frate, trăește tu, dacă vrei.
 Din sângele meu nu mai e nimeni chemat
 să-și ia începutul trăirilor,
 nu, nu mai e nimeni chemat.
 Pe căile vremii se duc și vin,
 cu pas adânc ca de soartă,
 albe fecioare și negre fecioare:
 indemnuri cerești
 să fim încăodată,
 să fim încă de-o mie de ori,
 să fim, să fim!
 Dar eu umblu lângă ape cântătoare
 și cu fața îngropată în palme — mă apăr:
 eu nu! Amin.

Volumul apărut la 1933, *La cumpăna apelor*, încheie de fapt un ciclu în care poetul se mântue din starea cumplită a neliniștii, prilejuită de sentimentul dezolant al trecerii și destrămării. Marelui eveniment al nașterii unui copil dă poetului perspective noi, firește tot metafizice, din unghiul cărora vieța oferă și pentru el aspecte neașteptate.

La curțile dorului, ultima serie din ciclul strâns în ediția definitivă a versurilor, aduce glasul speranțelor poetului într'o așezare nouă, în care se vor încheia și anii pribegiei sale.

Ceea ce l-a impus pe d-l Lucian Blaga dintru început în poezia noastră a fost talentul său de imagist. Imagini proaspete, de o frapantă noutate, închegate în figuri de o rară frăgezime, au dat forme poetice unor sentimente de inspirație metafizică. Forma preferată a poetului, în anii de după debut, a fost versul liber, organizat doar de ritmul ideilor. Pe încetul însă, începând cu *Lauda somnului* poetul revine la legile unei prozodii, care dela *Cumpăna apelor* câștigă tot mai mult în îngrijire artistică. Alături de această evoluție se petrece și o cristalizare internă, încât vechea viziune expresionistă a lumii, în măsura potolirii puternicului freamăt intern, tinde spre o contemplativitate aproape clasică, din care bineînțeles nu va dispărea ceea ce s'a păstrat ca element durabil din experiența modernistă.

Cum se prezintă față de aceste problematice noul volum al *Nebănuitelor trepte* ?

În primul rând ceea ce surprinde aici este revenirea la vechiul izvor erotic al inspirației. În adevăr, volumul acesta, asemenea *Poemelor luminii*, este închinat temelor care au alimentat marile creațiuni lirice ale tuturor timpurilor. Situația este de sigur schimbată în multe privințe față de volumul de debut. Și nu ne referim numai la ceea ce a câștigat pozitiv experiența poetică într'un proces de aproape douăzeci și cinci de ani, ci mai de grabă la acea maturizare a vieții interioare care potolește izbucnirile entuziaste ale tinereții, înlocuind sentimentul bucuriei exuberante cu acela al fericirii calme. Aici însă avem de a face, la dreptul vorbind, cu sentimentul uimirii, exprimat în modulațiuni atât de delicate, pe care numai opera târzie a lui Rilke, evocat într'una din poemele volumului, a mai cunoscut-o. E un sentiment cast, căruia nu-i lipsește dimensiunea metafizică, specifică tuturor poeziilor d-lui Blaga.

Așa-mi spuneam încă ieri, mereu . . .

 Încă ieri, numai ieri, dar ieri
 mă apăram cu frică
 de zodia nouă ce se ridică.

Și azi, dintr'odată, neașteptat, acest răsărit.
 Ce cântec nemăsurat !
 Ca unui orb vindecat
 lumea 'n lumină mi s'a lărgit.
 Puterile mișcă 'n zenit.
 Deschid porțile : timp neumblat
 bine-ai venit,
 bine-ai venit !

Poezia d-lui Blaga a fost totdeauna plină de evenimente autobiografice. Va fi de sigur interesantă lucrarea care va trebui întreprinsă odată, mai târziu, pentru a se încerca identificarea diverselor motive de ordin personal din rețeaua bogată a inspirației sale. În volumul de față ele parcă abundă. „Monologul” din fruntea cărții anunță oarecum programatic acest aspect al ciclului de față.

Salută tu — anul ! Lărgeste-ți ființa și peste
 cea margine crudă care te curmă.
 Vezi, pulberea pragului ține de tine
 la fel ca și sfera și luna din urmă.

Sporește-ți cărarea precum se cuvine,
 dă ceasului înțelepciunea ce-o ai.
 Norocul de aur, visatul, sub streșini
 ți-l dărue șarpele casei și zeei din plai.

Preocuparea personală este abundentă mai ales în împrejurările în care temele vieții, poate în altă formă, se 'ntorc iar. În reliefatul *Autoportret* izbucnește din nou setea metafizică de totdeauna a poetului :

El caută apa din care bea curcubeul.
 El caută apa,
 din care curcubeul
 își bea frumusețea și neființa.

Neliniștea metafizică a poetului oscilează între existență și neant. Dela Eminescu problema neantului n'a găsit un cântăreț mai pasionat decât Lucian Blaga. La Eminescu problema schopenhaueriană a neantului s'a manifestat într'o poezie a zădărniceii, plină de armonia dulce a resemnării. Filosoful care se pare că a aprins interesul din tinerețe al poetului nostru n'a fost însă Schopenhauer, ci continuatorul acestuia, care a reușit să-l depășească : Nietzsche. În poeziile și mai ales în dramele d-lui Lucian Blaga vom descoperi, mai mult decât în filosofia sa, neliniștea nietzscheiană pe care poetul o transpune în planuri metafizice. Este lupta între beția dionisiacă și liniștitul vis contemplativ apolinic. Motivul reappare cu aceeași văpaie sclipitoare a mistuirii ca și în operele tinereții, ori de câte ori vizează destinul persoanei poetului. De sigur focul nu mai este năvalnic ca în *Vreau să joc* și nici juvenil ademenitor ca în nostalgicul poem *Gorunul*, din aceleași *Poeme ale luminii*, ci de un calm aproape clasic, dar cu o expresie sporită a conștiinței de sine. Este vorba de *Cântec pentru anul 2000*, pe care-l reproducem integral pentru particularitatea sa, dar și pentru frumusețea ce nu i-o putem tăgădui :

Vulturul ce rotește sus
va fi atunci de mult apus.

Lângă Sibiu, lângă Sibiu, prin lunci
numai stejarii vor mai fi și-atunci.

Mai aminti-mă-va un trecător,
vre-un străin, sub ceasul lor ?

Nu cred să mă vestească cineva,
căci basmul ar începe așa :

Pe-aici umbla și el și se 'ntorcea mereu,
contimporan cu fluturii, cu Dumnezeu.

Arare ori vom întâlni și evadări din acest cerc al preocupărilor. În asemenea împrejurări ne vor întâmpina fermecătoare pasteles, zugrăvite cu rafinamentul peisajului intern, dobândit din experiența tehnice expresioniste. Iată un răsărit de lună :

Așa a fost, așa e totdeauna.
Aștept cu floarea mea de foc în mâni,
Intrerupându-mi preamărite săptămâni
puternică-mi răsare luna.

În miez de noapte un cutreer sferic.
În spațiu — răni, umbre, turnuri, clăi.
Liturgic astrul mă 'ntâlnește 'n văi,
desbracă patria de întuneric.

Sus în lumină ce fragil
apare muntele !
Cetatea zeilor în ochii de copil

ușor se sfarmă ca mătasea veche.
Materia ce sfântă e,
dar numai sunet în ureche.

Ca să-l putem înțelege pe Lucian Blaga în poezia sa lirică, se impune mai mult ca ori unde a lua în considerare acea distincție între „eul poetic” și cel „empiric” despre care a scris nu de mult pagini de fină analiză, în revista *Saeculum*, d-l Tudor Vianu. Orice tentativă de interpretare pragmatică a unei asemenea poezii duce la un act de profanare, la bagatelizarea unei experiențe strict poetice, care numai în ea însăși își găsește justificarea. Dacă norma e generală, atunci în împrejurarea volumului de față ea găsește o continuare deosebită. Căci *Nebănuitele trepte*, pentru care poetul închină și un „Epitaľ”, subliniindu-le importanța particulară, se încheagă într'o experiență de profundă intimitate, căreia poetul a reușit să-i dea o expresiune de o impunătoare delicatețe. Forța acestei inspirații și rafinamentul cu care au fost lucrate produsele ei, dovedesc multiplele posibilități ale poetului la o vârstă, când inspirația lirică indeobște cu anevoie mai poate îmbrăca forme noi, apropiindu-se de sfârșit. Acolo însă, unde se vedește contrarul, avem de a face cu cele mai autentice forțe ale lirismului.

VICTOR IANCU

GIOVANNI PASCOLI „POEZII”, TRADUSE DE G. CIFARELLI

După ce a îmbogățit pe rând literatura românească cu frumoase traduceri din Leopardi (*Canti*), Carducci (*Poezii*), d-l G. Cifarelli, rar italian care să stăpânească deopotrivă atât limba sa cât și pe cea românească, ne prezintă acum o nouă traducere antologică din Pascoli, cu un substanțial cuvânt introductiv de d-l prof. Al. Dima.¹⁾

Motivul dominant, dacă nu unic, în lirica lui Pascoli (1855—1912), — ultimul fiu al lui Virgiliu, cum îl numește D'Annunzio — este sentimentul misterului. Îndărătul, în jurul și înaintea sa, Pascoli nu vede decât un dureros mister, dela leagăn la mormânt.

Sgduit sufletește din frageda-i tinerețe, prin cruda asasinare a tatălui său și, după un an, prin moartea mamei, rămasă cu opt copii din care pierde trei, Pascoli totuși nu rămâne pe lângă poezia de concepție — pe care a încercat-o fără mare succes, oscilând mereu între credință și necredință, bucurie și durere, viață și moarte, bine și rău — ci, înăbușindu-și disperarea și convertindu-și sentimentele spre o împărăție a liniștii, pasivității și resemnării, se refugiază în natură, care-i mai bună decât omul și înzestrat fiind cu o desăvârșită sensibilitate auditivă și vizuală îi contemplă frumusețile, care fac să se strecoare puțină lumină în sufletul său îndurerat; îi ascultă glasul, pentru cei mai mulți necunoscut sau incomprehensibil, pentru el însă atât de limpede ș'atât de bogat în poezie. Iată geneza acelei culegeri de poezii ce conține scurte dar calde scene din viața familiară și rustică, colovii de ale poetului cu morții săi și cu spiritul său absorbit, extaze de vise, fiori de amintiri, cer și mare, contemplate surzând printre lacrimi; culegere al cărui titlu: *Myricae*, l-a împrumutat dela Virgiliu.

Făcându-și o hrană sufletească din propria-i durere, poetul ajunge să-și creeze o lume a sa pe care o trăiește și o caută în poezie, de-

¹⁾ Sibiu, 1943, Dacia Traiană.

scriind tot ce-i mic, umil și delicat. Pascoli însă de fapt nu ne-a dat niciodată unul din acele versuri perfecte ce se impun spiritului ca un ceva definitiv. Poezia lui constă în ceva care-i înafara literaturii, înafara versurilor luate unul câte unul; ea e creată din lucruri, este în însăși inima lucrurilor. De aceea în orice ființă și 'n orice lucru el simte un suflet pe care-l exprimă cu o artă ce te 'ncântă și vrăjește ca pictură și muzică. Din acest punct de vedere unii ar vrea să definească arta lui Pascoli ca impresionism pur: intru cât pe poet îl interesează nu expresia, ci intenția, nu cuvintele și versurile, ci acea lume de sentimente, de imagini vii și lucruri sensibile, pe care cuvintele și versurile abia ni le pot sugera. Voia Pascoli adică să revină la izvoarele nesecate și eterne ale poeziei, să caute emoția lirică nu înafara noastră — cum făcuse Carducci — în istorie, literatură, clasicitate, toate forme de viață desgropate, care nu sunt ale noastre; ci să scrutăm intimul nostru, să scoatem din el sentimentele cele mai adânci și nuanțele cele mai tine.

Poezia lui Pascoli nu se poate defini mai bine decât prin cuvintele lui; căci intradevăr versurile sale „Cântă cum nu știi să cânte decât visurile în inimă, care cântă tare dar nu fac șgomot”. Versurile lui Pascoli, în cele din urmă, nu le-am putea numi nici frumoase nici urite, nici bune nici rele. Ele se găsesc aproape înafara tuturor legilor și tuturor obiceiurilor; și aceasta e calitatea lor esențială.

„Artă sobră și concentrată, poezie de atmosferă și calm idilic, iată caracteristicile pozitive ale operii lui Pascoli” (Al. Dima).

D-l G. Cifarelli a încercat și a izbutit — cu netăgăduită competență — să ne ofere un Pascoli antologic în haina cea mai curată a originalului, considerând atât metrica, rar sau deloc folosită de poezia noastră și puterea de expresie cât și construcția sintactică, atât de capricioasă la Pascoli.

D-l Cifarelli a voit să ne ofere cele mai reprezentative bucăți din aproape toate volumele de poezii ale lui Pascoli: din *Myricae*, din *Primi Poemetti*, din *Nuovi Poemetti*, din *Canti di Castelvecchio*, din *Odi e Inni*, din *Poemi Conviviali*, din *Poesie Varie* și din *Poeme Italic*.

Nu știu care a fost criteriul de alegere al traducătorului. În general când e vorba despre culegeri antologice, orice criteriu de alegere e destinat dinainte să cadă, dacă consimțim cu Borgese, care spune: „Adevărata poezie a unui poet nu consistă în această sau în acea poezie, în această sau în acea strofă, așa încât criticul judecător să aleagă la dreapta creațiile bune, iar la stânga pe cele rele; poezia adevărată și pură e în spiritul poetului și de aci se iradiază în toate creațiile lui, *intr'o parte mai mult și 'n alta mai puțin*, dar peste tot”.

Dintre cele mai reușite traduceri a se vedea: „Tunetul”, „Trăznetul”, „Cei doi orfani”, „Cei doi vulturi”, „Iapa sură”, „La Picozza” și „Paulo Uccello”.

Meritul d-lui Cifarelli constă tocmai în faptul că d-sa, stăpânind deopotrivă ambele limbi, reușește să ne redea în traducere exact aceeași atmosferă pe care o simți citind originalul; altfel traducerea nu mai e traducere. Nu-l interesează pe d-l Cifarelli sensul mort al textului, ci caută să ne transpună în atmosfera caldă și vie a originalului — ceea

ce nu pot realiza decât acei care cunosc bine limba din care traduc. Deci eu nu sunt de părerea acelor care susțin, că cu cât traducerea e mai aproape de perfecție, cu atât e mai sigură dovada inferiorității originalului.

D-l Cifarelli, traducând pe Pascoli, s'a izbit de foarte mari greutateți pe care le oferă din plin lirica acestui poet, dotat cu o extraordinară sensibilitate sensorială, deoarece sensul cuvintelor e traductibil, nu însă și tezaurul sensorial conținut în sunetul acelor cuvinte și poezia lui e sunet, e armonie, e muzică. Iată de ce poezia clasică în genere e mai ușor de tradus decât poezia modernă, în care cuvintele nu se valorifică atât prin sensul lor, cât prin depozitul de sensibilitate pe care-l conțin, prin armonia, prin misterul și prin sugestia lui.

D-l Cifarelli, om de o rară modestie, merită elogiile noastre cu atât mai mult cu cât d-sa nu-și trâmbețiază opera — ca alții — ci, aproape retras din mijlocul oamenilor, muncește în tăcere aducând mereu noi și valoroase contribuții la cunoașterea cât mai largă a literaturii italiene în România.

Am deosebita satisfacție de a spera că, dacă împrejurările vor fi mai favorabile, d-l Cifarelli va oferi cât mai curând publicului românesc *Infernul* și *Purgatorul* lui Dante, singura traducere românească direct din original, în terține dantești, în același metru și aceeași rimă.

Acestea fiind spuse, traducătorul îmi va permite să fac câteva observații fragmentare pe marginea unor bucăți comparate cu originalul, observații ce par să fie, din partea traducătorului, doar simple scăpări din vedere.

Făcând comparație între traduceri și original, observi că d-l Cifarelli se ține și totuși nu se ține de text, preocupându-l un singur lucru: să simtă poezia în haina românească, cum o simte în original și atunci pare să fie mulțumit de truda sa.

Revenind la observațiile ce am de făcut, notez: În poezia „Orfan”, traducătorului i-a scăpat din vedere un rând întreg (al șaptelea): „Nel bel giardino il bimbo s'addormenta”. În strofa 2-a din poezia „Cei doi copii”: „În jocul grav, cum trebuie să fie tot lucrul, spre a teilor mirare, se aud grozave vorbe de mânie”, traducătorul se cam depărtează de text: „Nel gioco, serio al pari d'un lavoro, corsero a un tratto, con stupor de' tigli, tra lor parole grandi più di loro”. Traducerea textuală e aceasta: „În jocul (lor), grav asemeni unui lucru, își spuseră deodată, spre mirarea teilor, vorbe mai mari decât ei”. Această poezie e scrisă în terține dantești. Traducătorul nu păstrează întotdeauna rima obligatorie. În strofa 8-a, traducătorul mi se pare că întrebuințează rău cuvântul „senin”, care e un adjectiv, pentru „non lontano” cu sensul de „deslușit”, care aci e un adverb. În strofa 12-a face pluralul* dela stup, stupuri în loc de stupi. În strofa 6-a din poezia „Cei doi vulturi”, traduce „s'alza” cu „desface” pentru „se înalță”, cuvânt pe care în strofa următoare îl traduce „se nalță”. În strofa 12-a, traduce: (Acvila) „întinsă 'n aripi” pentru „cu aripele întinse”. În strofa 1-a din „Poezia”, lasă afară cuvântul fumida = afumată, care se referă la grindă, și adaugă cuvântul firavă (probabil pentru rimă), care nu știi ce rost are acolo. În strofa 2-a, rău traduce: „ragioni da bocche” cu „șoptite cuvinte”, deoarece în versul următor spune că

sunt umbrite, ce ? Cuvintele ? Nu, ci gurile, care povestesc, sunt umbrite de fuiuare. In strofa 5-a nu știi de ce traduce : „... cenna d'un tratto ad un piccolo dito, là nero tutto della penna che corre e beve“, cu „arată la locul din fund micul deget mângjit tot mereu cu o pată ce 'ntinge și scie“ în loc de „arată deodată micul deget, mângit mereu de condeiu ce aleargă și bea“. In strofa 7-a traduce : „... vivendo dell'umile stilla di cento capanne“, cu : „trăind-o (?) cu mila smerină o sută de case“, în loc de „trăind din picătura umilă a lor o sută de case“. In strofa 9-a, expresia „che prega e dispera“ = care se roagă și desnădăjduște — (expresie contradictorie pentru rațiune, dar nu și pentru inimă) — traducătorul nu o redă, lăsând afară cuvântul „dispera“. In aceeași strofă cuvântul „incende“ îl traduce cu „înviază“, care nu mi se pare potrivit. In strofa 11-a traduce „... il fanal di fortuna“ cu : „... fanarul nevoii“; mai nimerit era dacă traducea cu „felinarul primejdiei“ pe care-l ridică marinarii cuprinși de furtună.

Sunt în Pascoli nuanțe de ritm și de expresie atât de firești limbii italiene încât absolut nu pot fi transpuse în altă limbă; de aceea : „les meilleurs transcriptions d'une langue dans une autre laisseront toujours la place d'un regret“.

Pentru a convinge cititorii de felul cum traduce d-l Cifarelli, îmi permit să reproduc în întregime „Stejarul doborit“ din *Primi Poemetti*, în care poetul ne descrie, în simple terține dantești, afecțiunea lui pentru stejarul doborit, subt imaginea căruia se ascund însă adânci reflexe morale; căci te poți gândi la atâtea figuri mărețe ale omenirii, care în viață fiind n'au fost considerate astfel, ci abia după moarte se văd cât erau de mari: „Era pe când nu s'a zărit, azi o vedem și nu e“.

In locul umbrei, mort stejarul tare
se 'ntinde. Nu mai luptă sub furtună;
și spune lumea: — Cât era de mare! —

Atârnă ici și colo din cunună
sărmane cuiburi d'astă primăvară
și lumea spune: — Cât era de bună! —

Il laudă și-l taie. C'o povară
cu toții pleac' apoi când amurgește.
O pitulice plânge... 'n cercuri sboară,

iși caută cuibul și nu-l mai găsește.

G. ȘERBAN

TRANSILVANIA IN IMAGINI STATISTICE

Ca și dreptul, statistica este una din armele cele mai grăitoare. Poporul român n'a fugit de ea niciodată, din contră, cifrele ne-au fost un aliat prețios. In foarte multe împrejurări, un număr a înlocuit truda unor lungi argumentări, iar o informație, bazată pe un recensământ, a înșeninat cu certitudine câmpul realităților. Acest lucru este valabil și pentru viitor. Mai ales să ținem seamă că gândirea oamenilor avansează spre o matematizare a problemelor și că în momentul de față echilibrul dintre popoare, continente și taberele beligerante, în ultimă instanță, nu e decât raport de cifre.

In direcția aceasta, Institutul Central de Statistică, de sub conducerea d-lui Dr. Sabin Manuilă, ne aduce servicii mai presus de elogi.

Datorită investigațiilor întreprinse de institut, avem astăzi bilanțul cel mai precis și folositor al realizărilor regimului românesc în Transilvania. Datele se referă la domenii pe cât de variate, pe atât de concludente în ce privește puterea creatoare a unui popor. În deosebi merită o privire atentă înfăptuirile care cuprind progresul social. Din rândul acestora, vom menționa câteva în cronică de față. Unele le vom prezenta în lumina comparațiilor, altele le vom înregistra fără să mai răsfoim statisticile din 1918.

Coloana cifrelor o deschidem cu numărul *știutorilor de carte, dela 6 ani în sus*. Pentru o lămurire cât mai amănunțită, vom specifica datele după județe, într'o perioadă de două decenii:

	1910	1930
Județul Alba	76.616	110.383
" Bihor	208.462	250.569
" Maramureș	40.416	48.323
" Satu Mare	123.170	156.465
" Arad	139.245	250.569
" Caraș și Severin	206.573	236.328
" Timiș Torontal	215.932	348.297
" Năsăud	57.269	76.396
" Brașov	71.246	121.876
" Ciuc	51.279	89.246
" Treiscaune	71.795	94.541
" Odorhei	72.397	89.396
" Făgăraș	40.641	56.825
" Hunedoara	99.624	144.558
" Mureș	83.149	161.125
" Turda	54.174	81.588
" Târnava Mare	87.565	100.769
" Târnava Mică	48.815	80.517
" Cluj	66.908	178.414
" Someș	61.001	85.671
" Sălaj	79.361	178.663
" Sibiu	106.516	136.578

Înșirând cifrele de mai sus, nu vom trece la comentarii prea ample. Concluziile se pot trage din sporul global al numărului știutorilor de carte din fiecare județ. Acest spor e apreciabil la toate vârstele, ceea ce dovedește că răspândirea abecedarului s'a făcut pe o scară generală. Progresul este specific Transilvaniei și în rândul statelor bazinului dunărean, majorarea procentuală a știutorilor de carte are întâietate în masa noastră țărăneasă.

Dar să trecem la alt domeniu. Să examinăm ce s'a realizat pentru *asistența și ocrotirea copiilor*, fiindcă o astfel de activitate definește în prima ordine spiritul unui stat modern. Și cum avem la îndemână date din două epoci, le vom expune față în față.

	1918	1935
Județul Bihor	3	19 instituții
" Maramureș	—	3 "
" Satu Mare	1	4 "
" Arad	2	14 "
" Caraș și Severin	1	14 "
" Timiș Torontal	5	38 "
" Alba	—	7 "
" Năsăud	—	4 "

Județul Brașov	.	.	3	22	instituții
" Ciuc	.	.	—	2	"
" Treiscaune	.	.	—	3	"
" Odorheiu	.	.	—	2	"
" Făgăraș	.	.	—	5	"
" Hunedoara	.	.	—	6	"
" Mureș	.	.	2	12	"
" Turda	.	.	—	6	"
" Târnava Mare	.	.	1	1	"
" Târnava Mică	.	.	—	—	"
" Cluj	.	.	7	20	"
" Someș	.	.	—	3	"
" Sălaj	.	.	—	1	"
" Sibiu	.	.	5	13	"

În total statul român a întreținut în Transilvania 214 instituții pentru asistența și ocrotirea copiilor. Dintre acestea, a moștenit abia 29, restul fiind înființate în perioada dela 1918 până în 1935, adică în 27 ani. La ele n'am adăugat cantinele școlare, taberile de vară, secțiile de asistență și ocrotire de lângă dispensarii, instituțiile create din inițiativă privată și rezultatele statistice obținute de activitatea corpului didactic din diferitele grade de învățământ.

Să ne oprim și asupra altor aspecte tot atât de interesante din progresul Transilvaniei. E vorba de *numărul abonaților la radio*. Datele sunt din 1938, adică din primii ani de perfecționare a aparatelor și dintr'o perioadă când tipurile populare abia apăruseră în vitrinele magazinelor.

Județul Alba	.	.	2.594	abonați, adică	11.4	la	mia	de	locuitori
" Brașov	.	.	8.550	"	"	"	"	"	"
" Ciuc	.	.	1.612	"	"	10.1	"	"	"
" Cluj	.	.	9.889	"	"	27.7	"	"	"
" Făgăraș	.	.	1.003	"	"	11.2	"	"	"
" Hunedoara	.	.	4.674	"	"	13.8	"	"	"
" Mureș	.	.	4.476	"	"	14.3	"	"	"
" Năsăud	.	.	1.450	"	"	9.3	"	"	"
" Odorheiu	.	.	1.149	"	"	8.2	"	"	"
" Sălaj	.	.	2.623	"	"	7.0	"	"	"
" Sibiu	.	.	5.341	"	"	25.9	"	"	"
" Someș	.	.	1.652	"	"	6.9	"	"	"
" Târnava Mare	.	.	2.675	"	"	16.8	"	"	"
" Târnava Mică	.	.	1.244	"	"	7.7	"	"	"
" Treiscaune	.	.	2.265	"	"	15.6	"	"	"
" Turda	.	.	1.864	"	"	9.3	"	"	"
" Caraș și Severin	.	.	6.269	"	"	14.2	"	"	"
" Timiș Torontal	.	.	16.399	"	"	32.8	"	"	"
" Arad	.	.	10.035	"	"	23.4	"	"	"
" Bihor	.	.	8.743	"	"	16.2	"	"	"
" Maramureș	.	.	1.122	"	"	6.3	"	"	"
" Satu Mare	.	.	4.232	"	"	13.3	"	"	"

Numărul total al abonaților din Ardeal s'a ridicat în 1938 la 53.061, a celor din Banat la 22.668, iar în Crișana și Maramureș la 24.132. Deși nu avem cifre repartizate după localități rurale, putem susține că un important procent de aparate de radio s'a răspândit în masa țărănească. Satele care au cerut egalitatea economică și socială cu orașul și-au însușit acest instrument modern de difuzare a culturii în același ritm accelerat ca și populația marilor centre industriale.

Cum ne-am propus să expunem cifre din cele mai diferite domenii, vom extinde încrustările noastre și asupra unor capitole budgetare. Vom arăta astfel *încasările și cheltuielile efectuate în anul 1938, în județele Transilvaniei.*

Județul Alba	28 362.273	încasări	26 688 220	cheltueli
" Brașov	54.513.347	"	52 560 002	"
" Ciuc	36.825.050	"	32.717 436	"
" Cluj	31.510.522	"	29.874.620	"
" Făgăraș	22.335.491	"	20.910.213	"
" Hunedoara	54.013.428	"	48 644.584	"
" Mureș	71.036.707	"	63.730.768	"
" Năsăud	38.515.402	"	36.082 683	"
" Odorheiu	32 888.959	"	30.578.225	"
" Sălaj	71.601.213	"	67.756.144	"
" Sibiu	88.460.421	"	77.877.222	"
" Someș	24 829.180	"	22.216.125	"
" Târnava Mare	52 671.277	"	49.735.346	"
" Târnava Mică	34 544 617	"	31.896 783	"
" Treiscaune	31.073.618	"	28.620.693	"
" Turda	29.005.677	"	24.451.517	"
" Caraș	34 076.055	"	33 101.477	"
" Severin	49.041 679	"	45.422.775	"
" Timiș-Torontal	188.853.485	"	181.962.257	"
" Arad	99.921.065	"	92.314.185	"
" Bihor	115.921.793	"	108.910.736	"
" Maramureș	16 366.534	"	15 032.259	"
" Satu Mare	61.507 887	"	59.691.775	"

Firește, atât încasările cât și cheltuelile, pot fi supuse celor mai felurite interpretări. Însă, cum noi aici nu facem o analiză de tehnicieni ai finanțelor publice, reținem faptul brut, că pretutindeni s'au realizat bugete în perfect echilibru cu puterea de plată a contribuabililor, după cum se descoperă o concepție statornică în armonizarea încasărilor cu cheltuelile.

De încheiere să ne ocupăm și de *asigurările sociale*. În 1939 numărul salariaților asigurați era următorul, după localități mai importante :

Alba-Iulia	15.904	Arad	31.321
Brașov	53 800	Cluj	45 563
Dej	25 453	Deva	23.537
Lugoj	18 438	Oradea	23.790
Petroșani	16 576	Reșița	32.130
Satu Mare	30.916	Sibiu	24.647
Sighișoara	18 472	Tg.-Mureș	28.850
Timișoara	47.238		

Iată câteva tablouri, conturate în stilul cel mai precis, din progresul Transilvaniei sub regimul românesc. Viitoarele publicații ale Institutului Central de Statistică vor destăinui și mai mult. În ziua când doctorul Sabin Manuilă va putea duce la împlinire fericita idee a organizării unei inventarieri permanente în fiecare sat, prin creierea oficiantului statistic, iar doctorul Petre Vlad, subdirectorul institutului va generaliza reforma birourilor de populație, aplicată în prezent în Alba-Iulia, argumentele noastre vor fi și mai numeroase, despre ceea ce am înfăptuit ca popor, în slujba progresului universal.

INSEMNĂRI

IN PRAGUL ANULUI AL TREILEA

Au trecut doi ani de când România a pășit cu arma în mână la recâștigarea drepturilor sale sfărmate. Cu toate că ne dădeam seama că războiul înseamnă privațiuni, suferințe și sânge vărsat din belșug, cu toate că aveam în față un dușman uriaș în puterile sale și cumplit în răz-bunarea sa, ordinul de a se trece Prutul a fost primit de toată țara și de toți Ro-mânii, ori unde ar fi ei, ca o ușurare, ca o fâșie de lumină în besna desnădejdi în care ne aruncase anul 1940. După lupte de un eroism fără pereche cele două provincii dela Răsărit au fost eliberate și realipite trupului ciuntit al patriei. Po-porul român a înălțat iarăși fruntea din jărâna umilinții și a început să-și pri-vească cu încredere viitorul. Și cu toate că războiul nu s'a terminat, cu toate că cele două tabere sunt mai înțeleștate decât oricând, el își păstrează această încre-dere, împreună cu hotărârea de a nu des-cinge sabia până când toate drepturile sale vor fi recâștigate. Se vorbește mereu de o Europă nouă, mai bună, mai dreaptă; poporul român nu-și poate închipui să nu i se dea în această Europă ceea ce orice națiune, ajunsă la conștiința de sine, consideră poruncile cele dintâi pe tabla legilor existenței sale: unitatea și liber-tatea națională. Și fiindcă sunt încă po-poare care ne contestă cu încăpățânare aceste drepturi, atât de clare și de firești, nu trebuie să aruncăm arma din mână

până când nu ni le vom asigura în mod definitiv. E bine să se știe în momentul când se va face judecata noii Europe că am făcut și vom face jertfe, că ne vom lupta împotriva oricui, că nu se vor li-niști nici morșii în morminte, nici vii de ori unde ar fi ei, până când aceste drep-turi nu vor fi recucerite. Pentru orice Român aceste porunci sunt axiomatice; orice Român deci are conștiința liniștilă că trebuie să continue războiul, până la îndeplinirea lor. De aceea fiecare Român privește astăzi înainte de toate spre ar-mata țării, o învălue cu dragostea și în-crederea lui, e gata să facă orice jertfă pentru înzestrarea ei și consideră un tră-dător pe oricine ar slăbi încrederea în ea, sau nu ar face toate eforturile pentru ca atunci când va bate ceasul ultim, ceasul cel mare, să aibă armele necesare pentru a înfrunta dușmanul care pândește din umbră pentru a-și duce la capăt pla-nurile lui.

Transilvania

ALMANAHUL INVĂȚĂTORILOR

pe 1943

Frumos lucru și vrednic de pus în lumină a săvârșit conducerea Asociației Generale a Invățătorilor din România, închinând acest almanah invățătorilor căzuți pe frontul de răsărit. E impres-ionant de mare numărul lor. Au murit mulți țărani și învățători... E tristă po-vestirea vieții acestor „luminători”. În

vremuri de pace, prin toate congresele lor cereau drepturi, cereau pâine guvernelor, la care, rareori, au găsit înțelegeri. Și totuși, în momente de grea cumpănă, Țara se bazează pe ei. Nu e o iluzie, ci o realitate evidentă, că în conștiința lor, mai mult decât în al oricărei tagme, e mai prezent spiritul național de esență pură. Căci nu suficiențe materiale, bunuri lumești — majoritatea trăesc în sărăcie — i-a făcut păstrători ai dragostei pentru glia românească, ci glasul ei, glasul celor din morminte: morții. S'a spus, în cursul acestui războiu, că avem o țărănime sănătoasă (în sens etic și etnic). S'ar putea zice altfel despre dascălii ei?

„Cei mai buni dintre învățătorii noștri au trecut în lumea sfinților, în apoteoza eroilor, care au zădărnicit atacul dușmanilor la răsărit și au statornicit pentru veșnicie un hotar, zidit cu vieața și sângele lor”, remarcă, just, d-l T. Iacobescu, în articolul dela început, „Învățătorii pe front”.

Au murit cinci mii de învățători pe frontul de Răsărit cu dorul unic de reparare a unei nedreptăți ce s'a făcut Neamului lor în anul 1940. Jertfa lor mai are și o altă semnificație: înfrățirea, în destin, prelungită din vieață spre moarte a țaranului cu dascălul lui; o simbioză cu sănătoase consecințe.

Nimeni n'a intuit mai bine virtuțile ostășești ale acestor breslași ai crezului luminat, ca regele Ferdinand I. „Fericită a fost ideea de a face pe învățători ofițeri de rezervă. Toți sunt ofițeri de elită: și-au făcut datoria cu un devotament fără margini. O spun eu, Regele lor, spre a se cunoaște în toată țara”. Singurii intelectuali ai satelor capabili a creia entuziasm în jurul unor idealuri sau aspirații ale neamului, învățătorii noștri reprezintă astăzi, ca și în trecut, un mănunchiu de frumoase nădejdi. Dar, dacă ingratitudea guvernelor de ieri nu i-a împins pe alte baricade opuse spiritului național (cum

s'a întâmplat cu învățătorimea franceză), o depreciere, o subestimare a acestei splendide inclinații de dăruire pentru neam i-ar putea transforma într'o categorie de decepționați, în sufletul cărorora n'ar mai avea ecou frazele stilate de oratorie națională.

Să rămănem acum la Almanah, care, bănuim, e o realizare a străduințelor d-lui Mircea Ispir, spiritul întreprid și tot pe atât de calculat, de care se leagă și alte frumoase inițiative în cadrul Asoc. Generale a Învățătorilor. E bine s'o spunem dela început că sunt în acest almanah, tipărit în condițiuni tehnice superioare, multe pagini al căror cuprins e fără noimă; lipsa lor nu diminuea impresia cititorului. Comportă mai puțin interes, credem, „Istoricul calendarului” (făcut de d-l Ispir) în cadrul evoluției culturii universale, decât un istoric al calendarului la noi Români. Mai ales că în acest domeniu, al calendarelor și almanahurilor, nu d-sa putea aduce un punct de vedere nou. La fel, în locul necroloagelor colective ale eroilor (pe județe), să le fi completat numele cu date, amintiri, fapte, realități, așa cum s'a făcut pentru câțiva (pg. 80—110). Un învățător ca Mihai Cojocaru, pasionat arheolog și cercetător al vechilor picturi bisericești, a cărui hărnicie și pricepere o mărturisesc articolele publicate în „Petrodava”, revista dela Piatra Neamț și „Preocupări didactice”, altă revistă dascălească, de înaltă ținută profesională, la care se adaugă activitatea lui de folklorist, distins cu premiul I în 1932 de Acad. Română prin Arhiva de Folklor din Cluj (d-l I. Mușlea), nu se naște pe toate meleagurile. Vor mai fi, și asta e sigur, între cei plecați dintre noi, și alții cu preocupări pur intelectuale, cu vieață de studiu și creație. Numele acestor robi ai abstracțiunilor trebuie să ne fie de două ori mai drag: pentru existența lor hrănită, adesea, cu poene de vis, prin care a'a ridicat peste lut, peste pământesc;

apoi, că prin moartea lor s'au închis definitiv porțile unor cetăți grăitoare. Să le prindem vieața — destul de scurtă — în crochiul unei pagini de almanah sau de calendar, până e proaspătă amintirea, căci timpul e generos numai cu uriașii... O caldă interpretare a jertfei învățătorilor, e pagina ce o semnează d-l D. V. Ţoni, cu aprecierea dreaptă asupra vieții lor: „eroi în munca de luminare și de înălțare a poporului, eroi în ceasul supremei chemări”.

Intr'un sens de simțire majoră și judecată cu puternic temel istoric, în articolul „Răniții noștri”, d-l Mircea Ispir, secretarul Asociației, talmăcește ceva din sbaterile sufletului acestor miruiți ai morții: „Nu pentru odihnă, ci în așteptare, până va veni marea înclăștare aducătoare de dreptate românească, stau răniții noștri”...

Partea literară o constituie un studiu, „Cercul satului” de d-l Ap. D. Culea, unul dintre frunzașii scrisului învățătoresc din vechea gardă a dascălilor condeieri. Urmează versuri semnate de: I. D. Pietrari, G. Roiban, Octav Sargețiu, Dorian Grozdan, Petre Dinu (slabe), I. I. Alexandrescu (slabe), Teofil Lianu, M. Postelnicu (slabe), Elvira Zamfirescu (slabe), apoi un fragment din drama istorică a lui Em. Papazisu, „Liton Vodă”, premiată de „Gruparea învățătorilor scriitori” (să se știe că există și asta). Restul almanahului cuprinde o *Cronică* a anului 1942, din care aflăm numele învățătorilor scriitori, premiați de numita grupare. Înțelegem să se acorde premii pentru opere literare sau chiar istorice, dar nu „pentru activitate ziaristică”.

Niculae Albu

PROBLEME DE SĂNĂTATE PUBLICĂ

Institutul de Igienă și Sănătate Publică din Sibiu de sub conducerea d-lui Prof. Dr. Iuliu Moldovan a reunit într'un volum de peste 600 pagini o serie de articole referitoare la problemele sănătății publice, apărute în

ultimii ani în *Buletinul Eugenic și Biopolitic*, editat de același institut.

În prefața volumului d-l Prof. Moldovan precizează că el urmărește să pună la îndemâna medicilor sanitari cunoștințele de care au nevoie în exercițiul funcțiunii lor și să dea posibilitate medicilor tineri să se familiarizeze cu aceste probleme sau să se pregătească pentru concursuri.

De fapt publicația de care ne ocupăm nu este numai un manual de tehnică sanitară pentru uzul practicienilor, ci o lucrare de un interes mult mai general, în care se expune o nouă concepție despre sănătatea publică și organizarea ei, inspirată din doctrina biopolitică a profesorului Moldovan. Cartea poate fi deci socotită ca un îndreptar în această materie, nu numai pentru toți medicii, ci și pentru organele administrative sau cele ale operelor sociale de stat ori particulare a căror activitate are legături cu sănătatea publică.

Din modul cum este concepută „sănătatea publică” în această lucrare rezultă că aceste legături sunt astăzi mult mai numeroase și mai intime de cum erau în trecut. Intr'adevăr înainte „sănătatea publică” avea mai mult un caracter de medicină curativă, ocupându-se „cu refacerea integrității fizice alterate, cu diagnosticul și tratamentul bolilor. Individul bolnav era obiectul exclusiv al interesului serviciului sanitar”. Astăzi sănătatea publică are mai mult un caracter preventiv, nizuindu-se să evite îmbolnăvirea indivizilor sănătoși, iar în concepția biopolitică a profesorului Moldovan ea nu se ocupă numai de apărarea sănătății generațiilor prezente, ci și de a celor viitoare. Obiectul preocupărilor sale nu mai este individual și nici chiar totalitatea indivizilor aflați în viață, ci familia și neamul, considerate ca „o comunitate de sânge, tradiție, spațiu și destin”. Rostul sănătății publice „este să apere sănătatea integrală fizică, sufletească și mintală a

individului, pentru ca să asigure în acest fel „dăinuirea etnică”, adică perpetuarea vigoarei neamului din generație în generație.

Privită în acest fel „sănătatea publică” va avea să se ocupe de o serie de probleme eugenice, să urmărească evoluția numerică a populației, înregistrând natalitatea generală și diferențială și să desfășoare, în afară de activitatea medicală, o intensă acțiune preventivă și de ocrotire.

Serviciul sănătății publice nu interesează deci numai pe medici și organele ministerului sănătății, ci întregul aparat de stat și chiar pe toți cetățenii.

Pentru cunoașterea variatelor sale probleme și mai ales pentru ușurarea aplicării practice a diferitelor măsuri se simțea de mult nevoia unei publicații cuprinzătoare, care să prezinte în același timp toate aceste chestiuni delicate într-o formă care să le facă accesibile și unui public nemedical, așa cum a izbutit s'o realizeze cartea scoasă de Institutul de Igienă și Sănătate Publică din Sibiu.

Abundența materialului tratat nu ne permite să încercăm aici o analiză cât de sumară a sa, ne vom limita deci să arătăm care sunt principalele capitole ale acestei interesante lucrări.

În capitolul I d-l Prof. Moldovan se ocupă de principiile de organizare a serviciului sanitar și de ocrotire, iar în cap. II d-nii D-ri I. Stoichița și P. Nistor arată cum ar trebui să fie organizate serviciile Ministerului Sănătății și serviciul sanitar județean.

D-l Dr. P. Râmneanțu tratează problemele înregistrării biologice și mișcării populației.

Problemele de ocrotire sunt dezvoltate pe larg de d-l Dr. Cupcea, tratând despre ocrotirea familiei, d-l Dr. Tr. Popovici despre ocrotirea mamei, iar d-l Dr. C. Radu despre ocrotirea copilului.

Igienă școlară este de profesorul Zolog.

Doctorul A. Voina se ocupă de combaterea medico-socială a bolilor venerice, iar profesorul L. Daniello de a tuberculozei.

D-na V. Manuila scrie un capitol despre asistența socială.

D-nii I. Ardelean și N. Maier se ocupă de ancheta epidemiologică, d-nii M. Zolog și Gherman tratează capitolul igienei rurale, d-l Prodan al celei industriale, iar în ultimul capitol d-nii I. Ilea și I. Prodan arată activitatea plășii sanitare.

Dr. L. D.

O DEFINIȚIE BUCLUCAȘĂ

Am citit *Istoria maghiară*, de profesorul Baráth Tibor, apărută la Cluj în anul 1941.

Imprejurări multiple nu mi-au dat răgaz să apreciez în justa lor valoare interesante teorii și statistici din această lucrare. Nici n'am putut să-mi însușesc principiile călăuzitoare. Iar aceasta nu din cauza proporțiilor prea vaste ale cărții — este vorba de o lucrare de proporții destul de modeste, cuprinzând cursul inaugural de istorie ținut în anul școlar 1940—1941 la universitatea din Cluj — ci din cauza greutăților de înțelegere pe care le-am întâmpinat la citirea acestei cărți.

Ce m'a interesat în primul rând a fost atitudinea autorului față de poporul român și justificarea pe care caută să o dea actualei situații politice.

Ei bine, m'am convins că pentru Ungaria n'a existat nici în trecut și nici astăzi o problemă românească. Românii sunt amintiți doar ici-colo, în treacăt, adeseori contestându-li-se chiar numele generic de Români.

Iată cum ne definește autorul: „Valahii, acest popor balcanic alcătuit din elemente slave, turcești, pecenege, cumane, romane și albaneze, au apărut la sfârșitul secolului al XII-lea în partea de miazăzi a Ardealului. Nu cu așezări statornice, ci ca un popor nomad de păstori, străbătând crestele munților și-au

îndreptat primele roiuri pe pământ maghiar.

„Despre existența lor până la năvălirea tătară avem patru atestări, cea dintâi din 1210. Toate patru ne îndreaptă spre hotarul de miazăzi al țării, spre regiunea Sibiului și Făgărașului, unde au îndeplinit și anumite servicii de pază de frontieră și în schimb au putut întrebuința pășunile din munți”.

Mă întreb cu nedumerire: ce interes a putut avea acest popor nomad să apere frontierele de miazăzi ale unei țări, dacă aceste frontiere erau hotarele sale de miazănoapte?

Mai ales că autorul continuă: „marile mase compacte ale Românilor sunt înainte de năvălirea tătară încă pe țărmul de dincolo al Dunării”.

Cred că într-o viitoare ediție ar fi bine ca autorul să scoată din definiția nomadă a poporului român această in-deletnicire de păzitoare a Ungariei, pentru că aserțiunea ar putea trezi bănueli nedorite în mintea cititorilor.

Aperi așezări vechi și statornice, dar când însuși ești de pripas cum să lupți cu cei care te împing din spate?

Pentru luptă se cere să privești dușmanul în față!

V. Căliman

TH. ANGHELUȚA: CURS DE ALGEBRĂ SUPERIOARĂ,

vol. I. Editura Universității din Cluj-Sibiu. Timișoara, 1943.

Una din cele mai importante probleme ce a preocupat Universitatea din Cluj dela înființarea ei, a fost editarea și tipărirea cursurilor universitare. Înființată în 1919, în locul celei ungherești, în scopul formării elementelor de valoare pentru învățământul secundar și răspândirea culturii românești în Ardeal, tânără universitate clujană trebuia să rezolve și această problemă. Ea cerea însă nu numai o muncă grea și persistentă din partea profesorilor, împre-

ună cu oboseală și jertfă de timp, dar și o organizare serioasă a editării.

Ceea ce la universitățile mari și cu vechi tradiții merge dela sine, la cele mici și tinere, ca cea din Cluj, era extrem de greu. Editarea unui manual științific destinat unui număr restrâns de studenți ar însemna din partea unui profesor un sacrificiu material cu atât mai mare cu cât nivelul și materia cursului este mai superioară și deci numărul de cititori mai mic. Foarte puțini profesori și-ar putea permite un astfel de lux, mai ales că adesea nu ar obține în schimb decât mulțumirea sufletească a lucrului bun ce l-au făcut.

De aceea a fost salvatoare ideea conducătorilor universității din Cluj de a înființa o editură proprie pentru scoaterea manualelor de urgență necesitate. În timpul celor două decenii de activitate la Cluj, noua editură a scos peste 20 de manuale din toate disciplinele științifice. Fie deajuns a aminti aici volumele de matematici apărute până acum:

Bratu Gheorghe, *Curs de matematici generale*, vol. I, 1926;

Angelescu Aurel, *Lecțiuni de calcul diferențial*, 1928;

Abramescu Nicolae, *Geometrie pură infinitezimală*, 1929;

Angheluță Theodor, *Probleme și exerciții de analiză*, 1937.

Montel Paul, *Monografiile matematice*, 1932.

Ele sunt o dovadă a muncii științifice și românești realizate în timpul scurt cât a stat universitatea la Cluj și o mărturie vie nu numai a dragostei de știință a poporului românesc, dar și a puterii sale de muncă și de creație.

D-l Th. Angheluță este cunoscut nu numai în cercul restrâns al matematicienilor ca un distins om de știință, dar și în cercurile mai largi ale studenților și intelectualilor ca un excelent profesor și pedagog. Dedicat cu trup și suflet carierii de profesor, d-sa nu neglijează nici o ocazie și nici un mijloc de a fi

in ajutorul studenților. Pe lângă cursuri, seminarii, conferințe, etc. D-sa a mai găsit timp și pentru scrierea de manuale de matematici. O arată aceasta frumoasa *Culegere de probleme și Exerciții de Analiză*, cea dintâi culegere de probleme de acest fel apărute în limba română, precum și *Teoria funcțiilor analitice*, apărută în admirabile condițiuni tehnice la Cluj, în 1940.

Noul volum al d-lui Th. Angheluță, apărut anul acesta, în refugiu la Timișoara, este cel dintâi *Curs de algebră superioară* publicat în românește. Importanța lui rezultă mai ales din faptul că se adresează unui mare număr de cetitori. El poate fi utilizat de orice absolvent de liceu, căci „presupune numai cunoașterea matematicilor elementare care se predau în liceu la secția literară”.

Cartea formează primul volum al unui curs complet de Algebră Superioară și cuprinde următoarele capitole: I. Polinoame întregi, și fracții raționale de o variabilă, II. Combinări. Polinoame, III. Determinanți, IV. Sisteme de ecuații liniare, V. Forme liniare, VI. Forme patratiche, VII. Numere iraționale, VIII. Numere complexe, IX. Rezolvirea ecuațiilor de gradul al treilea și al patrulea, X. Limite. Serii, XI. Fracții continue.

Lunga experiență didactică a d-lui Th. Angheluță la universitate a fost larg întrebuintă atât în aranjarea materiei, cât și a tratării diferitelor capitole, dintre care unele cer un talent real de expunere. Autorul a reușit să învingă toate dificultățile, expunând cu o deosebită claritate nu numai părțile clasice, dar și chestiunile moderne. La fiecare capitol se găsesc indicații și sugestii, pentru noi probleme și metode de cercetare.

O excelență surpriză o constituie numărul extrem de mare de exerciții, puse la sfârșitul fiecărui capitol. Rezolvirea acestora este de mare folos pentru cine vrea să se inițieze temeinic în tainele

algebrei. O utilă inovație sunt și interesantele note istorice presărate în volum, precum și bibliografia bogată dela sfârșitul cărții.

Cartea d-lui Angheluță este de un real folos, nu numai pentru studenții dela universități și școli politehnice, căroro li se adresează în primul rând, ci și elevilor din ultimul an ai școlilor secundare, profesorilor secundari și oricărui iubitor de matematici.

Așteptăm apariția celui de al doilea volum, pentru completarea acestei frumoase opere științifice și românești.

Victor Marian

DESPRE VALOAREA ETICĂ A ȘTIINȚEI

este titlul unei lecțiuni inaugurale rostite de d-l Petre Sergescu, profesor la Facultatea de Știință din Cluj-Timișoara, și publicată acum de curând în *Revista Bănățeană* (fostă *Luceafărul*, organ al Astei bănățene, anul IX, nr. 1—3). Este o pledoară plină de căldură, de sinceritate și frumusețe pentru adevăruri așa de simple, pe care însă prea curând le uităm. Ea este binevenită mai ales acum când credința în aceste adevăruri dă încredere și putere pentru învingerea tuturor greutăților, nu numai slujitorilor științei, ci și neamurilor care privesc la ei ca la nește adevărați mântuitori. De aceea lecțiunea d-lui prof. Sergescu trebuie răspândită și citită, fi-rește, înainte de toate de tineretul căruia se adresează, dar și de atâția așa ziși oameni de știință, care au uitat însă comandamentele fundamentale ale eticei lor, fără de care nici o știință nu este vrednică de numele său. Nu avem de gând să rezumăm aici lecțiunea d-lui Sergescu, care trebuie citită în întregime. Nu ne putem reține însă de a nu reproduce câteva propoziții, care au valoarea unor maxime:

„Știința urmărește cunoașterea obiectivă, fără patimă, desinteresată, fără preocupări materiale, a raporturilor din lume.

Ideea utilitaristă a aplicațiilor practice se exclude din gândul învățatului închis în turnul de fildeș al științei creatoare . . ."

„Știința e constructivă, nu distructivă. Adevărurile științei năzuesc către o valabilitate eternă și universală . . ."

„Drumul nesfârșit spre perfecționare poate îngrozi pe cei slabi, care se lasă ademeniți de rezultate mai grabnice, mai palpabile . . ."; dar:

„Cine nu simte în sine flacăra sfântă a idealului care îl atrage mai presus de orice greutate, pierderi și jertfe, peste renunțarea la satisfacțiile de vanitate sau de ordin material, cine nu are tăria de a fi el însuși în toate împrejurările, neinfluențat de contingentele exterioare, cine este grăbit să aplice repede teorii noi, pe care le-a asimilat numai parțial sau pe care le primește ca dogme gata, elaborate de alții pentru dânsul, cine nu are bărbăția de a privi adevărul așa

cum i se înfățișează din cercetările sale cinstite, acela nu poate fi creator în știință . . .

„Munca științifică conduce la dreptate și onestitate desăvârșite. Învățul știe că orice înșelăciune va fi descoperită mai curând sau mai târziu, căci legile adevărului sunt permanente și nu pot fi ascunse pentru totdeauna . . .

„Sinceritatea față de sine însuși, onestitatea, contemplarea infinitului — ideal neatins — imprimă savantului o atitudine fermă în fața vieții. Dacă învățul își mărturisește lipsurile și greșelile, în schimb el nu-și trădează convingerile pentru nici o ademenire sau asuprire . . .

„Independența intelectuală, libertatea de a gândi, nu sunt totdeauna comode în viața de toate zilele. Dar ele sunt supremul scop al adevăratului învățat, care nu-și vinde convingerile pentru motive de oportunism . . .”

B.

TRANSILVANIA

ORGAN AL ASTREI

ANUL 74

IUNIE

Nr. 6 - 1943

CUPRINSUL:

<i>Z. Păclișanu,</i>	Gheorghe Barițiu, ziaristul
<i>Șt. Bezdechi,</i>	Platon și teoria lui despre Stat
<i>Emanoil Bucuța,</i>	Coloana Traiană
<i>Valeriu Moldovan,</i>	Regionalism sau ardelenism?
<i>Dr. Alexandru Ciplea,</i>	Capitalul biologic în războiu
<i>I. Lupaș,</i>	Taina unei supraviețuiri
<i>Lucia Cosma,</i>	Gheorghe Barițiu — amintiri.
<i>Ștefan Pascu,</i>	Starea Românilor din Transilvania la trecerea acestui principat sub suzeranitatea Austriei

CRONICI:

<i>Aurelian Ionașcu,</i>	Simeon Bărnuțiu
<i>I. I. Russu,</i>	C. Daicoviciu: La Transilvania nell' antichità
<i>Victor Iancu,</i>	„Nebănuitele trepte” de Lucian Blaga
<i>G. Șerban,</i>	Giovanni Pascoli „Poezii”, traduse de G. Cifarelli
<i>Vasile Munteanu,</i>	Transilvania în imagini statistice

INSEMĂRI:

Transilvania, În pragul anului al treilea. — *Niculae Albu*, Almanahul învățătorilor pe 1943. — *Dr. L. D.*, Probleme de sănătate publică. — *V. Căliman*, O definiție buclucașă. — *Victor Marian*, Th. Angheluță: Curs de algebră superioară. — *B.*, Despre valoarea etică a științei.